

54987

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATILA JÓZSEF NOMINATAE
SECTIO SCIENTIAE SOCIALISMI**

TUDOMÁNYOS SZOCIALIZMUS

НАУЧНЫЙ СОЦИАЛИЗМ

WISSENSCHAFTLICHER SOZIALISMUS

TOMUS III.

DR. CSÉPÁNYI DEZSŐ

A GÖMBÖS KORMÁNY SZOCIÁLPOLITIKÁJA

1935—1936

SZEGED

1966

BEVEZETÉS

A burzsoá szociálpolitika a kapitalista társadalom bajainak és visszasságainak kiküszöbölésére, illetve csökkentésére irányuló állami és közületi tevékenység, valamint ilyen bajok és visszasságok megállapításával, s a szükséges intézkedések elméleti kidolgozásával foglalkozó alkalmazott tudomány. Általában a tőkés viszonyok között élő vagyontalan rétegek, elsősorban a proletariátus problémáinak megoldására, illetve enyhítésére irányuló elképzeléseket és intézkedéseket foglalja magában. A szociálpolitika körébe tartozik többek között a munkásvédelem, a társadalombiztosítás, a népjóléti gondozás, a közegészségügy, a gyermekvédelem stb.

A burzsoázia és képviselője, a burzsoá állam a kapitalista rendszerben alkalmazott szociálpolitikával tehát a rendszer ellentmondásain igyekszik segíteni, a kapitalizmus betegségeit próbálja gyógyítani, a társadalmi osztályok közötti ellentmondásokat, ellentéteket tompítani, gyöngíteni a rendszer további fenntartása érdekében. A tőkés államban a szociálpolitika nem más mint a burzsoázia által fizetett biztosítási díj osztályuralma fenntartása érdekében. A szociálpolitikát felhasználják arra is, hogy a burzsoá államok osztályfeletti, a dolgozó osztályok érdekeit is védelmező intézményként tüntessék fel.

A szociálpolitika, mint elmélet és gyakorlat a XIX. század második felében alakult ki. A szociálpolitikai intézkedések mozdító rugója a burzsoá államban sohasem a dolgozó tömegek, a munkásosztály érdeke, hanem mindenkor a tőkés rend megerősítése, fenntartása, az osztályellentétek elkendőzése, a munkásosztály félrevezetése volt. Lenin a burzsoázia és állama engedményeit a következőkben jellemezte: „Márpedig egy olyan ellenség ellen, mint az élenjáró társadalmi osztály nem lehet pusztán erőszakkal harcolni, még ha ez a legkíméletlenebb, a legszervezettebb, a legteljesebb erőszak is. Az ilyen ellenség rákényszerít arra, hogy számoljanak vele, és engedményeket tegyenek neki, amelyek ugyan sohasem őszinték, mindig felemásak, gyakran teljesen hazugok és látszólagosak, amelyeket rendszerint számos, többé-kevésbé ügyesen leplezett csapdával raknak körül...”¹

A kapitalizmus alapvető ellentmondásait semmiféle burzsoá szociálpolitika nem tudja feloldani. Ennek ellenére a forradalmi pártok mindig kezdeményezően részt vettek a dolgozók számára ténylegesen előnyöket nyújtó és biztosító szociálpolitikai intézkedésekért folytatott harcban, mert egyrészt egyáltalán nem közömbös, hogyan élnek a dolgozók a tőkés rendben, másrészt mozgósító, nevelő eszköz, amely segít a munkásosztály szervezetségének növelésében, de emellett sohasem titkolták el, hogy széles és hatékony szociálpolitikai változtatást, a munkásosztály, valamint a többi kizsákmányolt osztály és réteg életkörülményeinek gyökeres megváltoztatását, a létbiztonságot csak a tőkés társadalmi rend megdöntésével érhetik el.

¹ Lenin Művei 6. köt. Bp. 1953. 521. old. Idézi: A Magyar Tanácsköztársaság szociálpolitikája. Sajtó alá rendezte: Petrák Katalin és Milei György Bp. 1959. Bevezetés VIII. old.

A kapitalizmus kezdetén a munkás teljesen védtelen volt a burzsoáziával szemben. A fejlődő kapitalizmus első korszaka a munkások borzalmas kálváriáját tükrözi vissza. 14—16 órás munkanap, teljes kiszolgáltatottság, a korbács és éhség sújtotta a munkásságot. A bérmunkások állandó létbizonytalanságban éltek. Betegség, baleset, munkanélküliség, rokkantság, öregség esetén a lét és nem lét határának fenyegető réme állt a burzsoá társadalomban élő munkás előtt. Évtizedek rendszeretlen és áldozatokkal teljes harcai után a munkásság az öntudatos osztályharc eszközeivel jutott egyre nagyobb erőhöz és befolyáshoz. Marx és Engels meghírdették a gazdasági és politikai harc szükségességét, egy olyan új világ megalkotását, amelyben a termelés eszközei az összesség érdekeit szolgálják. Ugyanakkor a szocialista munkásmozgalom kezdettől fogva harcolt a rövidebb munkanapért, a nagyobb bérekért és különböző szociális vívmányokért, szociális létesítésekért.

A burzsoázia — először főleg a fejlettebb kapitalista országokban — az erőszak mellett kénytelen volt igénybe venni más, „humánus” védekező eszközöket is az egyre erősödő munkásosztály és munkásmozgalommal szemben. Kezdetben az egyéni akciók útján különböző jótékonyosságú egyetek szervezésével, alamizsnák osztásával próbálták az osztályellentéteket tompítani. Mivel azonban a jótékonykodás nem járt a kívánt eredményekkel, megszületett a szociálpolitika, amely szervezett formát öltött és állami tevékenységgé vált.

Amikor Németországban a kivételes törvények ellenére a szociáldemokrata mozgalom gyorsan erősödött, az uralkodó osztály belátta, hogy csak erőszakkal nem tehet ellene semmit. Megpróbálták a munkásosztályt befolyásuk alá vonni az állami szociálpolitika útján, osztályok felett álló szervezetként feltüntetve az államot, amely az egész társadalom érdekében törődik a munkásosztállyal. Bismarck a birodalmi gyűlésen ezt a következőképpen magyarázta: „Az állam ne csak mint szolgáltatást követelő úr lépjen fel a munkálkodó osztályokkal szemben, és ne csak akkor emlékezzék meg róluk, ha újoncokat kell állítani, vagy adót kell szedni, hanem oltalmazó hatalomként attól is meg kell védelmeznie, hogy az élet nagy országútján elgázoltassék és eltiportassék”.² Ennek a politikának eredményeként 1883—1889-ig valósították meg Németországban a betegség, a rokkantság, az aggkor és baleset esetére szóló biztosítást.

A nemzetközi munkásmozgalom harca, a német munkásbiztosítás bizonyos eredményei a szociálpolitika divatját vitték a legkülönbözőbb államokba. Tehát az imperializmus kialakulásakor és az imperializmus időszakában a burzsoázia, a burzsoá állam munkáspolitikájában változás történt. A munkásszervezetek elnyomása mellett a burzsoázia a kapitalista rendszer fenntartása érdekében a szociálpolitikához nyúlt, hogy ezzel próbálja a munkásosztály harcát leszerelni.

A burzsoáziának ez a tevékenysége a kapitalizmus általános válsága időszakában még csak fokozódott és céljaiban is módosult. Az I. világháború előtt, amikor a munkásosztály még nem veszélyeztette közvetlenül a burzsoázia uralmát, általában megelégedtek a munkásosztály „semlegesítésével”, a háború után a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, s az ennek nyomán világszerte fellendülő forradalmi- és népmozgalmak összeomlással fenyegették az egész kapitalizmus rendszerét. A burzsoázia számára még világosabbá vált mint az első világháború előtt, hogy a forradalmi munkásmozgalmat, de általában a munkásmozgalmat csak erőszakkal megsemmisíteni nem lehet, s a munkásosztály legfőbb szociális követelésait, vagy legalábbis ennek egy részét a burzsoá államnak teljesíteni kell, ennek érdekében áldozatokat is kell vállalni a burzsoáziának és így megpróbálni hogy a munkás-

² Idézi: Weltner Jakob: Szociálpolitikai divatok. Szocializmus 1935. augusztus.

osztályt a burzsoázia továbbra is politikai befolyása alatt tartsa, illetve újra bevonja. „A háború befejezése után megérlelődött az a gondolat, hogy a lelkek békéjét nem jelentheti az 1914-es állapotokhoz való visszatérés, hanem új alapokra kell a munkásvédelmet helyezni és minden jogtalanságnak elejét kell venni.”³ A fasiszta mozgalmak elsőrendű célnak tekintették azt is, hogy a munkásosztályt a „nemzeti” és „szociális” ideológia segítségével a fennálló rend aktív támaszának megnyerjék. Ehhez a nagyarányú szociális demagógia mellett — amely ilyen felfokozott mértékben szintén új volt a burzsoázia politikájában — felhasználták az állami szociálpolitikát is.

A háború által rendkívül kiélezett társadalmi ellentétek, az Európát előtű forradalmi hullám fenyegetése a tőkés hatalmakat, a nemzetközi burzsoáziát arra készítette, hogy egyes különösen kiélezett munkáskövetelések teljesítésével engedményeket tegyenek. A háború után a győztes államok burzsoáziája, amely államok általában a legfejlettebbek voltak, magukévá tették a szociális védelem nemzetközi megteremtésének a gondolatát, a termelési költségeket, a szociális terhek arányosításával azonos alakra kívánták helyezni, s arra törekedtek, hogy minden államban hasonló szociális terhek legyenek és a szociális védelem szempontjából kevésbé fejlett államok számukra versenyt ne támasszanak.

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (Internacional Labor Organisation — ILO.) 1919 októberében Washingtonban alakult meg, mint a Nemzetek Szövetsége gépezetének szerves része. Ez a szervezet szilárdan elkötelezte magát az osztályegyüttműködés, a tőkés rendszer fenntartása mellett, s feladata a munkások forradalmi szellemének gyengítése volt. A szervezet a kormányok, a munkáltatók és a munkások képviselőitén alapult, ami szervezeti biztosítékot is jelentett a radikális munkásakciókkal szemben. Megalakulásától kezdve éveken keresztül a munkások rovására állandóan beavatkozott a világszerte folyó osztályharcba, habár a nemzetközi proletariátus harcának hatására többször volt kénytelen olyan ajánlatokat is elfogadni, amelyek a munkásság, elsősorban a fejletlenebb országok munkásosztályának javát szolgálták. Jellemző, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet működése egy évvel megelőzte a Nemzetek Szövetségének első ülését.⁴

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet első ülését 1919 októberében tartotta Washingtonban. Fő ténykedése az volt, hogy jóváhagyta a 8 órás munkanap bevezetésére vonatkozó egyezményt. A munkásság konzervatív elemei ezt nagy győzelemként üdvözölték. Valójában azonban a 8 órás munkanapot a főbb országokban a munkásság harcának eredményeként a háború előtt, alatt, vagy közvetlenül az után már nagyrészt bevezették.

A XIX. sz. utolsó évtizedeiben a magyar uralkodó osztályok is ráléptek az állami szociálpolitika útjára bár felemásan, bátortalanul és mindig elkésve más országok mögött. Szociálpolitikai intézkedéseket tartalmazott az 1884: XVII. törvény, amely a gyermekmunka és tanoncképzéssel foglalkozott, az 1891: XIII. törvény, amely a vasárnapi munkaszünet kérdését szabályozta, de igen sok kivételnek hagyott helyet. Az 1891: XVI. törvény az ipari munkavállalók kötelező betegségi biztosításáról rendelkezett, az 1893: XXVIII. törvény a baleset elleni védelemről és az iparfelügyeletről szolt, az 1907: XIX. törvény pedig a betegség biztosítási szolgáltatást kiterjesztette és bevezette a kötelező baleseti biztosítást.

³ Szeibert János: A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet és Magyarország. Bp. 1933. 12. old.

⁴ A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet mint a Nemzetek Szövetségének megmaradt része ma is működik az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében.

A magyar munkásosztály harcok árán már a század elején elérte a szakszervezeti munkaközvetítést, s ha a 8 órás munkaidő kiharcolását nem is sikerült elérni, a munkaidő hossza jelentősen csökkent, különösen a gyáriparban.

A Tanácsköztársaság alatt a szociális intézkedések az egész társadalom ügyévé váltak, s fennállásának 133 napja alatt igen sok szociálpolitikai intézkedést hoztak, ha idő hiányában ezek közül többet a gyakorlatban nem is tudtak megvalósítani. Míg a kapitalizmusban a munkásosztálynak minden legkisebb szociálpolitikai engedményért harcolnia kell, addig a munkások állama a rendelkezésre álló gazdasági erőforrásokhoz mérten — néha még azon túl is — azonnal segíteni akart a legkirívóbb bajokon, s megvalósította azokat a szociálpolitikai intézkedéseket, amelyekért a munkásosztály évtizedek óta harcolt.

A magyar uralkodó osztályoknak külső imperialista segítséggel sikerült az első magyar munkás államot megdönteniük. *Az ellenforradalmi rendszer munkás-politikáját a kommunistaelenesség, a bosszú és a kiéheztetés politikája jellemezte.* Ez határozta meg a munkásosztály helyzetét az ellenforradalmi rendszer, a fasizmus éveiben. Az uralkodóosztályok bosszútól fűtött munkásellenes támadása kiterjedt a rendőri, politikai, gazdasági, ideológiai területre. A kommunistaelenességet, amely az ideológiai harctól a kommunisták fizikai kiirtásáig terjedt kiegészítették a baloldali munkások elbocsátásával, a bérek csökkentésével, a munkaidő meghosszabbításával és a korábban érvényben volt szociális intézkedések eltörlésével. 1919 nagy vívmányaiból semmi sem maradt. 1919 augusztus 13-án a 3679/1919 sz. rendelettel hatályon kívül helyezték a Tanácsköztársaság győzelme után hozott összes szociálpolitikai intézkedéseket, többek között a munkanélküli segélyre, a biztosításra, a fizetési szabadságra vonatkozó rendelkezéseket is. A kiéheztetés politikáját nyíltan fogalmazta meg Eckhardt Tibor emlékiratában: „Létfeltételeinek javítása útján a társadalmi forradalmat előkészítő munkásságot állati életéből kiemeljük, csak növeljük a destrukció esélyeit, mert használhatóbb és értelmesebb katonát állítunk a forradalom szolgálatába... Minden szociális intézkedés, amely a nemzetközi munkásságra is kiterjed a forradalom esélyeit emeli, a liberalizmus ezen a téren egyértelmű a nemzetgyilkossággal.”⁵

Magyarországot 1922-ben vették fel a Nemzetek Szövetségébe, s ettől kezdve tagja lett a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetnek is. A magyar burzsoázia ellenes érzülettel nézte ennek a szervezetnek a munkáját. A szervezet tagságával járó szociális törvényalkotási és munkásvédelmi kötelezettségeket csak tehernek látták, csak a lényegtelenebbeket voltak hajlandók megvalósítani, illetve törvénybe iktatni.⁶

A Tanácsköztársaság után az ellenforradalmi rendszer a 48 órás munkaidőt ugyan törvényesen nem ismerte el, mégis a gyakorlatban legtöbb szakmában még néhány évig fennmaradt. Ahogy azonban a gazdasági helyzet javult hamarosan megjelent a munkaidő meghosszabbítására irányuló törekvés. Ez a törekvés először a textiliparban mutatkozott, ahol első lépésként 1922-ben bevezették az 57 órás munkahetet.⁷ A példa hamarosan követőkre talált. Szinte minden iparágban meg-

⁵ Országos Levéltár (továbbiakban: OL) Kozma Miklós iratai. Adatgyűjtemény 1919—1925. Idézi: Karsai Elek — Pamlényi Ervin: A fehérterror. Művelt Nép Könyvkiadó 1951. 76. old.

⁶ „Magas értelmiségi emberek elítélően nyilatkoztak a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet tevékenységéről” — írja Szeibert János Id. m. 2. old.

⁷ A Textilgyárosok Országos Szövetsége szinte kérkedve írta: „Kétszeresen fontos volt a 8 órai munkaidő hamis axiómájának megdöntése a mai magyar textiliparban... Oly példát statuáltunk, amelyet előbb, utóbb a magyar iparoknak is követniük kell”. (Textilgyosz. 1922. évi jelentése 14. old.) Idézi: Berend T. Iván — Ránki György: A munkásosztály összetétele és helyzete az ellenforradalmi rendszer első évtizedében (1919—1929). Párttörténeti Közlemények 1964. 3. sz.

kezdődött a munkaidő meghosszabbítása, melynek eredményeképpen 1929-ben az átlagos munkaidő napi 9 óra. Mindez olyan körülmények között, amikor a munkaidő törvényes szabályozása, a 8 órás munkaidő általánossá vált.

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal mind nyomatékosan „ajánlotta” a magyar kormánynak a 8 órás munkanap kötelező elrendelését. A kormány a 8 órás munkaidő törvénybe iktatására többször ígéretet is tett, de ennek ellenére ezekben az években még kikényszeríteni sem lehetett ennek törvénybe iktatását. A 8 órás munkanapra vonatkozó egyezmény tárgyalását — amely mint láttuk a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet első munkajogi alkotása volt — a parlament 1925 március 4-én elhalasztotta és többé nem tűzte napirendre.⁸ Bethlen István miniszterelnök véleménye szerint: „Az adott viszonyok között lehetetlen hogy Magyarország a munkaidő tekintetében az egyezményben foglalt megkötöttséget vállalhassa.”⁹

Az 1920-as évek második felében országos akciók indultak a 8 órás munkanap kiharcolásáért. Ebben a helyzetben Vass József népjóléti miniszter kénytelen volt bejelenteni, hogy a kormány foglalkozni fog a 8 órás munkaidő bevezetésével. Az előzetes adatgyűjtést el is végezték, a törvényjavaslatot el is készítették azonban az törvényhozási tárgyalás alá nem került, mert a 8 órás munkanap törvénybe iktatásának gondolata a tőkés érdekszervezetek heves tiltakozását váltotta ki.¹⁰ A kormány a tőkések álláspontját tette magáévá. Vass József 1929 január 30-án egy, a munkaidő szabályozásával kapcsolatos interpellációra kijelentette; „Nincs reményem arra, hogy a közvetlen jövőben a törvényhozást a kormány tudná foglalkoztatni ezzel a törvényjavaslattal, amely többé-kevésbé el is készült a Népjóléti Minisztériumban.”¹¹ Károlyi Gyula miniszterelnök 1931 végén egy interpellációra adott válaszában már azt jelentette be, hogy egy hónapon belül a parlament elé terjeszti a 8 órás munkaidőről szóló törvényjavaslatot, de erre nem került sor.¹²

Ezekben az években a számtalan baj közül, amelyek a munkásosztályt sújtották egyik legelviselhetetlenebb a munkanélküliség volt, aminek következtében a munkások tízezrei tengették életüket alkalmi munkákból, sokszor az éhhalállal küszködve. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezetnek a munkanélküliség elleni biztosítás bevezetéséről szóló tervezetét Magyarországnak 1924-ig ratifikálni kellett volna. A parlament 1925-ben fel is hatalmazta a kormányt, hogy a munkahiány esetére szóló biztosításra vonatkozóan készítsen törvényjavaslatot.¹³ Végül 1926-ban hosszas huzavona után elkészült a törvényjavaslat tervezete. De hogy a kormány sem nagyon gondolt ennek megvalósítására, kitűnik Bethlen miniszterelnök egyik kijelentéséből: „A tapasztalat szerint a munkanélküli segély bevezetése a legerősebb, a leggazdagabb állam háztartását megrendíteni alkalmas és magát a munkást, a népet is dologtalanságra neveli”.¹⁴ Ugyanakkor a tőkések is sorom-

⁸ Népszava 1936. júl. 7.

⁹ A m. kir. miniszter 1924 március 13-i jelentése a Nemzetgyűléshez. 404. sz. 5. old. Idézi: Szeibert János Id. m. 56. old.

¹⁰ Lásd: A Magyar Bőrgyárosok Országos Szövetségének jelentése az 1929. évről. 11—12. old. A Vegyészeti Gyárosok Országos Szövetségének jelentése az 1929. évről. 35. old. Idézi: Berend T. Iván—Ránki György: Id. m. 106. old.

¹¹ Képviselőházi Napló 1929. jan. 30. Idézi: Az 1929—1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon. Szerkesztette: Incze Miklós Bp. 1955. 49. old.

¹² Szeibert János Id. m. 56. old.

¹³ Szeibert János Id. m. 86. old.

¹⁴ Idézi: Andics Erzsébet: Ellenforradalom és Bethleni konszolidáció Harmadik kiadás. Szikra. 1949. 44. old.

póba léptek és a leghatározottabban szembeszálltak a javaslattal.¹⁵ A „nyomós érvek” hatására a népjóléti minisztérium levette napirendről a törvénytervezetet.

A munkásosztály erősödő harca következtében valamit azért adni kellett a munkásságnak. A GYOSZ előterjesztése szerint a munkanélküliség esetére való biztosítás megvalósíthatatlan az ipar sérelme nélkül, ellenben felajánlotta a kormánynak azt, hogy a GYOSZ az öregségi és rokkantsági biztosítás törvénybe iktatásához hozzájárul.¹⁶ A GYOSZ a nemzetközi áramlat, és a magyar munkásság harca miatt képtelen volt egészen kitérni és erre felajánlott egy olcsóbb és messzebb fekvő megoldást, ezzel sikerült a munkanélküliség esetére szóló biztosítást a napirendről levenni. 1928-ban az öregségi és rokkantbiztosítást törvénybe iktatták, de teljesen a GYOSZ elképzelései szerint. A törvény nagyon enyhe szociális gyógy-cseppeket jelentett a magyar munkásság nyomorúságos helyzetében.

A társadalombiztosítási intézeteken (OTI, MABI) kívül más, a munkások és alkalmazottak érdekeit érintő szociális intézmény nem is volt Magyarországon. A szakszervezetekbe tömörült munkásság saját filléreiből gondoskodott a munkanélküliek támogatásáról, a betegségi, baleset és öregség esetére szóló társadalombiztosítás költségeit valójában teljes egészében a munkásság viselte.

A magyar tőkések és az állam szociális terhei messze elmaradtak más tőkés országok terhei mögött. A tőkésekert érintő szociális teher Ausztriában 6,5; Csehszlovákiában 2; Magyarországon viszont csak 1 százalék volt. Az államra eső szociális terhek is messze elmaradtak a fejlettebb tőkés országokhoz viszonyítva. Így pl. az öregségi, rokkantsági biztosítás költségeiből Angliában 61,8; Németországban 26,7; Magyarországon csak 11,1 százalék terhelte az államot.¹⁷

Ilyen elmaradottak voltak a magyar munkásosztály szociális viszonyai, az állami szociálpolitika az 1930-as évek elején.

¹⁵ A törvényjavaslat tervezetről 1926-ban egy ankétot tartottak, amelyen a munkás, munkálató érdekképviselők és különböző közgazdasági testületek képviselői vettek részt. Knob Sándor mint a GYOSZ megbízottja a következő pontokban formulázta meg a GYOSZ álláspontját: „a) Egy ilyen biztosítás bevezetése csökkenti, sőt majdnem megszünteti az állami és egyéb közhatalmi fak-torok érdeklődését a válság és annak következményeivel szemben.

b) Kedvezőtlenül hat a munkásság produktivitására

c) Kikezdi a munkával való kötelezettség teljesítés belső morális szükségérzetét és a munka köte-lessége helyébe az eltartás kötelezettségének gondolatát ülteti.

d) A krízis idejére csökkenti a vállalatok ellenálló képességét.

Végül e) Növeli a termelési költségeket, s ezzel erősen rontja a vállalatok versenyképességét.” Magyar Gyáripar 1926. 7. sz.

¹⁶ Propper Sándor felszólalása. Képviselőházi Napló 1935. május 16.

¹⁷ Berend T. Iván—Ránki György: Id. m. 111. old.

A KORMÁNY SZOCIÁLPOLITIKAI TERVEI*

1932 végén a válság közepette Gömbös Gyula került a miniszterelnöki székbe. Soha Magyarországon olyan nagy propagandával, reklámmal és önreklámmal miniszterelnök nem jött, mint Gömbös Gyula. Igyekezett népszerű lenni, járta az országot, rádióbeszédet tartott. Gömbös az erőszakkal való fenyegetődzések mellett a népi vágyak és követelések hirdetésével lépett fel. Igaz, az ígéretek konkrétságát a ködös általánosság leple takarta.

Gömbös feladata az volt, hogy a forradalmi mozgalmakat elnyomja, a válság terheit a dolgozó népre kényszerítse, a revízió érdekében majdan megindítandó háborút gazdaságilag, politikailag, ideológiailag és katonailag előkészítse. Gömbös az uralkodó osztályokkal és ezen túl a középrétegekkel el szeretne volna hitetni, hogy képes lesz a régi országhatárokat visszaállítani, a kommunista veszedelmet pedig „szociális politikája” segítségével végképpen el tudja hárítani a fejük felől.

Gömbös, hogy feladatát meg tudja valósítani, céljai elérése érdekében a terror fokozására, az egypártrendszer megvalósítására, a még meglevő szabadságjogok likvidálására, a munkásosztály szervezeteinek megsemmisítésére, a sovíniszta szenvedély felkorbácsolására, tehát a német és olasz mintájú fasiszta diktatúra Magyarországra való átültetésére törekedett. Mindehhez szüksége volt egy fasiszta tömegpártra. Gömbös a fasiszta tömegpártot Hitler-féle módszerekkel kívánta megteremteni. Meghirdette az „új stílust”, az osztályharc helyett a „nemzeti egységet”, a „munka és tőke harmóniáját”, „az osztályközi válaszfalak lerombolását”, „a munkásság bekapcsolását a nemzeti társadalomba”. Nagyarányú sovíniszta, revizionista és szociális demagógiával törekedett a rendkívül megszűkülte kormányzati tömegbázis újbóli kiszélesítésére.

A szociális demagógia elsősorban a kispolgárság és ezen belül is a parasztság felé irányult. A munkásság felé is nyújtott bizonyos szociális ígéreteket, de inkább a korbácsot suhogtatta meg. 1932 szeptember elejére elkészült programtervezetében belpolitikailag a munkásmozgalom felszámolását jelölte meg: „... befelé pedig megsemmisíteni azt a szociáldemokráciát, amely aláássa a magyar társadalom biztonságát és megrendíti népünk hitelt nemzetünk történelmi hivatásában.”¹⁸ A nyílt fasiszta diktatúra létrehozásának fő akadályát a munkásmozgalom jelentette, ezért ennek teljes felszámolását vette tervbe. Gömbösnél a „munkásprobléma” előkelő helyet foglalt el, nagy figyelmet fordított erre. Bemutatkozó beszédében a kormánypárt értekezletén utalva a munkásosztály nemzetközi forradalmi harcára felhívta az uralkodó osztályok figyelmét a kérdés nagy fontosságára. Gömbös első országjáró körútja alkalmával a miskolci „zászlóbontó” gyűlésén 1932 novem-

* A tanulmány a Gömbös-kormány szociálpolitikáján belül az ipari szociálpolitikával foglalkozik.

¹⁸ Idézi: Kónya Sándor: Az első Gömbös-kormány megalakulása és programja. Századok. 1963. 2. sz. 340. old.

ber 29-én a munkáskérdéssel foglalkozva kijelentette, azt akarja, hogy a munkásság egyenrangú fél legyen és segítsen építeni a magyar hazát. A szocialista munkásságnak nemzetinek kell lennie, tisztelje a családot, a királyt, a haza fogalmát. „Itt a magyar Ruhr-vidéken — húzta alá — elsősorban a munkásokhoz fordulok és szebb jövő reményében testvéri jóbort nyújtott nekik... A nemzeti egységet a munka, a tőke és a szellemi tehetség egységében látom.” Este vacsorán pedig demagóg módon kijelentette: „Többre becsüli a téglahordó munkást, mint a pipázó magyart, aki mindenkinél okosabb akar lenni.”¹⁹

Gömbös a szociáldemokrata párt és a szakszervezet felszámolásának eszköztárához mintárá az érdekképviselői rendszer kiépítésében az ún. kamarák felállításában jelölte meg.²⁰ Hosszas előkészítés után 1935 elejére készült el „A törvényes érdekképviselők országos szervezésére irányuló törvényjavaslat.” A törvényjavaslat célja a totális fasizmus megvalósítása és mindenekelőtt a munkáskérdés „megoldása” Magyarországon.

Amikor a Gömbös-kormány célul tűzte ki a munkásszervezetek megsemmisítését, a munkásosztály bekapcsolását a „nemzeti egységbe” egy, a kormány által irányított és ellenőrzött fasiszta munkáskamarák rendszerén keresztül, jól látta, hogy ezt csupán terrorral, frázisokkal, jelszavakkal nem tudja megoldani. Szükségét látta annak is, hogy a munkásságnak is nyújtson valamit. A munkásság helyzetének bizonyos rendezése egyébként is elkerülhetetlen volt, ezt a munkásság eddigi helyzete és a válság következményei is megkövetelték. Előtérbe került az ipari szociálpolitika, ezen belül is elsősorban a 8 órás munkanap megvalósítása és minimális munkabérek megállapítása. Ezeket a szociálpolitikai terveket szorosán összekapcsolták a munkásság szervezetei megsemmisítésének elképzeléseivel. Az ígéretek egyelőre azonban homályosak voltak és csak a távoli jövőben ígérték megvalósításukat.

Egy szociáldemokrata párti küldöttség még 1934 októberében felkereste Gömböst, rámutatott a munkásság elviselhetetlen helyzetére és kérte a munkabéregyeztetésnek a Magyar Törvénykönyvben is becikkelyezett genfi egyezmény alapján a végrehajtási utasítás kiadását és a 48 órás munkahét törvénybe iktatását. Gömbös csak annyit ígért meg, hogy vizsgálat tárgyává teszi a kérdéseket.²¹

Amikor elhatározták a munkáskamarák megvalósítását, konkrétan vetették fel a kérdést. Már az 1935-ös választási harc folyamán Bornemisza kereskedelmi miniszter meghirdette a harcot a kartellek ellen, megígérte a 8 órás munkaidő és a minimális munkabér törvénybe iktatását.²² Bornemisza május elején kijelentette: „A 48 órás munkahét és a legkisebb munkabér kérdése ma olyan probléma, amelyek elől nem lehet kitérni, és amelyek ma a világ legtöbb államát foglalkoztatják.”²³ Gömbös pedig a felhatalmazási vitában jelentette be, hogy a 48 órás munkahetet bevezetik.²⁴ Hogy ezek a szociálpolitikai intézkedések mikor történnek meg, arra vonatkozólag a 4 éves munkatervnek az iparügyi minisztériumi programja ad feleletet. Eszerint az ipari munkásság szociális védelmére vonatkozó javaslatok 1936 őszén kerültek volna törvényhozás elé.²⁵

¹⁹ Pesti Napló 1932. november 23.

²⁰ Nemzeti Munkaterv 20. old. „Harmóniában és az érdekek kiegyensúlyozottságában látom a magyar jövőt. Ezért van szükség az érdekképviselői rendszerre való áttérésre” — mondotta Gömbös. Sarló és Kalapács 1933. január.

²¹ Népszava 1936. október 7. A fizethető legkisebb munkabérről szóló genfi egyezményt, amelyet 1928-ban fogadtak el az 1932:XIX. tc.-el a magyar országgyűlés törvénybe iktatta.

²² Függetlenség 1935. március 27.

²³ Függetlenség 1935. május 10.

²⁴ Függetlenség 1935. június 14.

²⁵ Népszava 1935. május 11.

Az ipari termelésbe való állami beavatkozás fokozása céljából és az uralkodó osztályok közötti ellentétek következtében, a munkáskérdés előtérbe állítása miatt 1935 első felében megszervezték az önálló iparügyi minisztériumot, amely augusztus elsején kezdte meg működését. Az önálló iparügyi minisztérium felállítását azzal is indokolták, hogy a kereskedelmi minisztérium nem tudott lépést tartani a megnövekedett feladatokkal, holott az ipari munkásság kérdése is külön gondozást igényel.²⁶ Az iparügyi minisztérium elsőrendű feladatának a „Függetlenség” szerint a „munkáskérdés becsületes és gyökeres rendezését tartja”.²⁷ Az iparügyi minisztérium felállításáról szóló törvényjavaslat vitájában Bornemisza kijelentette, hogy „elsősorban a munkáskérdések várnak megoldásra: a munkaidő, a legkisebb munkabér és a munkaszabadság biztosítása.”²⁸

A továbbiakban vizsgáljuk meg, hogy az 1930-as évek közepén mit értettek a magyar polgári közgazdászok és politikusok szociálpolitika alatt és miért ekkor merült fel az intézményes szociálpolitika gondolata, majd megvalósítása.

Bornemisza Géza iparügyi miniszter szerint: „A modern iparpolitika nem képzelhető el megfelelő szociálpolitika nélkül, amely nem jótékonyosság, hanem intézményes megoldások útján oldja meg a problémákat és a magyar munkásságnak végre tetteiben kell éreznie, hogy a nemzetnek a része és hogy a munkástevéreink gondolja a mi gondunk, anyagi, erkölcsi és kulturális fejlődésük a szívünkön fekszik.”²⁹

Heller Farkas a Horthy-rendszer egyik vezető közgazdásza a szociálpolitikát az állam kiegyensúlyozó osztályközi politikájával azonosítja, amely minden osztály számára emberhez méltó megélhetést óhajtván biztosítani, ez alapon keres kiegyenlítést az osztályok ellentétei között.³⁰

Kovrig Béla szociálpolitikus szerint: „A szociálpolitika amaz eljárásoknak és törekvéseknek az összessége, amelyek lényegükben — bizonyos értékszemponatok szerint — közvetlenül a társadalom belső egységének tartós megtartására és fejlesztésére irányul.” Ehhez hozzátette, hogy szociálpolitika annyi lehet, ahány világnézet. Ezzel bizonyos mértékig elismerte a szociálpolitika osztálytermészetét. Ezen túl még rámutatott arra: „A szociálpolitika mértéke a tárgyi adottságokon felül alanyi tényezőktől is függ. Ezek: az uralkodó társadalmi csoport szociális szemlélete, a központi hatalom birtokosainak társadalmi akarata, a közgondolkodás szociális érettsége, a társadalmi ellentétek élességének foka, a közösség érdekéből szociális védelemre szorultak elkecseregésének mértéke, társadalmi szempontjaik és törekvésük, a munkásmozgalom hagyományai és iránya, az intellektuális elemek és a szociális mozgalom kapcsolódása.”³¹

Bencs Zoltán úgy látja, hogy: „A szociálpolitika a tervszerű, okos, meggondolt, határozott cselekvés, amelyet minden társadalmi és állami rend — egy kissé azért, hogy saját belső bajait és betegségeit megelőzze, részben orvosolja — önvédelemnek használ fel azokkal a mindenütt meglevő mikróbákkal és bacilusokkal szemben, amelyek minden társadalmi rendben — kedvező körülmények között — szaporítani képesek az elégtelenek tömegét, mégpedig esetleg olyan tömeggé és erővé, amelyek

²⁶ Bornemisza felszólalása az iparügyi minisztérium felállításával kapcsolatban a kormány-párt értekezletén. Függetlenség 1935. május 15.

²⁷ Függetlenség 1935. május 23.

²⁸ Népszava 1935. május 18. Egy későbbi minisztertanácsi előterjesztés szerint az iparügyi minisztérium egyik fő célkitűzése volt: „a munkáskérdésnek a nemzeti gondolat jegyében való intézményes megoldása.” Előterjesztés a Minisztertanácshoz a szociálpolitikánk korszerű feladatai tárgyában. OL. Kozma Miklós iratai. Adatgyűjtemény 1936. III.

²⁹ Függetlenség 1936. június 5.

³⁰ Lásd: Ember György dr.: Nemzeti szociálpolitika Bp. 1940. 13. old.

³¹ Kovrig Béla: Szociálpolitika. Bp. 1936. 7, 73. old.

magát a társadalmat és az államot szétrombolhatják...” Szerinte a nyomorgó tömegek gondolkodását csak úgy lehet megváltoztatni, ha a szociálpolitika ideáljává nem a jó embert, nem a jó kapitalistát, hanem az okos kapitalistát teszik. Ezzel kapcsolatban idézte Mussolininek az 1920-as évek elejéről származó egy mondatát: „Az intelligens kapitalista semmit sem remélhet a nyomortól”. Ezért vigyázni kell arra, hogy a szegényebb osztályok megtalálják a maguk megélhetését abban a társadalmi rendben, amely a kapitalisták részére jólétet és a javaknak ilyen kiváló elosztását biztosítja.³²

Ember György már teljesen fasiszta ízű meghatározása szerint: „nemzeti szociálpolitika alatt értjük azoknak az intézményeknek és eljárásoknak az elméletét, amelyek a nemzeti vagyon és a munkamegosztás helyes szabályozása mellett a nemzeti társadalomnak, a nemzethűség szempontjából kifogástalan minden tagja részére olyan módon és olyan mértékben kívánják biztosítani az összességbe való — az igazság eszméinek megfelelő — beilleszkedés lehetőségét, hogy e nemzeti sorsközösség tudata és a nemzet jövőjében való hit a nemzet erőit és teljesítőképességét a maximumig fokozva állítsa a nemzet jelenének és jövőjének szolgálatába.”³³

A magyar polgári szociálpolitikusok szerint tehát a modern kor, vagyis az imperializmus tette szükségessé az intézményes szociálpolitikát. A megelőző időszak liberális állama jól ismerte az ipari munkás szomorú helyzetét és éppen ezért — ha őszinte akart lenni — természetesnek tartotta, hogy az ipari munkavállaló ezért ipso facto a fennálló társadalmi rendszer ellensége, „nemzetközi proletár” lett. Mindamellett nem gondolt arra, hogy az ipari munkásosztályt emberhez méltó léthez juttatva a nemzeti társadalomba bekapcsolja, hanem az ipari munkáskérdést pusztán rendészeti problémának tekintette, eltúrte, hogy erre a célra létesült szervezetek a munkásságot mintegy kiolvasszák a nemzeti társadalomból. Ezért a nemzeti szociálpolitika célkitűzései közül nem hiányozhat a munkásságnak a nemzeti sorsközösségbe való visszavezetése.

Heller Farkas szerint a szociálpolitika egyrészt a liberális gondolatvilágnak, amely az állam szerepét csak a közigazgatás ellátásában látja, másrészt a szocializmusnak, amely az egész társadalmi rendszert át kívánja alakítani, visszaütéséből keletkezett. A szociálpolitika egyetértett a szocializmusnak ama felfogásával, hogy a gazdasági szabadság súlyos bajokhoz vezet. A szociálpolitika így tehát szakított a liberalizmus struopolitikájával és követelte a bajok orvoslását. Elismert azonban a szociálpolitika még valamit — folytatta gondolatát — ami régen kevésbé volt rokonszenves, és amit különösen a gazdasági szabadság hívei igyekeztek lehetőleg tagadni. Ez pedig az osztályellentétek létezése. Elismerte az osztályok létét és azt is, hogy van bizonyos küzdelem az osztályok között mert az osztályok érdekei nem teljesen összhangzatosak. Ugyanakkor rámutattak ezzel szemben arra, hogy az osztályok közötti ellentéteket rendkívüli módon lehet túlozni és mesterségesen táplálni, amiből csak bajok származhatnak. Tehát a szociálpolitika elismerte, hogy semmi sem tökéletes a földön, mindenfelé vannak olyan viszonyok, amelyek javításra szorulnak. Ezzel a szociálpolitika egyik fő vonása lett az osztályközi (vagy osztályfeletti) politika követése. Ez annyit jelent, hogy az osztályellentétek káros voltának felismerése mellett törekedett azoknak lehető tompítására. A szociálpolitika preventív, a bajokat megelőző politikát kíván tervszerű, intézményszerű orvoslást követel. A szociálpolitika tehát állami törvényeket követel a bajok megelőzé-

³² Bencs Zoltán: A fasiszmus szociálpolitikája. A mai magyar szociálpolitika. Az 1939. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai Bp. 1939. 113. old.

³³ Ember György dr.: Nemzeti szociálpolitika. Bp. 1940. 13. old.

sére, abból indulva ki, hogy azokat az okokat, amelyek, mint a bajok forrásai, gyökerei mutatkoznak, ki kell küszöbölni. Végül rámutatott, hogy a szociálpolitikának nemcsak az alsó osztályok az élvezői, hanem — közvetve — a felsők is. A felső osztályok belátják ugyanis, hogy óriási veszedelmet jelent a társadalomra, az államra, ha egyes tömegek olyan helyzetben vannak, hogy nincs mit veszíteniök, mert ezek azt képzelik, hogy akármi történhet, ők csak nyerhetnek. Emellett az osztályellentétek legerősebb táplálója a nyomor. És mi lesz akkor, ha ezek a rétegek öntudatra ébrednek? Mindezek miatt a szociálpolitika fontosságát ma már a vállalkozók is átérzik.³⁴

Bornemisza is egy beszédében kifejtette, hogy: „A tőkét és a munkát közelebb kell hozni egymáshoz, ahhoz, hogy ezt elérhessük, nekünk, közéleti férfiaknak ki kell bányásznunk a magyar munkásság lelkéből az ott szunnyadó nemzeti érzést és ki kell bányászni a társadalom szívéből azt a keresztény etikát, amelynek a gazdasági életünkben való érvényesülése az ember jobb boldogulását biztosítja... a kormány... a legnagyobb jóakarattal igyekszik a munkásság szociális helyzetén segíteni.”³⁵

Az 1936 szeptemberében a minisztertanácshoz a szociálpolitika tárgyában készített előterjesztés az első fejezetben (A céltudatos szociálpolitika jelentősége) két fő okkal indokolja meg az intézményes szociálpolitikát, „a munkásosztály gondozása” szükségességét. Mindenekelőtt a társadalmi rend és a társadalmi egyensúly érdekei követelik ezt meg. Rámutatott az előterjesztés, hogy a gépek feltalálásával a munkabér jelentékenyen csökkent, ami viszont lenyomta a munkás élet-színvonalát. „A munkásnép elsorvadt fizikailag, szellemileg, erkölcsileg. Ugyanakkor a tőkének igen nagy hatalom jutott a kezébe, amely hatalommal a tőke nem élt ésszerűen és túllépte azokat a határokat, amelyeket az erkölcs, a társadalom érdeke, a kultúra és az emberiség haladása szabnak számára.” Ez a korszak a liberalizmusnak, a szabadversenynek a korszaka volt. Az ipari forradalom szülte nyomorúság, majd Marx fellépése a munkásosztályt mindinkább eltávolította a nemzeti ideológiától.

Arra való tekintettel — mondja az előterjesztés — hogy politikai válságok idején a szocialista II. Internacionálé és a kommunista III. Internacionálé között az egységfront mindenkor létrejött és létrejön (1919-ben nálunk, 1935-ben Belgiumban, Franciaországban, Spanyolországban) a legnagyobb bűn és könnyelműség ölbetett kezekkel nézni a munkásmozgalmak „elfajulását”, ahelyett, hogy józan megfontoltsággal elébe mennének az eseményeknek és megfelelő intézkedésekkel nem csupán azt igyekeznének elérni, hogy a helyzeten javítsanak, hanem egyben arra is törekednének, hogy a munkásosztályt polgári színvonalra emeljék és viszszafejezzék őt a nemzeti gondolathoz. Emlékeztet arra, hogy XI. Pius pápa a „Quadragesimo Anno...” kezdetű körlevelében megrázó szavakkal mutatott rá, hogy elérkeztünk a végső pontra: „Ha férfiasan és haladéktalanul nem vállaljuk a végrehajtást” — ti. a szociális viszonyok megjavítására irányuló reformok végrehajtását — „ne áltassuk magunkat azzal, hogy a közrend az emberi társadalom békéje és nyugalma a felforgató hatalmak ellen megvédhető.”

„A társadalmi forradalom fenyegetően közelgő végzetének egyetlen ellenszere — mutatott rá az előterjesztés — a becsületes szociálpolitika, amelyre annál is inkább szükség van, mert a munkás helyzete a mai társadalomban egészen más,

³⁴ Heller Farkas: A szociálpolitika alapja és lényege. A mai magyar szociálpolitika. Az 1939. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai. Bp. 1939. 65—71. old.

³⁵ Függetlenség 1936. június 7.

mint volt a kisipar idején . . .” A kisipar időszakában a munkás tudta, hogy belőle is mester lesz. A nagyipari termelés mellett azonban lehetetlen, hogy a munkás önálló vállalkozó lehessen, állandó munkás marad, tehát olyan helyzetet kell számára teremteni, hogy mint munkás is, emberséges és emberhez méltó életet élhessen, hogy polgári öntudata felébredjen és kifejlődjék, hogy elszakíthatatlan szálak fűzzék őt is a jelenlegi társadalmi életformákhoz.

Az intézményes szociálpolitika másik fő indoka az, hogy „A hazai viszonyokat vizsgálva megdöbbenő adatok szólnak egy erőteljes magyar szociálpolitika inaugurálása mellett”. Itt rámutatott a magyarországi jövedelemelosztás nagy aránytalanságaira, s emellett az ipari munkáslétszám nagyságára és állandó létszámnövekedésére. (1935-ben az ipari munkáslétszám kerekén 454 000, családtagokkal kb. 1,5 millió) „Ez a munkástömeg minden esetre olyan jelentős, hogy ennek az osztálynak megelégedettsége, nyugodtsága, higgadsága, jószándéka és békés fejlődése valóban elsőrendű nemzeti érdek.”³⁶

Az ismertetett nézetek, idézetek azt mutatják, hogy a szociálpolitikának nálunk is az volt a célja, hogy a kapitalista társadalmi rend további fenntartása érdekében a tőkéseket kisebb engedményekre, juttatásokra bírják, hogy ezáltal a munkásosztály helyzetét a tőkés rend keretein belül próbálják megjavítani. Ezzel a munkásosztály számára tűrhető életkörülményeket és „szociális békét” kívántak teremteni a kapitalizmus körülményei között. A burzsoázia politikusai, ideológusai, de a burzsoázia egy része is felismerte, hogy egyes szociálpolitikai követelések megvalósítása előnyös a tőkés termelés, a profit növelése érdekében, ugyanakkor az ilyen engedmények alkalmasak arra is, hogy félrevezessék a munkások egy részét, csökkentsék a forradalmi eszmék befolyását a proletariátusra.

A munkásság helyzete súlyos volt a gazdasági válságig is, ezt csak fokozta a gazdasági válság, sőt utána sem javult a helyzet. Így nem volt véletlen, hogy a szociális intézkedésekre az 1930-as évek közepén, második felében került sor. A szociális törvényhozás a munkaviszonyok szabályozása terén — mint láttuk — a kapitalista Magyarország, mint minden téren, itt is konzervatív volt. Az imperializmus kialakulásával még a XX. szd. első két évtizedében sem figyelhető meg nálunk — mint a legtöbb kapitalista országban — a tőkés kizsákmányolás „finomabb”, „modernebb” eszközeinek használatát, amikor a „kicsinyes lopások” rendszere — mint Engels mondotta a XIX. század végi Angliára — háttérbe szorult, a munkaidőt törvényesen korlátozzák és különböző szociális törvényeket, intézkedéseket hoznak. Magyarország elmaradottsága ebben az időben e téren még jobban megmutatkozott, hiszen a tőkés Európa országaiban az I. világháború után a munkásság harcaival újabb szociális engedményeket csikart ki a burzsoáziától, a kapitalista államtól. Magyarországon azonban a tőkés restauráció után szó sincs semmiféle engedményről, sőt a burzsoázia a kizsákmányolás legbrutálisabb eszközeit alkalmazta, s ehhez hosszú ideig ragaszkodott. Ezt az állapotot az 1930-as évek közepén azonban már fenntartani nem lehetett.

A munkaviszonyok terén a magyarországi helyzetet nem lehetett fenntartani azért sem, mert a válság után a szociális törvényhozásnak nemzetközileg is egy új hulláma indult el. A gazdasági válság világszerte óriási szociális nyugtalanságot is keltett, a dolgozó emberek, a munkások nem voltak hajlandók belenyugodni abba, hogy a fennálló társadalmi rendnek vannak olyan törvényszerűségei, amelyek őket törvényszerűleg éhezésre, koplalásra és munkanélküliségre kényszerítik.

³⁶ Előterjesztés a minisztertanácshoz a szociálpolitikánk korszerű feladatai tárgyában. OL Kozma Miklós iratai. Adatgyűjtemény 1936. III.

A válság alatt és után nemzetközileg és az egyes országokban is megindult egy hatalmas politikai és gazdasági mozgalom, amelynek célja új szociális törvények kiküzdése és új munkajog alkotása volt. 1930 júliusában Stockholmban ült össze az a világtanácskozás, amelyen Európa és Amerika legszámottevőbb munkásszervezetei a rájuk szakadt gazdasági válság összefüggéseivel, hatásával és veszedelmeselhárításának lehetőségeivel foglalkoztak. Erről a konferenciáról röppent fel elsősorban a munkanélküliek kötelező biztosításának harci jelszava, a 40 órás munkahét megvalósításának követelése, a dolgozók érdekében az államhatalom messzemenő beavatkozásának problémája.³⁷

Az 1930-as évek világgazdasági válsága, amikor a kapitalista társadalmi rendszert minden tőkés országban hatalmas megrázkódtatás érte és a munkástömegek elkecseregett harca világossá tette a burzsoázia előtt: anyagi és szociális engedmények nélkül veszélybe kerülhet az egész tőkés rendszer.

Az 1929—33-as évek megrázkódtatásai az állammonopolista kapitalizmus további térhódítását hozták magukkal elsősorban a fejlett tőkés országokban, de a tőkés világ egészében is. Az állam beavatkozása a gazdasági életbe egyúttal a munkaviszonyokba, a tőkés és munkás viszonyába való beavatkozást is jelentette. Ezt látjuk az Amerikai Egyesült Államoktól kezdve a fasiszta Olaszorszáig. Ez alól a fejlődés alól Magyarország sem lehetett kivétel. A magyar burzsoá politikusok jórésze felismerte ezt, tudatosan törekedett ebben az irányban. A Gömbös-kormány és az utána következő kormányok tudatosan arra törekedtek, hogy bizonyos engedményekkel leszereljék a munkásosztály mozgalmait. A munkásosztály harcának leszerelése, az ország „nyugalmának” biztosítása és a munkásosztály „viszszavezetése a nemzeti gondolathoz”, csatlakoztatása a „nemzeti egységhez” az 1930-as évek második felében azért is igen fontos volt a magyar uralkodó osztályoknak mivel ekkor már komolyan a háborúra készültek és a háború előkészítésének egyik döntő tényezője volt a szilárd hátország létrehozása, ami feltételezte a „szociális béke” megvalósítását. „Ez a kettős, egymással szorosan összekapcsolódó cél: az osztályharc leszerelése és ezzel is a háború előkészítése, arra ösztönözte a kormányokat, hogy a német fasiszmus példáját követve bőségesen éljenek a szociális demagógia eszközeivel. . . a harmincas évek szociális törvényhozásánál kizárólag erről volt szó, s nem valami késői belátásról, jóindulatról az uralkodó osztályok részéről.”³⁸

A kormány pillanatnyi helyzete is megkívánta, hogy a munkáskérdésben tegyenek valamit. 1935 augusztus elején a kormány a Bakonyban egyhetes minisztertanácsot tartott, ahol megtárgyalták az ország helyzetét és a további politikát. Megállapították, hogy a parlamenti helyzet biztos és jó. „A jelenlegi szituációban a kormány csak felülről bukhat . . . Az ellenzék parlamenti csoportja a mai formájában a kormányzatra veszélyessé nem válhat. Bethlen, a legitimisták és a szociáldemokraták különböző okokból belátható időig óvatosak lesznek. Annál kevésbé Eckhardt, aki személyes céljai elérésére a parlamentben párt nélkül is komoly ellenfél, az országban pedig kihasználva a gazdasági nyomorúságot minden eszközzel igyekszik a tömegeket megnyerni . . .”³⁹ Ha ezek nem okoztak különösebb nehéz-

³⁷ Kertész Miklós parlamenti felszólalása. Képviselőházi Napló XV. köt. 8—9. old. 1937. június 23.

³⁸ Berend T. Iván—Ránki György: Magyarország gyáripára a második világháború előtt és a háború időszakában (1933—1944). Bp. 1958. 265. old.

³⁹ A bakonyi minisztertanács anyagából OL. Kozma Miklós iratai K. 11.

ségeket, mi foglalkoztatta elsősorban a kormányt? A kormányzatnak főleg három probléma okozott gondot:

1. a „fegyverkezés, amit a közvélemény nem ért meg”;
2. a reformpolitika végrehajtása;
3. a rossz gazdasági helyzet és a nép forradalmi mozgolódása.

Jól látták azt is, hogy csupán a terror fokozásával, a rendőri intézkedésekkel a kérdéseket megoldani nem lehet, hogy ez magában véve „csak kezeli a kérdést és nem valósítja meg,” ugyanakkor ha a beígért szociális javaslatokat csak tessék-lás-sék formában hajtják végre „akkor a kormány alól ki fog csúszni a talaj.”⁴⁰ Tehát tenni kellett valamit, többek között a munkáskérdésben is.

Az ipari munkavállalók munkaviszonyának szabályozása egészen az 1930-as évek közepéig voltaképpen azokon a pilléreken nyugodott, amelyeknek alapjait még a Bach-korszakbeli, az 1851. évi ideiglenes és az 1859. évi végleges iparpátens raktak le és amelyeket az 1872 : VIII. tc-be, illetőleg az 1884 : XVII. tc-be iktatott ipartörvény is átvett. Az 1884. évi ipartörvénybe foglalt szabályozásnak fő elve, hogy az iparos és iparossegéd közötti munkaviszony szabad egyezkedés tárgya és ezt az elvet a törvény a lehető legtágabb keretek között érvényesülni is engedte.

A munkabér megállapításáról az ipartörvény nem rendelkezett. A munkaidőt pedig a felnőtt munkások részére reggel 5-től este 9 óráig állapította meg — vagyis az alig betartott 2 órai munkaközi szünet leszámításával — törvényesen 14 órai nappali munkaidőt engedélyezett és ez a törvény volt érvényben egészen 1937-ig. A törvény csak azok részére állapított meg 8 órai munkaidőt, akik éjjel (este 9-től reggel 5 óráig) dolgoztak. Ez utóbbi rendelkezés azonban végrehajthatlan maradt. Az abnormalis hosszú munkaidő alól, még csupán a 14 éven és a 16 éven aluliakat vette ki a törvény mert ezeknek gyári munkában való foglalkoztatását csak napi 8, illetve 10 órán át engedte meg. A kézműiparban alkalmazott munkások munkaidejét pedig a törvény teljesen szabályozatlanul hagyta. Ha az ipartörvény vonatkozó rendelkezéseihez hozzávesszük, hogy a bányászatban és kohászatban tulajdonképpen még az 1854. évi osztrák bányatörvények rendelkezései, s az annak alapján kifejlődött gyakorlat volt az irányadó; továbbá a nők, a gyermekek és fiatalokúakra vonatkozóan az 1928 : V. tc-vel alkotott jogszabályokat, a sütőiparban és a húsiparban az éjjeli munka tilalmát — nagyban egészben tájékoztatást kaptunk az ipari, bányászati alkalmazottak munkaviszonyát szabályozó rendelkezésekről.

Mint láttuk, a washingtoni Nemzetközi Egyetemes Munkaügyi Értekezlet I. ülésén 1919-ben fogadta el a 8 órai munkaidőről szóló egyezményt. Az egyezményt még 1919-ben ratifikálta Argentína, Belgium, Brazília, Bulgária, Csehszlovákia, Chile, Görögország, India, Litvánia, Luxemburg, Portugália, Németország, Románia és Spanyolország minden feltétel nélkül. Ausztria, Franciaország, Lettország és Olaszország ahhoz a feltételhez kötötték, hogy más európai államok is ratifikálják. De ettől függetlenül is Franciaországban 1919 április 27-én törvényesen szabályozták a munkaidőt, a 8 órai munkaidő alapján. Lengyelországban a kereskedelemben és az iparban 1919 november 18-án szabályozták a munkaidőt, olyképpen, hogy a heti munkaidő 46 óra lehet. Angliában a munkaidőt a legfontosabb iparágakban kollektív szerződésekben szabályozták a heti 48 órai munkaidő alapján. Az 1930-as évek közepén Európában már csak Törökországban és Albániában

⁴⁰ Uo.

nem volt 8 órás munkaidő. Az 1935-ben megtartott XIX. munkaügyi konferencia pedig már elfogadta a 40 órás munkahétről szóló nemzetközi egyezményt.⁴¹

A válság előtt 1929-ben a magyar gyáripárban az átlagos munkaidő 9 órát tett ki. Ezen belül a gyáripari munkásság 55,5 %-a dolgozott napi 8 órát, illetve kevesebbet, 10,9 %-a napi 9 órát, 29,6 %-a 10 órán felül és 4 %-a pedig 12 órán felül.⁴² Ha ehhez hozzávesszük, hogy a gyáripáron kívül a kisiparban az átlagos munkaidő még ennél is hosszabb volt, akkor a kép még siralmasabban fest.

Az 1929—33-as gazdasági válság alatt ugyan az árak is csökkentek, de még nagyobb mértékben a munkabérek. A termelés visszaesése folytán pedig a munkanélküliek tömege duzzadt hatalmasra. Ezek a kedvezőtlen körülmények a munkavállalók helyzetére további kihatással voltak. Így a zsúfolt munkapiac nagy munkás-kínálatot, tehát lenyomott munkabéreket eredményezett, a lenyomott munkabérek pedig sok esetben elsősorban a kis- és középiparban a munkaidő meghosszabbítására vezettek, amely ellen általában a munkavállalók sem tiltakoztak, mert csak a hosszabb munkaidővel tudták keresetüket a válság előtti színvonalig megközelíteni. A tőkések lehetőség szerint tanoncokat alkalmaztak, azért, hogy a segédek magasabb munkabérét megtakaríthassák. Mindennek folytán az egyébként is csökkent munkalehetőség még kevesebb munkás között oszlott meg, ami újabb munkanélküliség forrása lett. Ez a helyzet fennmaradt a válság után is.

A válság következtében az 1920-as évtized vége felé kialakult egyébként sem magas bérszínvonal lecsökkent, s a munkások foglalkoztatási ideje országosan egyes iparágak között, sőt egyes iparágakon belül még rendszertelenebbé vált. „A munkavállalók szociális helyzetének javulását a gazdasági erők szabad játékára bízni vajmi kevés eredménnyel kecsegtető kísérlet lett volna... Ilyen körülmények között külső tényező kezdeményezésére az általános hatalmi szóval való rendezése volt szükség. A megoldás tehát csak az állami beavatkozás lehetett.”⁴³

A kialakult helyzet miatt az ország különböző részeiből, elsősorban a munkásság, de tőkés körökből is sűrűn merültek fel panaszok, amelyek kifogásolták a munkaidő és a munkabér terén mutatkozó visszaéléseket és rendszertelenséget. Hosszú ideig azonban ennek eredménye nem volt. Pedig a munkanélküliek nagy száma, a leromlott egészségi és megélhetési viszonyok, a munkaidő és a munkabér terén kialakult kaotikus állapotok megkövetelték a munkaidő és a minimális munkabérek megállapítását.

A Gömbös-kormány úgy látta, hogy a gazdasági fellendülés alkalmas talaj a szociálpolitikai intézkedések megkezdéséhez, amelynek végrehajtását hosszabb időszakra gondolták megvalósíthatónak. Az elhatározott szociális intézkedések az ipari tőkések jólfelfogott érdekeit is szolgálták, amidőn a munkaidő és a bérek általános rendezésével a béruszorán alapuló versenyt kiküszöbölve a versenyviszonyok közel azonos nívórahozását célozták.

A kormányzat azért határozta el először a napi 8 óra, illetve a heti 48 órás munkaidőt és a minimális bérek megállapításának rendezését megvalósítani, mert

⁴¹ A genfi Nemzetközi Munkaügyi Értekezlet 81 szavazattal 33 ellenében fogadta el a 40 órás munkahétről szóló előzetes egyezményjavaslatot. A magyar kormány képviselője Kádár Levente az egyezmény elfogadása ellen szavazott, ugyanakkor bejelentette, hogy a magyar kormány a parlament legközelebbi ülészakánának egyikén benyújtja majd a 8 órás munkanap bevezetéséről szóló törvényjavaslatot. Építőmunkás 1935. június—július. Korunk Szava 1935. szeptember 15.

⁴² Rézler Gyula: Magyar gyári munkásság Bp. 1940. 29. old.

⁴³ Magasházy Béla: A legkisebb munkabérek megállapítása és a munkaidő szabályozása. A mai magyar szociálpolitika. Az 1939. évi közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai. Bp. 1939. 703. old.

egyrészt ezek voltak a legégetőbbek, ezeket követelték elsősorban a munkások, másrészt mindkét intézkedést illetően sok külföldi tapasztalat állott rendelkezésére. A munkaidő a legtöbb európai államban 8 óra volt, a legkisebb bérek megállapításának rendszerét pedig ugyancsak több államban, már huzamosabb idő óta alkalmazták, s a gyakorlat bebizonyította, hogy ezek az intézkedések nemhogy a tőkések profitját csökkentették volna, sőt növelték.

A munkaidő szabályozása nálunk már elkerülhetetlenné vált. Egyes burzsoá köröktől eltekintve az egyetértés ebben megvolt. „A kérdés szabályozása — írta később Bikkál Dénes — elkerülhetetlen volt, mert egyrészt a munkanélküliség leküzdése, másrészt a műszaki haladás, a gépek fokozott igénybevétele, a racionalizálás, tökéletesített gépek és termelési eljárások bevezetése szükségtelessé tették az emberi munkaerőnek ésszerűtlen kihasználását, az emberi munkaerő kíméletlen kiuzsorázását. De a munkaidő csökkentését egészségügyi, kulturális és etikai célok is sürgették”.⁴⁴

Mindazonáltal a magyar munkásmozgalom megerősödése, az 1929—1933-as gazdasági válság pánikhangulata kellett ahhoz, hogy a magyar uralkodó körök intézkedéseket tegyenek a munkaidő törvényes korlátozása érdekében. Ez a körülmény is mutatja, hogy a dolgozóknak tett engedmények csak annyira terjednek ki, amennyire a hazai és nemzetközi munkásosztály együttes harcok ereje kényszerítette a burzsoáziát, vagy amennyire szükségesnek látszott a forradalmi erők nyugalomba tartására, vagy lecsillapítására. A szociálpolitikai intézkedések elfogadtatását a tőkésekkel megkönnyítette a válság alatt lezajlott nagyarányú „racionalizálás”, amely a munka intenzitását amúgy is erősen megnövelte.

Kovrig Béla mutatott rá, hogy részben automata gépeken végzett vizsgálatok sorozata bebizonyította, hogy bizonyos körülmények között a 48 órás munkahét bevezetése után az összteljesítmény elérte a korábbi 55 órás munkahétnél tapasztalt színvonalat és lényegesen nagyobb a még korábbi, egyébként azonos feltételek mellett kifejtett heti 65 munkaóra termelési eredményeinél. Ismerteti továbbá egy angol gyáros Lord Leverhulm tapasztalatait, aki azt észlelte, hogy amikor üzemében a munkaidőt heti 53 órára emelte a munkások munkaidejéből hetenként 14 óra kárbavesztett és a produktív munkaidő mindössze heti 39 órát tett ki. Amikor a munkaidőt 12 órával, 41 órára csökkentette, akkor átlagosan mindössze csak heti 1 óra bizonyult kárbavesztett időnek. Így tehát annak ellenére, hogy a heti munkaidőt 53 óráról 41-re csökkentette, a produktív munkaórák száma heti 1 órával emelkedett. A svéd munkaügyi és népjóléti igazgatóság vizsgálata szerint a 8 órás munkaidő bizonyos iparágakban a termelési eszközök tökéletesedése irányában hatalmas lendítő tényezőnek bizonyult. A jugoszláv kormány hivatalos megállapítása is az volt, hogy a munkaidő korlátozása fejlesztette az iparosodást, mert a 8 órás munkaidő kötelező előírásának az iparban közvetlen következménye volt a vállalkozás részéről több munkagép beállítása, a régebbi tökéletlen gépi berendezéseknek pedig tökéletesebb munkagépekkel való pótlása. Végül rámutatott, hogy a jövő — mi hozzátéhetjük, hogy a burzsoázia — számára, érdekében is fontos a munkaidő korlátozása: „A közösség javára ugyanis értékesíteni kell az emberi munka produktivitását fokozó technikai fejlődést, ami csak akkor következik be, ha munkaidő csökkenése folytán javul a nemzet munkaerejének értékállománya, fejlődik a munkásság közegészségügyi helyzete és az állampolgárok az eddiginé, több időhöz jutnak polgári kötelességeik teljesítésére, a nemzet kultúrjainak megismerésére és gyermekeik nevelésére. Ezek a közösség és az egyén szempontjából

⁴⁴ Bikkál Dénes: Magyar szociálpolitika. Bp. 1943. 15. old.

mutatkozó nagy előnyök, amelyeknek nemzetpolitikai jelentősége miatt kell minél általánosabban korlátozni a munkaidőt.”⁴⁵

Bornemisza Géza iparügyi miniszter egy 1935. decemberi nyilatkozatában szintén rámutatott arra, hogy a munkások munkafeltételeinek szabályozását nemcsak a szociális szempontok, hanem magának az iparnak az érdekei is megkövetelték.⁴⁶ Amikor az országgyűlés 33-as bizottsága a munkaidőről és a legkisebb munkabérekről szóló rendelettervezetet tárgyalta, Bornemisza kifejtette, hogy a munkaidő és a munkabér kérdése olyan probléma, amely elől Magyarország nem zárkozhatik el, különösen mivel az utóbbi időben külföldön is olyan lépések történtek, amelyek mögött Magyarország nem maradhat el.⁴⁷ Az előbb már említett nyilatkozatában Bornemisza — amelyet a munkások munkafeltételének szabályozása tárgyában készülő törvényjavaslattal kapcsolatban tett — kijelentette: „Ennek a törvényjavaslatnak legfőbb indoka, az, hogy a bennünket környező államok — az utódállamokat sem véve ki — évek óta nagy erőfeszítéseket fejtenek ki az ipari munkásság helyzetének javítása érdekében. Erre kell törekednünk nekünk is, főképpen azért, mert elsősorban nemzeti érdekek fűződnek ahhoz, hogy a munkásságnak és mindazoknak, akik alkalmazotti minőségben munkájukból élnek a védelemnek az adott viszonyok között legteljesebb mértékét nyújtsuk. De ezen felül azért is, mert kétségtelen, hogy ha ezen a téren a bennünket környező államok mögött maradnánk az nemzetközi vonatkozásban is károsan hatna vissza ránk.”⁴⁸

A burzsoázia politikusai tehát felismerték, hogy a munkaidő és a munkabér kérdésében Magyarországon is tenni kell előre bizonyos lépéseket. Ezt bel- és külpolitikai indokok is megkövetelték, a burzsoázia egészének érdekeit is szolgálták, ugyanakkor egybevágtak Gömbös szociális tömegbázist teremteni akaró politikájával is.

Az ipari burzsoázia nagy része azonban nem volt hajlandó semmiféle áldozatra, még saját jövőbeni érdekében sem. Akik ellene hadakoztak, csak pillanatnyi érdekeiket nézték, azt, hogy a bejelentett lépések legalábbis átmenetileg magasabb munkabérlétséget jelentenek és nem vették figyelembe, hogy a tervezett intézkedések távolabbi jövőben a termelési költségekre is kedvező hatással lesznek. Bornemisza Géának az iparügyi minisztérium felállításáról szóló törvényjavaslat tárgyalására kor elmondott beszédét — amelyben a munkaidő és a munkabérek szabályozásának fontosságát is fejtegette — a „Honi Ipar” úgy kommentálta, hogy a miniszternek a munkáskérdésről tett kijelentéseit elsősorban a politikus nyilatkozatának kell tekinteni. A munkaidővel kapcsolatban leszögezte, hogy ez nem csak nálunk, hanem vilgszerte probléma, és kérdés nem volna-e ennél fogva helyesebb megvárunk e problémának egyrészt a vezető ipari államokban, másrészt a munkáskérdések tárgyalására hivatott nemzetközi fórumok előtt való kialakulását. De hiszen — és erről a cikkíró ügylátszik igyekezett elfelejtkezni — a vezető ipari államokban már régen 8 órá volt a munkaidő és a Nemzetközi Munkaügyi Értekezlet már 1919-ben állásfoglalt a 8 órás munkanap mellett és ebben az időben már a 40 órás munkahét elfogadása volt napirenden. És hogy a mezőgazdasági nagy- és középbirtokosokat is csatasorba próbálja állítani a tervezett intézkedések ellen, megjegyezte, hogy ezek a kérdések nálunk a mezőgazdaság problémái is.⁴⁹

⁴⁵ Kovrig Béla: Munkaidő — munkapiac. Magyar Szemle. 1936. július.

⁴⁶ Függelenség 1935. december 25.

⁴⁷ OL. A 33 tagú országos bizottság tárgyalásai XVII. köt. 81. ülés. 1935. június 26.

⁴⁸ Függelenség 1935. december 25.

⁴⁹ Honi Ipar 1935. június.

Varga József későbbi iparügyi miniszter egy cikkében mutatott rá arra, hogy a munkaviszony kérdésének rendezése gondos és körültekintő munkát igényelt. Ügyelni kellett arra, hogy a termelés „ne bénuljon meg” és a szociálpolitikai fejlődés ne csak látszateredményeket érjen el, hanem a dolgozóknak valóban előnyöket juttasson.⁵⁰ A két szempontnak az összeegyeztetése azonban igen nehéz és bonyolult, főleg annak megoldása, hogy a problémákat úgy rendezzék, hogy az a burzsoázia részére vagy semmi, vagy csak minimális áldozatot jelentsen, és ugyanakkor a munkásság is kapjon valamit, hiszen a munkásság helyzetén csak frázisokkal nem lehetett segíteni.

A MUNKÁSSÁG HARCA HELYZETÉNEK JAVÍTÁSAÉRT, A KORMÁNY MAGATARTÁSA

A napi 8 órás munkaidő törvényes bevezetéséért a magyar szervezett munkásságnak több mint négy évtizedes küzdelme fűződik. Hosszú harcot folytatott míg a munkaidő lecsökkent 12—16 óráról 10, 9 és fél, majd 9 órára. Most is *a munkásság újabb erőteljes harcára volt szükség ahhoz, hogy az elhatározott szociálpolitikai intézkedések a megvalósulás útjára terelődjenek.* E tekintetben elsősorban három mozgalom volt jelentős: az újpesti asztalosmunkások sztrájkja, a csepeli textil-munkások mozgalma és az építőmunkások általános munkabeszüntetése. Ezek a mozgalmak egyúttal a kormány munkáellenes, munkáskamarákat megvalósító tervei ellen is irányultak, s nagyrészt ennek voltak köszönhetőek, hogy a kormány ezt a kérdést levette napirendről.

A faipari munkások helyzete, munkaviszonya — annak ellenére, hogy állandó harcot folytattak megjavításáért — talán még rosszabb volt, mint általában a munkásság helyzete és ez negatívan hatott ki az ipar helyzetére is. A faipari bérek országos átlagban 1929—1934-ig 33 %-kal csökkentek és 1934-ben az átlagos heti kereset 16,80 pengő volt. Ugyanakkor a gyáripár egészében az átlagos heti kereset 21,57 pengőt tett ki.⁵¹ Bornemisza miniszter is kénytelen volt elismerni: „Konkrét adataim vannak arról, hogy a magyar bútorigar, asztalosipar most azért haladoklik, mert azokat a generális, illetőleg kollektív munkaszerződéseket, amelyeket évről évre megkötnek, állandóan kijátsszák. A kijátzásnak olyan mérvét és fokát is találtuk — jegyzőkönyvvél tudom igazolni —, hogy voltak műhelyek ahol 70—80—90 órás munkaidőt követeltek attól a szerénscsétlen munkástól, aki a gyalupadon dolgozott.” Szerinte ennek a következménye, hogy a magyar bútorigar exportpiacait kezdi elveszíteni. Így alákínálat folytán Németországba olyan rossz minőségű árut szállítottak, hogy ebben az időben szinte lehetetlen volt a bútorigarnak oda bejutni. Ugyanez a helyzet kezdett kialakulni a jól fejlődő angliai bútorexporttal kapcsolatban is. A miniszter a tisztességtelen verseny megakadályozása érdekében tartotta szükségesnek a 8 órás munkanap és a minimális munkabérek megállapítását az asztalosiparban.⁵²

1934 júniusában, júliusában 2 heti sztrájk után a kereskedelmi minisztérium közreműködésével Újpesten a munkaadók és a munkások kollektív szerződést kötöttek. Az addig érvényben levő 60—70—80 órás munkaidő helyett 53 órás munkaidőt fogadtak

⁵⁰ Új Magyar Munkás 1940. július 1.

⁵¹ Szakszervezeti Értesítő 1935. november.

⁵² OL. A 33 tagú országos bizottság tárgyalásai. XVII. kötet. 81. ülés. 1935. június 26.

el. A munkaadók egy része azonban ezt nem tartotta be és továbbra is 60—80 órán át dolgoztatta az asztalosmunkásokat. A kollektív szerződés 1935 június 11-én lejárt. A Magyarországi Famunkások Szövetsége az Újpesti Asztalos Mesterek Szövetségéhez május elején beadvánnyal fordult, amelyben arra kérte, hogy 1934-ben megkötött kollektív szerződésben biztosított 53 órás munkaidő helyett 48 óra munkaidőt, a 36 filléres minimális munkabér helyett 44 filléres minimális munkabért és végül a 36 filléren felül kereső órabéreseknél az addigi munkabérükre 20%-os munkabéremelést adjanak. A munkaadók kijelentették, hogy elvben elfogadják a 48 órás munkahetet, a minimális bérmegállapítást, de csak akkor, ha az egész országban bevezetik, mert ellenkezőleg ők versenyképtelenek lennének. Ezért közösen forduljanak a kereskedelmi minisztériumhoz, hogy az egész országra kiterjedő intézkedést hozzon. A munkásság azonban ragaszkodott ahhoz, hogy június 11-én Újpesten a 48 órás munkaidőt és a többi követeléseiket vezessék be, mert ellenkező esetben sztrájkba lépnek. A megindult tárgyalások azonban eredménytelenek maradtak.⁵³ A munkaadók hivatkozva arra, hogy a kereskedelmi miniszter kijelentette, a kormány törvényhozásilag gondoskodik a munkaadók és a munkások közötti jogviszonyok rendezéséről, arra az álláspontra helyezkedtek, hogy ennek a törvényes intézkedésnek a keresztülviteléig hagyják függőben a kollektív szerződés megkötésének a kérdését.⁵⁴ Erre az újpesti famunkások június 7-én úgy döntöttek, hogy a kollektív szerződés lejárt napján június 11-én sztrájkba lépnek. A sztrájk hamarosan az újpesti asztalos és bútortárgyi munkások általános sztrájkjává vált. Az újpesti famunkássztrájk mögött a KMP állt.⁵⁵

A kormányzat is beavatkozott a sztrájkba, egyrészt úgy, hogy a rendőrség letartóztatta azokat, akik a sztrájektörőket a munkában meggátolták⁵⁶, másrészt úgy, hogy a miniszter Hammer Károly miniszteri tanácsost Újpestre küldte békéltető tárgyalásra. Hammer a miniszter megbízásából közölte, hogy az év őszén a kormány törvényhozásilag életbe lépteti a 48 órás munkaidőt. A munkások ezzel szemben a 48 órás munkaidő azonnali életbe léptetését követelték és a 44 filléres minimális órabért.⁵⁷

Hammer békéltető küldetése tehát nem sikerült. Bornemisza erre elhatározta, hogy mivel ősszel úgy is be akarta vezetni a 48 órás munkahetet, ezt haladéktalanul megvalósítja. „A 48 órás munkahét bevezetésére vonatkozólag ígéretet tettem és ez az ígéret a miniszterelnök úr bejelentését is teljes mértékben fedi. Eredetileg az volt a tervem, hogy a sztrájk megszüntetésére már hétfőn kiadatom az erre vonatkozó rendeletet. (A nyilatkozatot szombaton tette.) Ennek azonban törvényes akadályai vannak, de már hétfőn megkezdí a minisztérium megfelelő ügyosztálya a kérdés sürgős tanulmányozását és törvényes előkészítését, de nekem ezúttal is az a szándékom, hogy ha kell a 33-as bizottság útján rendeletileg szabályozzuk ezt a kérdést, amelynek sürgős életbeléptetésére szükség van.”⁵⁸

Az újpesti asztalosmunkások sztrájkja, amely kezdetben helyi jelentőségű volt, országos jelentőségűvé vált, mert ezzel a sztrájjal kapcsolatban határozta el a kormány, hogy bevezeti a 48 órás munkahetet. Ennek megvalósítását gyorsan

⁵³ Népszava 1935. május 12.

⁵⁴ Függetlenség 1935. június 9.

⁵⁵ Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Párttörténeti Intézete (a továbbiakban Pl.) Baloldali Összesítő 1935. június 14.

⁵⁶ Függetlenség 1935. június 14.

⁵⁷ Függetlenség 1935. június 15.

⁵⁸ Függetlenség 1935. június 16.

ígérték, de azért ez lassan haladt előre, a munkásságnak még újabb harcaira volt szükség.

Közben a kormányzat a munkásság sztrájkharcát igyekezett megnehezíteni. A famunkások június 17-ére hirdetett gyűlését betiltották. A betiltó végzés arra hivatkozott, hogy: „A bérmozgalom során olyan események játszódtak le, amelyek különféle hatósági eljárásokat vontak maguk után”, ezért a főkapitány a bejelentett gyűlés nyugodt lefolyását nem tartja biztosítottnak.⁵⁹

A június 18-i tárgyaláson, ahol a munkaadók és a munkások képviselői, valamint a minisztérium megbízottai vettek részt a megjelent miniszteri tanácsos azt a kijelentést tette, hogy a kérdést gyorsan elintézni nem lehet, hanem arra hívta fel a munkásságot, hogy vegyék fel újra a munkát, s a minisztérium majd a rendelkezést ki fogja adni, de hogy mikor, arravonatkozólag nem nyilatkozott. Olyan kijelentést tett, hogy ha a munkások önként nem veszik fel a munkát és nem várják be dolgozva a műhelyekben a 48 órás munkaidőről szóló hivatalos intézkedést, akkor a kormány hatalmi eszközökkel avatkozik a sztrájkba.⁶⁰

A június 19-i engedélyezett gyűlésen Hammer újra azt javasolta a munkásoknak, hogy menjenek vissza dolgozni, mert csak idő kérdése, hogy a 48 órás munkahétről a rendelet megjelenjék. Hammer szerint a sztrájk folyamán olyan események történtek, amelyek esetleg szükségessé teszik az államhatalom beavatkozását. Hiába volt azonban a minisztérium ígérete — ígéretekben eddig sem volt hiány — és hiába volt a fenyegetés is, a munkásság egyhangúlag a sztrájk folytatása mellett döntött.

A gyűlés után a szociáldemokrata párti munkások és munkaadók képviselői és ugyanakkor egy kormánypárti hasonló küldöttség felkereste az iparügyi minisztert és kérte, hogy vessék be a 48 órás munkahetet. Bornemisza kijelentette, hogy foglalkozik a kérdés országos rendezésével és azzal, hogy egyes iparágakban az általános rendezés előtt bevezetik a 48 órás munkahetet. Az úpesteri famunkászsztrájk — mondta a miniszter — azt a látszatot adná intézkedésének, mintha kényszer következtében, terror hatása alatt hozta volna és más ipari szakmák is ehhez a fegyverhez nyúlának. Ő a sztrájkban hatalmi kérdést lát. Arra kérte tehát a munkásság vezetőit, szereljék le az úpesteri sztrájkot, ideiglenesen térjenek vissza a lejárt kollektív szerződés álláspontjára, és ebben a nyugodt légkörben ő haladéktalanul rendezi a kérdést.⁶¹

21-én Újpesten Hammer elnökletével újabb békéltető tárgyalások folytak. A munkaadók kijelentették, hogy 2—3 hétre hajlandók meghosszabbítani a lejárt kollektív szerződést, és a 48 órás munkaidő bevezetéséig a minimális munkabért 2 fillérrel felemelik. (5%-os emelés.) A munkások ezzel szemben ragaszkodtak a 10%-os béremeléshez. Ezen a napon Rákospalota 300 famunkása is csatlakozott a sztrájkhoz. Június 22-én a munkások gyűlése úgy döntött, hogy megszüntetik a sztrájkot abban a reményben, hogy a kereskedelmi minisztérium ígértete szerint 2 héten belül kiadják a 48 órás munkahétről szóló rendeletet. A munkáltatók megígérték, hogy a rendelet megjelenése után azonnal leülnek tárgyalni a munkások képviselőivel a munkabérek felemeléséről és a minimális bérekről.⁶² Ezzel 2 hét után véget ért a sztrájk, mind Újpesten, mind Rákospalotán.

Június 26-án az országgyűlés 33-as bizottsága le is tárgyalta a rendeletet és elfogadta. A minisztertanácsi rendelet június 29-én meg is jelent a hivatalos lapban. A végrehajtási utasítás azonban egyre késett.

⁵⁹ Népszava 1935. június 18.

⁶⁰ Propper Sándor felszólalása. Képviselőházi Napló III. köt. 106. old. 1935. június 18.

⁶¹ Népszava 1935. június 20, Függgetlenség 1935. június 20.

⁶² Népszava 1935. június 23.

Közben Újpesten a munkáltatók nagy része az ideiglenes megállapodást nem tartotta be. Tovább dolgoztattak 60—65, sőt 70 órát és még az 5 %-os béremelést, amely óránként 2 fillér javításnak felelt meg, sem fizették.⁶³

Az újpesti famunkások példás kitartással küzdöttek, nemcsak önmagukért, hanem az összmunkásságért is. A miniszter kifejezett ígérete ellenére sem történt meg az intézkedés, így tehát a munkásoknak nem volt más eszközük, minthogy újból küzdelembe menjenek jogos követeléseikért. Az újpesti famunkások beadvánnyal fordultak a munkáltatókhoz, melyben a megállapodás betartását követelték és újból leszögezték, hogy ragaszkodnak a 48 órás munkahéthez, a 44 filléres minimális órabérhez, valamint a 20 %-os béremeléshez. A munkásság elhatározta, hogy amennyiben a beadványra kedvező választ nem kapnak, úgy a harcot újból felveszik.⁶⁴

Az újpesti munkaadók és munkások képviselőit július 23-án Hammer miniszteri tanácsos fogadta és közölte velük, hogy a memorandum bővebb tárgyalására nincsen szükség, mert a kereskedelmi minisztérium a fa- és szabóipari szakmába a következő hét folyamán életbe lépteti a 48 órás munkahetet.⁶⁵ A munkaadók és a munkások a bér kérdésében nem tudtak megegyezni, ezért kérték a minisztériumot, hogy a minimális munkabérek megállapítására küldjön ki bizottságot. Augusztus 17-én az iparügyi miniszter kinevezte Budapest és környékére a faipari legkisebb béreket megállapító bizottság tagjait. Elnök: Vályi Sándor dr., a budapesti királyi ítélőtábla nyugalmazott alelnöke. Alelnök: egy nyugalmazott miniszteri tanácsos és egy műegyetemi magántanár. Három tag a munkaadókat képviselte, három pedig a munkásokat. Az utóbbiak közül kettő szociáldemokrata párti szakszervezeti vezető, egy pedig keresztény szocialista szakszervezeti vezető.⁶⁶

A bizottság viszonylag rövid idő alatt, augusztus 21-én megállapította az asztalosiparban Budapest és környékére a minimális béreket.⁶⁷

A miniszter szeptember elején jóvá is hagyta a megállapított legkisebb órabéreket, amelyek 8 nap múlva léptek életbe.⁶⁸

Mivel a rendelet csak Budapestre és környékére állapította meg a minimális béreket, a vidék asztalosmunkássága harcot indított a béremelésért. Különösen azért volt fontos ez, mert a 48 óráról szóló rendelet hatálya a vidéki asztalosiparra is vonatkozott, és mivel továbbra is a régi bérek szerint fizették a munkásokat, a keresetkiesés jelentős összegekre rúgott. Augusztusban Sopronban és Egerben tört ki sztrájk azért, mert a munkáltatók a munkásokkal ugyan megegyeztek a béremelésben, de amikor a béreket fizetni kellett volna, ezt megtagadták.⁶⁹ Debrecenben a faipari munkások szeptemberben szüntették be a munkát, mert az asztalos-

⁶³ Népszava 1935. július 14.

⁶⁴ Népszava 1935. július 16.

⁶⁵ Függetlenség 1935. július 26.

⁶⁶ Függetlenség 1935. augusztus 18.

⁶⁷ A minimális munkabérek a következők voltak:

Asztalosok: segéd 1 évnél kevesebb gyakorlattal	36 fillér,
segéd legalább 1 éve	46 fillér,
begyakorolt segéd	56 fillér,
önálló asztalosmunkás	70 fillér,
Gépmunkások, épületasztalosok	46—70 fillér,
Fényező	24—46 fillér,

Népszava 1935. augusztus 22.

⁶⁸ Népszava 1935. szeptember 6.

⁶⁹ Népszava 1935. augusztus 27.

iparban bevezetett 48 órás munkaidő mellett az órabérük változatlan maradt. Most napi 8 órát dolgoztak, azelőtt pedig 10–12 órát, s a változatlan órabérek mellett most lényegesen kevesebbet kerestek. Sávoll János faipari szakszervezeti titkár leutazott Debrecenbe és azzal, hogy a bérmegállapító bizottság a béreket rendezni fogja a sztrájkot leszerelte.⁷⁰

A Népszava arról tudósít, hogy az ország más vidéki városában is annyira türelmetlenül várják a minimális munkabérmegállapító bizottság határozatát, hogy sok városban harcba mentek és csak a famunkások szervezettségén múlt, hogy a sztrájkhullám az egész ország területén el nem harapódzott. Október 20-án a faipari munkások országos gyűléseken a 48 órás munkaidőre és a legkisebb órabérekre vonatkozó rendeleteknek az összes faipari szakmákra és az egész országra való kiterjesztését követelték.⁷¹

Az asztalosiparban tehát bevezették a 48 órás munkahetet és a minimális bérrendszert, de az általános rendezés újra elmaradt. A kormány megint félmegoldásokkal kísérletezett és nem volt hajlandó hogy általánosan rendezze az ipar egészére a munkaidő és a munkabér kérdését. Az asztalossztrájk azt is mutatta, hogy a munkásság a kormány minden nagyhangú ígérete ellenére csak a maga szervezett erejével és bátor harcával érhet el eredményeket, úgy a munkaidő, mint a munkabér és általában a munkaviszonyok terén.

A munkáskérdés „rendezésére” az újpesti asztalossztrájk hívta fel a figyelmet. De a folytatása sem maradt el. Még jóformán véget sem ért az asztalossztrájk, amikor a Magyar-Posztógyár csepeli telepének munkásai léptek 3 hetes sztrájkba. Már ezt megelőzően május végén volt itt egy 48 órás sztrájk. Május 21-én 950 textil-munkás lépett sztrájkba, s másnap ehhez csatlakozott az üzem szinte valamennyi munkása. (1600-ból 1500.) A sztrájkot az igazgatóság által a fonóosztályon elrendelt 10%-os bércsökkentés robbantotta ki. A sztrájkharc jogosságát még a „Honi Ipar” is kénytelen volt elismerni, amikor rámutatott, hogy ez szabályszerű bérharc, amely egyes esetekben nem kerülhető el.⁷² Az igazgatóság a munkássággal, illetve képviselőivel a munka megkezdése előtt nem volt hajlandó tárgyalni. Végülis Hammer miniszteri osztálytanácsos elnöklete alatt megkezdődtek a békéltető tárgyalások, amelyek rövidesen eredményre vezettek. A gyár munkásságának 48 órás sztrájkja kiharcolta azt, hogy az igazgatóság lemondott a bércsökkentésről, sőt egyes kategóriákban a munkásság szerény béremelést is ért el. A 16 filléres órabéreknél megszüntetését a gyárvezetőség megígérte és 20 fillérben állapította meg a minimumot.⁷³

Az igazgatóság azonban nem tartotta be a megkötött egyezséget és csak az előfonoda férfimunkásainak órabérét emelte fel 2 fillérrel, a nőkéét nem. A munkásság újabb követelésekkel is fellépett, követelte a régi fizetési rendszer visszaállítását és a gyártelep ellátását a legszükségesebb egészségügyi berendezésekkel.⁷⁴

A sztrájk június 24-én robbant ki. A Magyar Posztógyár 1400 munkása tette le a szerszámot. A gyár vezetősége nem volt hajlandó tárgyalni. A sztrájkba bekapcsolódott a NEP csepeli szervezete is, és békés megegyezésre hívta fel a sztrájkolókat. Boczonádi Szabó Imre Budapest környéki kormánypárti képviselő egy küldöttséget vezetett a kereskedelmi minisztériumba. (A szociáldemokrata párti

⁷⁰ PI. Baloldali Összesítő 1935. szeptember 27.

⁷¹ Népszava 1935. október 18, 22. A munkáltatók egy része már kezdetben sem tartotta be a 48 órás munkahétről és a minimális munkabérekéről szóló rendelkezéseket. Népszava 1936. augusztus 29.

⁷² Honi Ipar 1935. július 11.

⁷³ Népszava 1935. május 22, 23, 24, 25.

⁷⁴ Népszava 1935. június 25., Függetlenség 1935. június 27.

küldöttséget nem voltak hajlandók fogadni). A küldöttséget Hammer fogadta és kijelentette, hogy csak akkor hajlandó a sztrájk ügyében békéltető tárgyalásokat egybehívni, ha a munkások előzőleg felveszik a munkát. Ekkor a miniszter felül fogja vizsgálni panaszait és oda fog hatni, hogy azokat a gyárvezetőség soron kívül orvosolja. A NEP csepei szervezete, röpiratban hívta fel a munkásokat, hogy álljanak munkába — minden feltétel nélkül. A „Függetlenség” június 28-án pedig arról tudósított, hogy másnap a gyár valamennyi munkása fel fogja venni a munkát. De a munkásság álláspontja nem ez volt. A június 28-án megtartott gyűlésen résztvevő 1200 munkás egyhangúlag a sztrájk folytatása mellett döntött és kijelentették, hogy csak akkor veszik fel a munkát, ha a munkások jogos igényeit teljesítik. A csepei munkások bizalmatlansága nagyon is érthető volt, hiszen a gyárigazgatóság a 4 héttel azelőtt megkötött egyezséget nem tartotta be, s a sztrájk is emiatt robbant ki.⁷⁵

A sztrájk tehát tovább tartott, a miniszter nem volt hajlandó fogadni a munkások küldöttségét. Ellenben a jobboldali sajtó, s általában a jobboldal részéről megindult a támadás a munkásság és szervezetei ellen. A „Függetlenség” arról írt, hogy a sztrájkot, amely kezdetben gazdasági jellegűnek indult a szociáldemokrata szakszervezet politikai térre terelte át és „azóta terrorral, fenyegetéssel és brutalitásokkal teljesen elmérgezte a sztrájkot és feldúlta a munkásság és a község nyugalma . . . valóságos harcterré alakult a gyár környéke”. Éles támadások hangzottak el Pest-megye kisgyűlésén is, ahol heves támadást intéztek a sztrájkoló munkások és a szakszervezetek ellen, mintha azok tartanák vissza a munkásokat a munka felvételétől és akik politikát vittek a sztrájkba. Ezzel szemben az igazság az volt, hogy a sztrájkoló munkások nyilvános gyűléseken, hatósági küldött jelenlétében titkos szavazással szavaztak, mindannyiszor a sztrájk folytatása mellett. Csík József újpesti „reformplébános” a pestmegyei közgyűlésen helyeselte a miniszter magatartását, aki mint láttuk, arra az álláspontra helyezkedett, hogy addig nem tárgyal a sztrájkolókkal, amíg azok fel nem veszik a munkát.⁷⁶ A helyzetet nem a munkásság „terrorja” mérgezte el, hanem a gyárigazgatóság, a minisztérium álláspontja, a hatóságok magatartása. A gyárigazgatóság azzal próbálta megfélemlíteni a munkásságot, hogy hirdetmény útján felszólította őket, hogy álljanak munkába, mert aki július 3-án reggelig nem kezd dolgozni azt elbocsátják.⁷⁷

A miniszter a sztrájk első hetében nem volt hajlandó fogadni a munkásság küldöttségét. A rendőrség is, amely kezdetben még a NEP akciója idején megőrizte „pártatlanságát” látva azt, hogy a kormánypárt befolyása, leszerelő akciója eredménytelen, egyre nagyobb „eréllyel” lépett fel a sztrájkolókkal szemben. A csepei rendőrkapitányság több őrszemet küldött ki, s erősítésképpen a budapesti főkapitányság egy karhatalmi szakaszt riadóautóval szintén Csepelre vezényelt. A rendőrség a szokásos eréllyel lépett fel. 40 szociáldemokrata munkást el is fogtak és előállítottak a kapitányságra. 13-at azonnal meg is büntettek 4—10 napig terjedő büntetéssel, a többiek ellen pedig megindították az eljárást. Az egyik szakszervezeti vezetőt pedig átadták a főkapitányság politikai osztályának.⁷⁸

Július 3-án délelőtt a munkások bizalmi emberei értekezleten jöttek össze Hammerrel, aki azt indítványozta a bizalmiaknak, hogy fejezzék be a sztrájkot és teljesítsék a minisztérium feltételét, amely az, hogy azonnal felveszik a munkát.

⁷⁵ Népszava 1935. június 27, 28, 29., Függetlenség 1935. június 27—28.

⁷⁶ Függetlenség 1935. július 3.

⁷⁷ Népszava 1935. július 3.

⁷⁸ Függetlenség 1935. július 3.

és utána tárgyaljanak a munkásság kívánságainak teljesítéséről és a miniszter gondoskodik arról, hogy a gyár teljesítse a munkások jogos kívánságait. A bizalmi testület hosszabb vita után elhatározta, hogy a sztrájkolóknak a munka felvételét javasolja, hogy — ahogyan a Népszava írta — „ezzel is bizonyítsa a munkások békekészségét, és hogy az egyeztető tárgyalások megkezdését előmozdítsa.” A délutáni nagygyűlés, amelyen a gyár 1400 munkása vett részt 1177 szavazattal 173 ellenében úgy határozott, hogy másnap reggel felveszik a munkát.⁷⁹

A munka felvételét követő nap valóban összeült Hammer vezetésével a békéltető tárgyalás. Végül is megszületett a megegyezés. Az osztályok nagy részében visszaállították a május 15-én érvényben levő állapotokat. Az egyes osztályokon az akkord- és órabéreket emelték. Az 57 órán túl (!) végzett munka után a munkások 25 %-os pótlékot kaptak. Senkit el nem bocsátanak a sztrájk miatt, végül az igazgatóság megígérte, hogy megteszik az előkészületeket a 8 órás munkanap bevezetésére.⁸⁰

Az újpesti asztalossztrájknál, a csepeli textilmunkások küzdelménél méreteiben, jelentőségében, hatásában, következményeiben jelentősebb volt az építőmunkások sztrájkja, amely Budapestről indult ki, de szinte országos, általános építőmunkás sztrájkká vált. Míg az újpesti és csepeli sztrájkoknál a politikai mellett a gazdasági cél dominált, itt a gazdasági mellett elsősorban a politikai.

1933-ra a budapesti építőmunkások munkabére olyan mélyre szállott le, hogy nem volt ritkaság a 30—40 filléres órabér. Ekkor az építőmunkások szinte emberfeletti harcba kezdtek, mintegy 10 000 építőmunkás tette le a szerszámot 1933 őszén és csaknem 3 hetes küzdelemmel elérték annyit, hogy kiharcolták a bérminimumot és bizonyos órabéremeléseket. A munkáltatók szövetsége azonban a magára nézve kötelezőnek elismert megállapodást 1934 júliusában egyszerűen hatályon kívül helyezte, s felhasználva az akkor különösen nagyméretű munkanélküliséget 15—30 %-kal csökkentette a béreket. Akkor az építőmunkások ezt a támadást nem tudták kivédeni. Az építőiparban a 12—14 órás munkanap szokássá vált. A munkabéreket pedig a legalacsonyabbra leszorították. Ha valaki ezek ellen szót emelt, elbocsátották. Az 1935-ös év első felében még súlyosabb munkanélküliség szakadt az építőmunkásokra és csak az esztendő második felében indultak meg nagyobb munkálatok.⁸¹ Ez arra ösztönözte az építőmunkásokat, hogy emberségesebb munkaviszonyokat küzdjenek ki a maguk számára. Ez volt az egyik cél, a másik pedig, hogy felvegyék a küzdelmet a Gömbös-kormány tervei ellen, amely meg akarta szüntetni a munkásság még meglévő jogait, s a fasiszta munkáskamarák rendszerét próbálta megvalósítani. A munkásság gazdasági követeléseit párosultak a politikaival. A sztrájk jelentőségét az is fokozta, hogy nagyméretű egységfrontban folyt, a sztrájkban aktívan résztvettek a kommunista, szocialista, keresztényszocialista és pártonkívüli munkások.

1935. június 6-án a MÉMOSZ-ban nagyszabású bizalmi értekezlet volt, amelyen a kőművesek, ácsok, festő és kőfaragó szakosztályok vettek részt. Az értekezlet a 16-ára tervezett kőműves nagygyűlés programjával foglalkozott. Az érdekképviselői törvényjavaslat elleni, a szakszervezetekből kizártak visszavétele melletti és az építőiparban rendezendő sztrájk melletti indítványok előterjesztését határozták el.⁸²

⁷⁹ Népszava 1935. július 3., Függetlenség 1935. július 4.

⁸⁰ Népszava 1935. július 9.

⁸¹ Az építők kenyérharca. Népszava 1935. augusztus 4.

⁸² PI. Baloldali Összesítő. 1935. június 14.

A főváros építőmunkásai július 14-én a MÉMOSZ székházban nagygyűlést tartottak. Ezen Szakasits Árpád kifejtette, hogy két veszedelem fenyegeti az építőmunkásság jogait és kenyerét: egyrészt a hajmeresztő béruzsóra és a szörnyű munkanélküliségre, másrészt a fasiszta érdekképviselési terv, amellyel örendelkezési jogától akarják megfosztani a munkásságot. Bejelentette, hogy a munkásság kívánságait előterjesztették a munkáltatóknak és amennyiben nem kapnak megfelelő választ, a végső eszközhöz: a sztrájkhoz kénytelenek nyúlni.⁸³

A munkáltatóknak benyújtott emlékirat a munkabéreknek jelentékeny, egyes kategóriákban 40—50 %-os felemelését célozta. A szakmunkások órabérért 70 fillérben kívánták megállapítani és a munkaidőt napi 8 órában megszabni. Ezek voltak a gazdasági követelések, mellettük jelentős politikai követelések is szerepeltek. Az érdekképviselési törvényben a kormány a munkaközvetítés államosítását akarta, a munkások követelték a szakszervezetek kizárólagos jogát a munkaközvetítésre. A Gömbös-kormány el akarta törölni a bizalmi rendszert, a munkavállalók a bizalmi rendszer elismerését követelték. A kormány meg akarta teremteni a sztrájktilalmat. Még a fasiszta érdekképviselési törvényjavaslat előterjesztése előtt kijelentették, hogy a munkáltatók és munkások közt felmerülő kérdésekben csak akkor vállalkoznak egyeztetésre, ha a munkások nem lépnek sztrájkba. Az építőmunkások, mint látni fogjuk, sztrájkba léptek, noha a szakszervezeti központ azt javasolta, hogy a munkások várják meg az állami egyeztetést, mielőtt a sztrájkot elhatároznák.⁸⁴ A munkások harca szakszervezeti jogaik megvédéséért összefonódott a kifejezetten gazdasági követelésekért folyó harccal.

A tárgyalások is megindultak, de a munkáltatók hallani sem akartak a béremelésről. A bizalmitestület július 18-án kimondotta, hogy teljes harckészséggel, szilárd és megbonthatatlan fegyelemmel várja a munkáltatók július 24-re esedékes választát.⁸⁵

A munkáltatók magatartása miatt a munkásság egy része már a válasz bevárása előtt sztrájkba akart lépni. A munkáltatók válasza 24-én délből vált ismeretessé, nagy és jogos felháborodást váltott ki a munkásság körében, rendkívül rideg, gögös és elutasító hangja miatt. Egy két jellemző idézet a munkáltatók válaszából, amelyek kommentárt sem kívánnak, hisz önmagukért beszélnek. A 70 filléres bérről: „ez olyan magas, hogy erről szólni sem lehet, s ezért ennek tárgyalásába bele sem megyünk.” „Szociális értelme sincs annak — írják tovább — hogy a keresők bére a végtelenségig fölhaltassék, s ennek következtében még a mainál is sokkal nagyobb különbség mutatkozzék a dolgozók és a munkához nem jutók helyzete között”. „Az akkord munka és az alvállalkozási rendszer eltörlése, valamint a bizalmi férfi elismerése és a szakszervezeti munkaközvetítés az építőipar szocializálása felé mutató pártprogram.”⁸⁶

A július 24-i bizalmitestületi ülésen a MÉMOSZ elnökségének képviselője arra kérte a munkásokat, hogy várják meg a kereskedelmi minisztérium közvetítését. A munkásság azonban a munkáltatók válasza és a minisztérium előző tevékenysége miatt egyáltalán nem bízott egy ilyen közvetítésben. A javaslat elhangzása-kor ilyen felkiáltások voltak hallhatók: „Láttuk mi történt az újpestiekkel! Ma

⁸³ Népszava 1935. július 15.

⁸⁴ Népszava 1935. július 19., Függetlenség 1935. július 25. A Népszava és a Függetlenség a politikai követeléseket nem ismertette. Kun Béla beszéde a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusán. Sarló és Kalapács 1935. szeptember 1.

⁸⁵ Népszava 1935. július 19.

⁸⁶ Népszava 1935. július 25. A keresztényszocialisták lapja a Jövönk 1935. július 27-i száma is elutasította a munkáltatók választát, mint felbátorítót.

akarunk dönteni!” A bizalmi testület egyhangúlag a sztrájk mellett döntött. A sztrájk a kommunisták által vezetett ellenzék kezdeményezésére indult meg. A sztrájkhoz a keresztényszocialista építőmunkások is csatlakoztak. A kőművesek sztrájkjával szolidaritást vállaltak a segéd munkások, a vasbetonmunkások és az ácsok is. Budapest minden építkezésén állt a munka. A sztrájk első napján 7000 munkás szüntette be a munkát.⁸⁷

A rendőrség azonnal beavatkozott a sztrájkba. Már az első nap a kerületi kapitányságokra magánosok elleni erőszak és a munka abbahagyására való izgatás miatt összesen 12 előállítás történt. Az előállított munkásokat további eljárás miatt a főkapitányságra kísérték be. A kormányajtó arról cikkezett, hogy a sztrájkba párturalmi törekvések is fellelhetők, mivel a szocialisták, akik az építőmunkásoknak a felét tudták a szakszervezetbe beszervezni, a sztrájkot igyekeznek alkalmul felhasználni arra, hogy a munkásokat teljes egészében a szakszervezetbe tömörítsék. Hogy az államhatalom beavatkozását igazolja, azt terjesztették, hogy a sztrájkot az építőmunkások ellenzéke a szocialista-kommunista egységfront rendezte — ez egyébként valóban megfelelt az igazságnak.⁸⁸ A sztrájk tehát „vadsztrájk” és bevezetője annak a külföldön augusztus 1-re tervezett sztrájknak, amelyet a kommunisták készítettek elő. Arról is tudósítottak, hogy ez irányban már a rendőrség is széles körű nyomozást indított.⁸⁹

A sztrájk hatalmas mérete és hatása miatt a munkabeszüntetés másnapján Bornemisza miniszter is fenyegető hangú nyilatkozatot tett. Kijelentette, hogy a minisztérium hajlandó lett volna sztrájk nélkül közvetíteni és erre meg is történtek a kellő lépések. A minisztérium mindenkor hajlandó a munkásságnak a minimális bérekre és a munkaidő szabályozására vonatkozó jogos kívánságait teljesíteni, nem hajlandó azonban tisztán hatalmi és politikai jellegű kívánságokat honorálni. Nem hajlandó a szociáldemokrata MÉMOSZ-nak azt a törekvését támogatni, hogy egyedül a MÉMOSZ által közvetített munkásokat lehessen foglalkoztatni az építőiparban. Hangsúlyozta, hogy a bérmozgalom mögött politikai törekvés rejlik. Hogy csak béremelési mozgalomról van-e szó, vagy politikai mozgatóerőről is az szerinte hamarosan ki fog derülni, mert a minisztérium és a munkaadók között mégiscsak lesznek tanácskozások. Miután a munkásság egy része sztrájkban áll, a minisztérium csak azt teszi meg, hogy feltétlenül biztosítja azoknak a szabadságát, akik a munkát folytatni akarják és ezeknek védelméről is gondoskodik, emellett igyekszik a munkaadóknál békés tárgyalások útján érvényre juttatni a munkásság kívánságait. Nyomatékosan aláhúzta, hogy változatlanul fenntartja továbbra is azt az álláspontját, hogy politikai célokból és hatalmi okokból sztrájkoló munkássággal tárgyalásokat nem folytat.⁹⁰ A kormányzat hatalmi kérdésnek minősítette azt, amit más nyelven munkásszolidaritásnak neveznek. E nélkül a

⁸⁷ Népszava 1935. július 25, 26. A rendőrség jelentése szerint az első nap a 8433 építőmunkásból 3005 állt ki a munkából, tehát eszerint a továbbdolgozók létszáma 5428 fő lett volna, Függetlenség 1935. július 26.

⁸⁸ Rendőrség jelentése is elismerte, hogy a KPM befolyása a Szakszervezeti Ellenzéken keresztül igen megerősödött az építőmunkások között. A szociáldemokratapárti MÉMOSZ vezetőség jóformán már csak statisztáló szerepet tölt be. PI. Baloldali Összesítő 1935. július 19.

⁸⁹ Függetlenség 1935. július 26. A letartóztatások öletszerűen történtek, elég volt ha a sztrájkoló munkások megközelítették az építkezéseket, azonnal kész volt a vád: magánosok elleni erőszak. Jegyzőkönyv a MÉMOSZ budapesti helyi szervezetének 1935. augusztus 3-i üléséről. PI. ÉSz. I. 1935/13. Hogy a letartóztatások még a fennálló törvények alapján is alaptalanok voltak, az bizonyítja, hogy később nagy részüket (28-at) a vizsgálóbíró kénytelen volt szabadlábra helyezni. Népszava 1935. augusztus 5.

⁹⁰ Függetlenség 1935. július 26.

munkásszolidaritás nélkül a proletariátus helyzete még súlyosabb lenne. Amit az antiszociális szótárban munkaszabadságnak neveztek, az nem más, mint a sztrájk-törők szabadalmazása, támogatása a nagyobb kenyérért harcoló munkásság ellen.

Az iparügyi minisztérium arra az elvi álláspontra helyezkedett, hogy a sztrájk alatt nem intézkedik a munkabérmegállapító bizottság egybehívása iránt sem. Ha pedig azt látják, hogy szervezett munkamegavarásról van szó, akkor a leg-szigorúbban fognak fellépni nemcsak egyesekkel, hanem a szakszervezetekkel szemben is.⁹¹

A miniszter a munkáltatók képviselői előtt is kijelentette, hogy a sztrájk tartama alatt a szakszervezetekkel nem tárgyal. A miniszter kijelentését a munkáltatók a legnagyobb megelégedéssel fogadták.⁹²

A munkáltatók szövetsége a kormányzat részéről megkapva minden támogatást, elzárkózott a közös egyeztető tárgyalás elől. A munkáltatók merev álláspontja, a rendőrség beavatkozása, a miniszter fenyegetései természetesen nem tudták gátját vetni a sztrájknak, sőt az még jobban kiterjedélyesedett. Július 27-re a sztrájk a fővárosban valóban általánossá vált, sőt a mozgalom kiterjedt vidékre is.

Annak ellenére, hogy a miniszter nagy hangon kijelentette: a sztrájkvezetőkkel nem áll szóba, már július 27-re a MÉMOSZ és a keresztényszocialista építőmunkások szövetségének képviselői meghívást kaptak a kereskedelmi minisztériumtól. Hammer eléjük tárta a munkáltatók szövetségének álláspontját, akik hajlandók voltak az órabéreket 4 %-kal felemelni. A miniszteri tanácsos utalt arra is, hogy az ajánlat elfogadása esetén a minisztérium rövidesen kiadja a 48 órás munkahét bevezetéséről és a legkisebb munkabérek megállapításáról szóló rendeleteket. Ez azonban a munkásokat nem elégítette ki. Hammer a munkások képviselőinek azt a kívánságát fejezte ki, hogy vegyék fel minél előbb a munkát. A szociáldemokrata szakszervezet képviselői kijelentették, hogy nem akarják tovább húzni a sztrájkot és mielőtt az órabérek tekintetében elfogadható megoldás kínálkozik, azonnal felveszik a munkát. Másnap, 28-án a munkásság képviselőit Petneházy Antal államtitkár fogadta. Hosszas tárgyalások után a munkáltatók végülis 8 %-os béremelést ajánlottak fel. Ez kb. felét tette ki a munkások követelésének. 29-én 7000 építőmunkás, szociáldemokrata és keresztényszocialista munkások együttes gyűlést tartottak és mivel a béremelést kevésnek tartották a további sztrájk mellett döntöttek. Bornemisza kijelentette a munkásság képviselőinek, hogy a kormánynak elhatározott szándéka az építőipari munkaviszonyok rendezése és az építőipari munkásság számíthat arra, hogy amikor munkába áll ezt követi a 48 órás munkahétről és a minimális munkabérek megállapításáról szóló rendelet kibocsátása, de az építőmunkásoknak is kötelességük, hogy előmozdítsák ennek lehetőségét. A munkásság azonban csak akkor lett volna hajlandó munkába állni, ha az órabérek elérték volna a 60 fillért. Petneházy államtitkár megbízást kapott a minisztertől, hogy keresse meg a módját a megegyezésnek és állandó összeköttetést tartson fent a munkássággal és a munkaadókkal.⁹³

Magyarország szervezett munkássága egységesen a harcoló építőmunkások mögé állott. Budapesten kívül a főváros környéke és a vidék építőmunkássága is szinte teljes egészében harcba indult. Más rokonszakmák munkásai is csatlakoztak a sztrájkhoz. Így július 31-én a Kerámia Téglagyár 600 munkása is beszüntette a munkát, 40 %-os béremelést és 48 órás munkahetet követelve. A szakszer-

⁹¹ Építőmunkás 1935. augusztus—október.

⁹² Népszava 1935. július 27.

⁹³ Népszava 1935. július 28, 30., Függetlenség 1935. július 28, 30. Építőmunkás 1935. augusztus—október.

vezeti tanács ülésén bejelentették, hogy „az egész ipari munkásság szolidáris a sztrájkolókkal.”⁹⁴

Augusztus 1-én a szakszervezeti vezetők, a sztrájkbizottság és a szervezőbizottságok megvitatták a 48 órás munkahétről és a legkisebb munkabérről kiadott rendeleteket. A rendelet gyors kibocsátásának célja az építőmunkássztrájk leszervezése lett volna. Az értekezlet leszögezte, hogy az építőmunkásság a legteljesebb bizalmatlansággal viseltetik a rendelettel szemben, fasiszta szellemű alkotásnak tekinti, amely a legtávolabbról sem teszi feleslegessé a bérharcot és túlságosan óvatos lépést jelent csak a munkaviszonyok rendezettségének irányába.⁹⁵

Miután az építőmunkásság sztrájkharcát, mozgalmát sem fenyegetésekkel, sem ígéretekkel, sem minimális eredményekkel leszerelni nem lehetett, sőt az még ki is szélesedett, a kormány álláspontjában, magatartásában változás következett be. Most már teljes egészében a mozgalom erőszakos elnyomására törekedtek. Eddig igyekeztek annak a látszatát fenntartani, hogy a küzdelembe a hatóságok egyik fél mellé sem állottak. Most már ennek a „függetlenségnek” a látszatát sem tartották fenn. A „Függetlenség” írta: „Kétségtelen, hogy indokoltak voltak a munkásságnak az órabéremelésre vonatkozó kívánságai, amit már részben teljesítettek is, a sztrájknak a folytatására semmi szükség nincs.”⁹⁶

A továbbiakban a kormány a munkásság összeföveteleit nem engedélyezte. A sztrájkoló építőmunkások augusztus 3-ára hirdetett gyűléséhez a rendőrség nem járult hozzá.⁹⁷ Az építőmunkások augusztus 12-re hirdetett gyűlését ismét újra betiltották, úgyszintén az építőmunkások újpesti gyűlését is.⁹⁸

Az iparügyi miniszter a munkáltatók képviselőinek kijelentette, hogy a dolgozni akaró munkások biztonsága iránt a szükséges intézkedéseket meg fogja tenni.⁹⁹ A munkáltatók szövetségének egy küldöttsége Ferenczy főkapitányt is felkereste, s kérte tőle a sztrájkbontók testi épségének védelmét.¹⁰⁰

A rendőrség valóban akcióba is lépett, minden építkezéshez valóságos kis rendőrhadsereget vezényeltek ki. A kispesti Munkásotthonban tanyázó kerámibeli munkásokat rendőrkutyákkal távolították el és többé nem engedték őket be a Munkásotthonba.¹⁰¹ A MÉMOSZ helyiségébe a rendőrség augusztus 5 óta benn-tartózkodott s emiatt különösen nagy volt a munkásság felháborodása. A MÉMOSZ környéke is a rendőri megszállás képét mutatta.¹⁰²

Bornemisza miniszter pedig kijelentette, hogy a maga részéről lezártnak tekinti az építőmunkások sztrájkjának ügyét. A miniszter egyszerűen tudomásul vette a munkáltatók szövetségének azt a bejelentését, hogy a munkaadók 8 %-kal fel-emelték a béreket és ezzel a maga részéről az ügyet elintézettnek tekintette.¹⁰³

Valójában azonban a kormányzat, a hatóságok a sztrájk leszzerelésében, megszüntetésében nagyon is aktívan közreműködtek. Már láttuk a gyűlések betiltását,

⁹⁴ Népszava 1935. augusztus 1.

⁹⁵ Népszava 1935. augusztus 2.

⁹⁶ Függetlenség 1935. augusztus 1.

⁹⁷ Népszava 1935. augusztus 4.

⁹⁸ Népszava 1935. augusztus 11.

⁹⁹ Függetlenség 1935. augusztus 1.

¹⁰⁰ Népszava 1935. augusztus 3. A Budapesti Építőmesterek Ipartestületének évi jelentésében olvashatjuk: Az 1935. évi nagy sztrájk idején „A főkapitányságnál ismételtelen eljárunk és köszönettel kell elismernünk, hogy itt a legmesszebbmenő támogatást kaptuk”. Idézi: Népszava 1936. február 26.

¹⁰¹ Népszava 1935. augusztus 4.

¹⁰² Népszava 1935. augusztus 7.

¹⁰³ Népszava 1935. augusztus 8.

a rendőrség brutális fellépését a munkássággal szemben. Emellett még minden hatósági segítséget megadtak a munkáltatóknak sztrájtörők toborzásához. Félrevezetéssel, fenyegetéssel igyekeztek egyes, elsősorban vidéki hatóságok sztrájtörőket toborozni. A munkáltatók a vidéki munkásoknak azt is megígérték, hogy amikor munkába állnak azonnal megkapják a minimális 54 filléres órabért és előnybe kerülnek a sztrájkolókkal szemben azért is, mert ha a sztrájk megszűnik is a vidékről feljött munkásokat fogják tovább dolgoztatni.¹⁰⁴ A munkáltatók be is harangozták, hogy augusztus 6-án véget ér a sztrájk, mert 4-én és 5-én nagyszámú építőmunkás jön vidékről. De ez csak vágy volt, a valóságban a sztrájk ekkor nem fejeződött be. Mindezekkel még nem sikerült rögtön megtörni a sztrájkot, sőt még újabb munkások csatlakoztak. Így pl. augusztus 6-án több mint 1000 téglagyári munkás, ekkor a sztrájkolók létszáma már elérte a 10 000 főt.¹⁰⁵

Sokkal többről volt már itt szó, mint néhány filléres bérddifferencia kiharcolásáról, a munkásság önrendelkezési joga került veszélybe. A magyar munkásoztształy egészének harcát jelentette ez. A sztrájkolók álláspontja az volt, hogy nem engedelmeskednek semmiféle diktatúrának, erőszaknak, csak közös megegyezéssel érhet véget a sztrájk.

A hatósági nyomás, a terror, a sztrájktoborzás következtében azonban a harmadik hét végéig a teljesen kiéhezett sztrájkolók ellenállása gyöngülni kezdett. „A sztrájkvezetőség felelősségteljes kínos tanácskozások után augusztus 19-én, mivel az iparügyi minisztériumtól határozott ígéretet kapott arra, hogy a legkisebb munkabérekéről szóló rendeletet az építőiparra is kiterjesztik, úgy határozott, hogy a sztrájk beszüntetésére tesz javaslatot. Ehhez bár nehezen hozzájárultak a sztrájkolók ezrei.”¹⁰⁶

A sztrájk befejezése után tanácskozások indultak meg a munkaadókkal, akikkel a munkások képviselői megállapodtak, hogy a szakmunkásokat — kivéve azokat, akik ellen izgatás miatt eljárás folyik — visszaveszik a munkába és a vállalkozók 8 %-os béremelést adnak.¹⁰⁷ A munkáltatók a 48 órás munkahét bevezetése ellen élesen tiltakoztak és megvalósítását mindenképpen el akarták gáncsolni.¹⁰⁸ Mint látni fogjuk ez sikerült is nekik.

Két héttel a sztrájk befejezése után, szeptember 8-án az iparügyi miniszter kinevezte a legkisebb munkabérek megállapító bizottságokat a kőműves és ácsiparban Budapest és környékére. A bizottságban a munkások képviselőiben 2—2 szociáldemokrata és 1—1 keresztényszocialista vezető vett részt. A bizottsági tagok kinevezéséhez is 2 hét kellett. Több héten keresztül a bizottság még ezután sem ült össze. Az építőmunkások szeptember 20-án tartott összevezetőségi ülésén tudomásul vették a kinevezéseket, de élesen elítélték a halogatást és a késedelemért való felelősséget a minisztériumra hárították. Ugyanis az építkezéseken a bérmegállapító bizottságok szabotálása miatt egyre izzóbb lett a hangulat és a munkások arról beszéltek, hogy ha sürgősen össze nem hívják a bizottságokat, újra sztrájkba lépnek.¹⁰⁹

Az építőmunkások tehát munkába álltak anélkül, hogy elérték volna követeléseik teljesítését. Az eredmény gazdasági téren elég gyenge volt: 8 %-os béremelés.

¹⁰⁴ Függetlenség 1935. augusztus 7.

¹⁰⁵ Népszava 1935. augusztus 7.

¹⁰⁶ Széll Mihály beszéde a MÉMOSz május 10-i XVIII. küldöttközgyűlésén. PI. Ész. I. 1936/12. Népszava 1935. augusztus 20.

¹⁰⁷ Függetlenség 1935. augusztus 20. A Pest-környéki és a vidéki építőmunkások, valamint a téglagyári munkások is béremeléseket harcoltak ki.

¹⁰⁸ PI. Ész. I. 1936/12.

¹⁰⁹ Népszava 1935. szeptember 22.

és a bérmegállapító bizottság kinevezése. Nem volt igaza a Népszava szeptember 8-i számának, amikor a bérmegállapító bizottságok kinevezésekor arról írt, hogy: „az építőipari munkások kitartó és szívós küzdelme meghozta a kívánt eredményt.” A kivívott kevés eredményt azonban a munkásosztály mégsem érezte vereségnek. A sztrájk úgy élt a munkások tudatában, mint ereje hatalmas megnyilvánulása, amelyből a jövő küzdelmeihez is erőt meríthet.

Az építőmunkásság hosszú küzdelme is bebizonyította, hogy a KMP illegális szervezetei a munkásosztály legöntudatosabb erőire támaszkodva, ha a tömegek valóságos érdekeiért, égető napi követeléseikért szállnak síkra, képesek maguk mellé állítani az ingadozókat és azokat a rétegeket is, amelyek még nem ismerték fel valóságos osztályhelyzetüket, osztályérdeküket.

A gazdasági eredményeknél sokkal jelentősebb volt a sztrájk politikai hatása. Az építőmunkás sztrájk megállította a Gömbös-kormány támadását a szakszervezetek ellen. Az a hivatalos jelentés, amelyet a sztrájk alatt tartott bakonyi minisztertanács üléséről kiadtak, egy szóval sem beszélt sem a sztrájkról, sem a tervezett érdekképviselési törvényről. Sőt amikor egyik polgári lap azt jelentette, hogy a minisztertanács tárgyalta az érdekképviselési javaslatot, a kormány a leghatározottabb cáfolat leadását látta szükségesnek. A Gömbös-kormány tehát kénytelen volt meghátrálni.¹¹⁰

A szeptember elején kinevezett építőipari munkabérmegállapító bizottságok csak a hó végén kezdték meg tárgyalásaikat. A tárgyalások október 9-ig elhúzódtak. Ezen idő alatt háromszor ültek össze. A tárgyalások elhúzódását a Népszava szerint két körülmény magyarázta: az egyik a bonyolult építőipari viszonyok, a másik a munkáltatók egyik részének heves ellenállása a bérmegállapító bizottság intézménye és általában a bérek emelése ellen. A tárgyalások során rendkívül heves vitában ütközött össze a munkás és a munkáltatói érdek, végül is a bizottság többségi határozatot hozott, először Budapest területére, majd pár nap múlva Budapest környékére.¹¹¹

Az asztalosipari rendelettel szemben újdonság, hogy ez áttöri a 48 órás munkahétnak nemrég leszögezett elvét és heti 54 órás munkahetet állapított meg. A túlórázást sem 25 %-os pótlékkal kellett a rendelet szerint fizetni, mint az asztalosiparra vonatkozó rendelet megállapította, hanem csak 12 %-kal és este 8 órától éjfélig pedig 30 %-kal.

Az építőmunkások október 20-án nagygyűlésen foglalkoztak a munkabér-megállapító bizottság határozatával. A nagygyűlés kimondotta, hogy a legkisebb munkabérek megállapító építőipari bizottságoknak a budapesti és környéki bérek rendezésére vonatkozó döntését nem tartja kielégítőnek, egyes pontjaiban elfogadhatónak sem, ezért utasítja a MÉMOSZ elnökségét, hogy a döntés sérelmes pontjait fellebbezze meg. Addig harcoljanak, hogy elérjék a szakmunkásoknál a 70 filléres legkisebb órabért és a segédmunkásoknál a 46 filléres órabért. A nagygyűlés harcot

¹¹⁰ Sarló és Kalapács 1935. szeptember 1.

¹¹¹ A megállapított legkisebb bérek a budapesti építőiparban:

közüves	82—54 fillér (eddigi órabér 56—38 fillér)
különböző szakmunkás	56—38 fillér
segédmunkás	32 fillér
férfi napszámos	30 fillér
női napszámos	24 fillér
kubikus	40 fillér

A Budapest-környékére megállapított órabérek ettől valamivel alacsonyabbak voltak. Népszava 1935. október 10, 13. Építőmunkás 1935. november—december.

hirdetett a 48 órás munkanapnak az építőiparban való elrendelése érdekében is.¹¹² Ugyanakkor az építőipari munkaadók is megfellebbezték a határozatot és erre való hivatkozással nem fizették ki a magasabb órabéreket, hanem ennél jóval kevesebbet.¹¹³ Végül az iparügyi minisztérium december elején majdnem két hónappal a munkabérmegállapító bizottság határozata után változatlanul hagyta jóvá a döntéseket és adta ki az ács-és kőművesipar minimális munkabéreire vonatkozó rendeleteket, amely Budapest és környékére vonatkozott.¹¹⁴

Az építőiparban a minimális munkabérek megállapítása tehát sokáig húzódott, s egyelőre csak Budapest és környékére vonatkozott. A megállapított bérek — amelyek nem vették figyelembe a drágaságot és jóval alatta maradtak az 1927—30-as években fizetett munkabéreknek — a munkásság körében csalódást okoztak. Az építőmunkásságnak még további küzdelmet kellett folytatni helyzetének javítása érdekében. A minimális munkabérmegállapítás az asztalosiparban még valamenynyire rendet teremtett, de az építőiparban teljesen hatástalan maradt. Mire a béreket megállapították tél lett, a munka megszűnt, s mivel az élelmiszerek állandóan drágultak, s az órabéreket is alacsonyabban állapították meg, tavasszal az építőipari idény megindulásakor a munkások új helyzetet találtak, s újra harcot kellett folytatni a munkabérek felemelése érdekében.

Különösen merev volt az építőiparban érdekelt burzsoázia és ennek nyomán a kormányzat a 8 órás munkaidő kérdésében. A budapesti építőmesterek 1935. évi jelentése állást foglalt a heti 48 órás munkaidőnek az építőiparban való bevezetése ellen, azt állítva, hogy a 48 órás munkahét az építőiparra gyilkos hatású lenne.¹¹⁵ Annak ellenére, hogy az iparügyi minisztérium a szakszervezetek egy 1935 áprilisi beadványára 1936 januárjában azt válaszolta, hogy nincs akadálya annak, hogy a 48 órás munkahetet az 1936. évi építési évadban bevezessék,¹¹⁶ a 8 órás munkanapot sem 1936-ban, sem a következő években nem vezették be az építőiparban. Ez a körülmény és az, hogy vidéken nem állapították meg a munkabéreket, a budapestit és környékét pedig alacsonyán, az építőiparban újabb bérmozgalomhoz vezetett.

Végül is a legkisebb munkabérmegállapító bizottságok a vidéki kőműves- és ácsipar részére 1936 május közepén hoztak határozatokat, az iparügyi minisztérium azonban csak július elején küldte meg az érdekelteknek hozzászólás végett¹¹⁷ és

¹¹² Népszava 1935. október 22.

¹¹³ Nemzeti Munka 1935. november 12. Az építőmesterek a minimális munkabérmegállapításnak ellenségei voltak, mivel szerintük az építőmesterek mindenkor figyelembe vették a munkások szükségleteit. A Budapesti Építőmesterek Ipartestülete 1935. évi jelentése pedig arra a meglepő megállapításra jutott, hogy „a minimális béreknek aránytalan magosítása szociális tekintetben nem fogadható el üdvös hatásúnak”. Alacsonyabb minimális bérek mellett — mondja a jelentés — „módjában van a munkáltatónak a szorgalmasabb és jobb képességű munkást magasabb bérral díjazni, míg ellenben a minimális bérek a szükségesnél magasabb megállapítása oda vezet, hogy a munkabérek sematizálódnak, ami viszont megöli, vagy tompítja a munkás dologbeli iparkodását.” (Építőmunkás 1936. május). Ebből két dolog derül ki: Az egyik, hogy a minimális béreket túlságosan magasnak tartják, a másik pedig, hogy az egyébként is alacsony minimális órabér lesz, egyszerűs mind a legmagasabb órabér is. Amikor a minimális munkabérmegállapító bizottság határozatát megfellebbezték egyik panaszkodó a miniszter azzal utasította el, hogy „a munkabér természetesen mindig a végzendő építkezés helyéhez igazodik. A legkisebb munkabérek megállapításának céljával ellentétben állna azonban az, hogy azok egyúttal a legnagyobb munkabérek is volnának, mert munkabérkülönbségek — a munkás nagyobb tudása és használhatósága szerint — ugyanazon helyen és építkezésnél, de egyéb ipari munkáknál eddig is mindig voltak és nyilván ezután is lesznek”. Építőmunkás 1936. április.

¹¹⁴ Budapesti Közlöny 1935. december 1.

¹¹⁵ Építőmunkás 1936. május.

¹¹⁶ PI. Ész. I. 1936/2.

¹¹⁷ Jövőnk 1936. július 4.

csak augusztus elején hagyta jóvá.¹¹⁸ A vidéki építőmunkásoknak tehát egy esztendőtt kellett várniuk arra, hogy a drágasággal arányban egyáltalán nem álló munkabéreket megállapítsák. De még ezt a szerény eredményt is csak sztrájkokkal tudták kicsikarni. A vidék városaiban, szinte mindenhol voltak bérmozgalmak, sztrájkok 1936 nyarán.¹¹⁹

A rendelet számos hibája mellett is jelentős volt, mert segítségével véget lehetett vetni annak az anarchiának, amely az építőipari bérek tekintetében országszerte uralkodott. Igaz, hogy a megállapított bérek alacsonyak voltak, de fölötté álltak a bérmegállapítás előtt érvényben volt béreknek. Az „Építőmunkás” szerint országosan átlagban mintegy 50–60%-os volt az emelkedés.¹²⁰ A szakszervezetek adatai szerint a szakmunkások bérének átlagos emelkedése országosan 13 fillérrel, (41%-kal) 45 fillérre, a segédmunkások bérének átlagos emelkedése 12 fillérrel, több mint 100%-kal, 23 fillérre emelkedett. A minimális munkabérek megállapításának elhúzódtott ideje alatt az élelmezési és ruházkodási cikkek árai kb. 20%-kal emelkedtek.¹²¹

A MÉMOSZ vezetősége 1936 augusztus elején az iparügyi minisztériumban előterjesztette a budapesti építőmunkások azon kívánságát, hogy tekintettel a drágaságra, sürgősen hívják össze a bérmegállapító bizottságot, a munkabérek revíziója érdekében. A munkabéreknek 30%-os felemelését kérték. Az építőipari munkáltatók ugyancsak beadványt intéztek az iparügyi minisztériumhoz, amelyben azt a „szerény” kívánságukat hangsúlyozták, hogy a minisztérium a minimális munkabérek megállapításával egyidejűleg tiltsa el a munkásoknak, hogy a munkabérek emelése ügyében sztrájkba léphessenek.¹²²

Budapest több építkezésén sztrájk robbant ki, de általános sztrájkra nem került sor, mindazonáltal súlyos nyugtalanság volt észlelhető. A szakszervezeti tanácsjobboldali vezetői nem voltak hajlandók támogatni az építőmunkások béremelési törekvéseit, különösen nem a sztrájkot.¹²³ A MÉMOSZ-ban azonban erős volt az ellenzéki mozgalom, s elkeseredett volt a hangulat.

1936. augusztus 21-re az iparügyi minisztérium kénytelen volt összehívni a bérmegállapító bizottságot, a munkáltatók azonban húzták, halasztották a tárgyalást, s végül több heti ülésezés után általában 2 fillér béremelést szavaztak meg. A túlóradíj-pótlékot felemelték. Budapesten heti 54 órán túl heti 66 óráig teljesített túlóra után 20%, heti 66 órán túl teljesített túlóra után 30% túlóradíjat kellett fizetni.¹²⁴

Ez a határozat a munkásokat nem elégítette ki. Követelték, hogy újra hívják össze a bizottságot. Több helyen az építőmunkások sztrájkba is léptek. A MÉMOSZ vezetősége nyilvános építőmunkás gyűlést kívánt egybehívni, hogy egyrészt be-

¹¹⁸ Budapesti Közlöny 1936. augusztus 8.

¹¹⁹ Népszava 1936. június 24. Jövőnk 1936. július 4. Népszava 1936. augusztus 13. Jövőnk 1936. augusztus 22., Népszava 1936. augusztus 25.

¹²⁰ Építőmunkás 1936. augusztus.

¹²¹ A MÉMOSZ központi vezetőségének és felügyelő választmányának jelentése az 1936. és 1937. évi működéséről, az 1938. évi május 8-án Budapesten megtartandó XIX. küldöttközgyűléséhez. PI. Ész. I. 1938/21.

¹²² Népszava 1936. augusztus 13. Előzőleg július 26-án a MÉMOSZ Budapest központi székházában az építőmunkások nagygyűlést tartottak, amelyen mintegy 2000-en vettek részt. Ezen a munkabérmegállapító bizottság újbóli összehívását, s a bérek újabb rendezését követelték. Ezen kívül a 48 órás munkahét és a munkanélküli segély (heti 14 Pengő) törvénybeiktatását. A munkások éltették a spanyol és francia népfrontot. PI. Baloldali Összesítő 1936. augusztus 7.

¹²³ PI. Baloldali Összesítő 1936. augusztus 21., Építőmunkás 1936. szeptember.

¹²⁴ PI. Ész. I. 1935/10.

számoljon a bérmegállapító bizottság tárgyalásairól, másrészt, hogy a bérmozgalmat békés mederben tarthassa.¹²⁵ A rendőrség a gyűlést betiltotta és a helyszínen rendőrök jelentek meg, akik az összegyűlt munkásságot szétoszlatták. A rendőrség nyomozást indított annak megállapítására, hogy kik állnak a sztrájkmozgalom hátterében; s több előállítás is történt a főkapitányság politikai osztályára.¹²⁶

Végül a rendelet a kőművesiparra vonatkozóan 1936. december 20-án, az ácsiparra pedig 1937. január 3-án jelent meg.¹²⁷

A HETI 48 ÓRÁS MUNKAI DÖRŐL ÉS A MINIMÁLIS MUNKABÉREK MEGÁLLAPÍTÁSÁRÓL SZÓLÓ RENDELET

A heti 48 órás munkahétről és a minimális munkabérek megállapításáról szóló rendeletet az országgyűlés 33-as bizottsága 1935 június 26-án fogadta el. A rendelet csak elvileg intézkedett a heti 48 órás munkahét és a minimális munkabér bevezetéséről. Még a rendelettervezet címe is úgy volt megfogalmazva, hogy a burzsoázia túlságosan ne ijedjen meg: „A munkaidőnek és a legkisebb munkabéreknek egyes iparágakban való megállapítására átmeneti hatállyal” szóló felhatalmazás.”¹²⁸

Temesváry Imre a rendelettervezet előadója rámutatott arra, hogy a munkaidő tekintetében még mindig az 1884. évi törvény van hatályban, s a legkisebb munkabérek megállapítására pedig jogszabály nincs. Miután pedig néhány iparágban a lehető legalacsonyabb munkabérek mellett és ezzel szemben a leghosszabb munkaidővel foglalkoztatják a munkásokat, szükségessé vált nemcsak szociális szempontból, hanem a tisztességtelen verseny szempontjából is, hogy a kormány ebben a tekintetben rendet teremtsen. Mivel erre törvényes jogszabály nincs, a rendelettervezet kíván módot nyújtani a kormánynak arra, hogy addig is, amíg ezt törvény fogja szabályozni szükség esetén rendeleti úton állapíthassa meg 48 órában a munkaidőt és a legkisebb munkabéreket.

A bizottságban vita alakult ki arról, hogy maga a bizottság illetékes-e a kérdésben dönteni. A 33-as bizottságot felállító felhatalmazási törvény az illetékeséget „a gazdasági rend biztosítására” állapította meg. Teleszky János szerint a bizottság nem illetékes a kérdésben dönteni és a javaslatot utalják az országgyűlés elé. Ez volt a véleménye Purgly Emilnek is. Ezzel szemben Mecsér András azt hangsúlyozta, hogy az élet tempója annyira gyors, hogy nem érnek rá hosszú ideig tárgyalni, s az élet problémája sokkal fontosabb, mint az alkotmányjogi probléma. Wollf Károly szerint is joga van a bizottságnak a kérdésben dönteni.

Bornemisza Géza miniszter válaszában rámutatott arra, hogy a bizottságnak joga van a kérdésben dönteni és hogy szerinte a kormány csak azért volt hajlandó ezt a kérdést ilyen rendelkezés formájában a 33-as bizottság elé hozni, mert nyári hónapok következnek, amikor a parlament megmozgatása sokkal nehezebb. Mindenestre a kormányban meg van az a szándék, hogy mihamarabb a rendelet folytán leszűrt tapasztalatok szükségessé és indokoltá teszik, a kérdést törvényhozási úton rendezik. Megemlítette még, hogy praktikus okok is a rendelet és nem a törvény mellett szólnak. Nézete szerint Magyarország a munkaidő és a munkabér

¹²⁵ Népszava 1936. szeptember 13.

¹²⁶ Függetlenség 1936. szeptember 15.

¹²⁷ Budapesti Közlöny 1936. december 20, 1937. január 3.

¹²⁸ OL. A 33 tagú országos bizottság tárgyalásai XVII. kötet 1935. június 26-i ülés. A következő oldalakon a rendeletek elfogadásával és a kérdéssel kapcsolatos idézetek innen valók.

rendezése kérdése előtt nem zárkozhat el és ha ez így van, akkor sokkal praktikusabb a kérdést úgy megoldani, annak megoldását úgy megkezdeni, ahogy a kormány javasolja, tehát nem törvényes rendezés útján, amikor esetleg máról-holnapra minden iparágban kivétel nélkül kellene így a munkaidő és a munkabér kérdésének szabályozását bevezetni. Ugyanakkor ez a felhatalmazás tulajdonképpen módot ad a kormánynak arra, hogy szem előtt tartva mindenekelőtt a *termelés folytonosságának és az iparnak érdekeit* lépésről lépésre olyan esetekben alkalmazza ezt a felhatalmazást, amikor tényleg a gazdasági élet rendjének biztosításáról van szó, amint — sajnos — mutatott rá a miniszter — a múltban is és a jelenben is nagyon sok esetben ez a helyzet.

A bizottságnak a kérdéshez hozzászóló tagjai általában elvben helyeselték, hogy a munkásság nehéz szociális helyzetére való tekintettel, s politikai megfontolásokból is tenni kell valamit ezekben a kérdésekben. Wolff Károly felteszi a kérdést: „Nem kell nekem inkább preventive beavatkozni a munkás helyzetének szabályozásába, hogy ne legyen sztrájk, ne legyen sortűz, ne legyen elégedetlenség ebben a kis országban? Ezzel nem a rendet biztosítom? Csepelre küldjek csendőroket? Inkább preventive akarok odaküldeni szociális szellemmel elitőitött egyéneket, akik úgy szabályozzák a gazdasági élet rendjét, hogy sortűzekre ne legyen szükség. Én így fogom fel a gazdasági rendet és nem tudom azt mondani, hogy most nem szabad ezt megcsinálni.” Ő is és más hozzászólók is hangsúlyozták — ami egyébként a kormánynak is célja volt — hogy így elveszik a talajt a szociáldemokrácia alól.¹²⁹ Wolff Károly még megjegyzi, hogy a rendeletet „... epedve várja sok ember; adja az Úr Isten, hogy *vágyuk ezzel be legyen töltve*, hogy valóban a munkanélküliséget enyhítsük ezen az úton. Ha szabad kísérletezni más irányban, akkor legyen szabad kísérleteznünk a kisemberek érdekében is.”

Annak elismerése mellett, hogy elvben helyeslik a rendelettervezetet, a hozzászólók egy sor kifogással éltek és különösen előszeretettel hivatkoztak a kisvállalatokra és a kisiparra. Ronkay Ferencnek „aggályai” voltak a rendeletnek generálisan az egész iparra való kiterjesztése kérdésében. (Egyébként a tervezet csak egyes iparágakról beszélt.) Elismerte ugyan, hogy a 8 órai munkaidő bevezetésének ideje elérkezett „de a mai nehéz gazdasági helyzetben ez olyan súlyos terheket ró, amelyekkel a kisebb ipari vállalatok és a kisipar nem fognak tudni megbirkózni... mert ez olyan kő, amely elgurul és nem tudjuk hol fog megállni.” És — ez nála a döntő — nem fogják-e egyes osztályok a rendeletet felhasználni arra, hogy kiterjesszék a mezőgazdaságra, amit az nem bír el, s egyébként is kivihetetlen. Különösen aggodalmi vannak a legkisebb munkabérek megállapításánál, mivel szerinte „alig találunk néhány olyan iparvállalatot, amely haszonnal dolgozik és részvényeseinek osztalékot tud fizetni”. Ezért kérte a minisztert, hogy a legkisebb munkabérek kérdését „rugalmasan, csak bizonyos kifejezett panaszok esetében, bizonyos nagyon kirívó és nagyon kellemetlen visszaélések idején, mind a két fél megbízottainak meghallgatása után úgy dönteni, hogy ebben aztán az a bizonyos iparág bele tudjon nyugodni, mert tagadhatatlan, hogy a munkabérek tekintetében visszaélések vannak.”

¹²⁹ Ronkay Ferenc mondotta ezzel kapcsolatban: „Legfőbb ideje annak, hogy egyszer a kormány gondoskodjék olyan kérdések megoldásáról, amelyekkel eddig kizárólag egy bizonyos párt (ti. az SzDP) foglalkozott, amely kérdések legnagyobbbrészt politikum tárgyai voltak és alkalmat szolgáltatottak arra, hogy ilyen kérdésekből egyes pártok politikai kérdéseket csináljanak olyan gazdasági ügyekben, melyek mellett az ő politikai pecséjnyüket is megsűthetik”.

Lakatos Gyula aláhúzta ugyan, hogy ez a kormányintézkedés igen erős befolyást biztosít a kormány részére az egyéni és vállalkozási szabadságba, de ennek ellenére elfogadja, mégpedig abban a reményben, hogy a kormány nem akar ebből jutalmat, vagy büntetést konstruálni egyes iparágak, vagy termelő osztályok számára és hogy a kormány a vállalkozási szabadságot csak olyan mértékben befolyásolja, amint ez szociális szempontból minimálisan szükséges és ne generalizáljon ott, ahol nem kell generalizálni.

Teleszky János szerint a kérdés a nagyipart egyáltalán nem érdekli mivel szerrinte ott már megvalósult a 8 órás munkanap és megfelelőek a munkabérek. Purgly Emil is azt hangsúlyozta, hogy itt a kisipar érdekei érintődnek. Volfnak válaszolva mondta: a legveszedelemesebb kísérletezni éppen ott, ahol a kisemberek érdeke, vagy szociális elgondolásai forognak kockán. Szerinte kérdés, hogy a minimális munkabérek megállapításával nem fognak-e egyes iparok tönkremenni és nem fog-e az ipari termékekben drágulást hozni.

Legnyíltabban a bizottságban Chorin Ferenc állt ki a kérdés rendezése ellen. Rámutatott, hogy a nagyiparra nézve ennek a kérdésnek nincs aktualitása. Majd azt fejtegette, hogy a rendeletől nem vár gazdasági eredményt, nem fogja növelni a fogyasztóképesseget, nem fog az embereknek több kenyeret adni, eredménye csak annyi lesz, hogy az eddigi munkabérösszeg azután több munkás közt fog megoszlan. Ez a gyakorlatban — tehetjük mi hozzá — tehát azt jelentené, hogy a tőkésék a munkabéreket leszállítanák, s ezzel a munkaadó megtakarítaná a régiéken az új munkások keresetét. A későbbiekben ilyen irányú kísérletek valóban sokszor előfordultak. Chorin kifejezte azt a reményét is, „hogy a miniszter, aki végre fogja hajtani ezt az intézkedést, úgy fogja végrehajtani, hogy az ipari termelés érdekei ne szenvedjenek csorbát. De ha nem úgy hajtánák végre, akkor kétségtelenül az állna elő, hogy számos iparág igen súlyos viszonyok közé kerülne, mert egészen kétségtelen az — meg kell mondanunk, ha őszinték vagyunk —, hogy a magyarországi relatíve alacsony munkabérek európai viszonylatban egyik motorját alkotják a magyar ipar életképességének és munkalehetőségének.” Hangsúlyozta tehát, hogy a rendeletet nagyon óvatosan kell végrehajtani és kérte, hogy azokat a rendeleteket, amelyeket ezzel kapcsolatban a kormány kibocsátani kíván, hozza a bizottság elé.

A vitában elhangzottakra Bornemisza miniszter válaszolt. Rámutatott, hogy a munkaidő és a munkaviszonyok szabályozása, már évek óta előtérben áll és e tekintetben különösen az utóbbi időben külföldön is olyan lépések történtek, amelyek mögött Magyarország nem maradhatott el. Azoknak válaszolva, akik azt mondták, hogy a nagyipart nem érdekli ez a kérdés, megállapította, hogy bizonyos vonatkozásban a nagyipart is érdekli, mert igaz, hogy a régi nagyipari vállalatok már alkalmazkodtak a 8 órai munkaidőhöz, azonban éppen az újabb települési iparoknál, főleg a textiliparnál, amely aránylag a legnagyobb védelmet élvez, lehet e tekintetben tapasztalni rendkívül sok visszaélést. Elmondotta, hogy maga is sajnálattal győződött meg arról, hogy 26, 27 éves munkavállalók heti keresete napi 11 órás munkaidő mellett nem rúgott többre 17—18 pengőnél. „Ez az egyetlen adat is elegendő ahhoz — húzza alá —, hogy bebizonyítsam, hogy úgy a munkaidő, mint a munkabér kérdésének rendezése is aktuálissá vált.” A rendelkezés csak módot akar adni a kormánynak arra, hogy az utóbbi időben elharapódzott munkauzsorát megszüntesse, amely súlytja az illető iparágban minden tisztességesen dolgozó iparost. Ezután beszélt a magyar bútoripar nehéz exporthelyzetéről, amely éppen ennek a következménye. Szerinte a rendelet teljes egészében megfelel a gyakorlati követelményeknek, mert így módjában fog állni a kormánynak minden egyes ipar-

ág helyzetét külön mérlegelve megállapítani, mely iparágban van szükség a rendelet alapján teendő intézkedések megtételére. A burzsoázia megnyugtatóására hangsúlyozta, hogy az intézkedések kikényszerítésére „nem lesz semmi néven nevezendő politikai eszköz felhasználható, hanem intézkedések megtételére egyedül és kizárólag a gazdasági raison és szükségszerűség fogja a kormányt indítani”. A nagybirtokosok megnyugtatóására kijelentette, hogy a rendelet szövegéből is látszik és különösen a rendelet hatásköre is annyira körvonalazva van, hogy nézete szerint a mezőgazdaságra abszolúte semmi néven nevezendő kihatása nem lesz, legfeljebb annyiban, hogy erősíteni fogja a vásárlóképességet. Chorin „dexelenciájának” válaszolva, aki az ipar életképességét féltette, azt mondotta, tisztában kell lennünk, hogy az ipar produkciója túlnyomórészt, 90 százalékban belföldi fogyasztásra szolgál. Nézete szerint az ilyen rendelkezés különösen ha óvatosan, lépésről-lépésre és csak ha a szükséghez mérten fogják bevezetni, egyáltalán nem fogja érinteni a magyar ipar életképességét. Ami azt a kérdést illeti, hogy ebben a kérdésben kisértetezni nem szabad, a miniszter ellenkező álláspontot foglalt el, éppen azt hangsúlyozta, hogy ilyen nagy horderejű kérdésben nem árt előbb olyan iparágakban elővenni a rendezést, ahol a kérdés rendezése műhatatlanul szükséges, mert az ismert tapasztalatok majd alapul szolgálhatnak arra, hogy a kérdés, amelynek generális rendezése nézete szerint rövid idő alatt úgy is be fog következni, a leszűrt tapasztalatok alapján helyes mederbe terelhető. Végül a következőket mondotta: „Még egyszer hangsúlyozni kívánom, hogy méltóztassék meggyőződve lenni, hogy a kormányrendelet végrehajtásával kapcsolatban *elsősorban a gazdasági élet stabilitását és a termelés folytonosságát fogja szem előtt tartani*, úgy, hogy az ipar léte, vagy nem léte tekintetében semmiféle aggályt táplálni nem lehet.”

A vita végén a bizottság úgy döntött, hogy illetékes a kérdésben és a rendelettervezetet egyhangúlag elfogadták. A 6600/1935 ME sz. rendelet június végén jelent meg, amelyben a kereskedelmi miniszter felhatalmazást kapott a munkaidőnek és a legkisebb munkabérek megállapításának rendelettel történő szabályozására. A felhatalmazás alapján az első két rendelet, az 52 000/1935. KM. sz. rendelet a Budapesti Közlöny 1935 június 31-i számában tették közzé.

Az egyik rendelet a legkisebb munkabérek megállapítására vonatkozó eljárást szabályozza és azt az általános rendelkezést tartalmazza, hogy azokban az iparágakban, amelyekben a munkabérek bármilyen okból rendkívül alacsonyak a munkavállalók részére fizetendő legkisebb munkabérek megállapításának van helye. A rendelet kimondja, hogy a legkisebb munkabérek megállapítására irányadóul szolgálhatnak a hasonló munkáért más iparágakban fizetett munkabérek, a helyi általános bérszínvonal, az elsőrendű életszükségleti cikkek ára, a megélhetési és életviszonyok, de tekintettel kell lenni az illető iparág gazdasági helyzetére is. A megállapítást a kereskedelmi miniszter részéről kiküldött vegyesbizottságok végzik, amelyekben a munkaadók és munkavállalók részvétele mellett olyan „érdeketlen” tagok is részt vesznek, akik sem munkaadók, sem munkavállalók. A bizottságok elnökét, alelnökét a miniszter a „semlegesek” közül jelöli ki. A bizottság tagjait nem a munkaadók és munkások érdekképviselői jelöli ki, hanem a kereskedelmi miniszter esetről-esetre, vagy meghatározott időre nevezi ki, akiket az elnök hív meg az ülésre.¹³⁰ Az első és utolsó szó a miniszteré volt. A kereskedelmi miniszter utasítására ült össze a bizottság, a miniszter határozta meg azt, hogy

¹³⁰ Amikor a munkabéreket megállapító első bizottság összeült az ülésen Bornemissza miniszter vázolta a bizottság feladatait és kiemelte, hogy a bizottság tagjait nem mint az érdekképviselők tagjait hívták meg, hanem a tagok kinevezett egyének. Függetlenség 1935. augusztus 22.

milyen iparág milyen részéről határozhatnak és a határozat csak akkor lépett érvénybe, ha a miniszter jóváhagyta. A határozat szólhatott egy bizonyos időre, és szólhatott visszavonásig. A rendeletet büntető rendelkezések egészítették ki. Kihágást követett el az a munkáltató, aki a legkisebb munkabérek nem függesztette ki, aki a bérlevonásokról elszámolást nem adott, vagy aki a legkisebb munkabérek-nél kevesebbet fizetett. Ha a munkáltató két éven belül visszaesett, büntetése 15 napig terjedő elzárás lehetett.

A másik rendelet elvileg a napi 8, a heti 48 órai munkaidőt szabályozza „azonban az ipari élet igényeinek messzemenő figyelembevételével” — ahogy a „Függetlenség” írta — módot nyújt a szükséges kivételek szabályozására is. Ezek a kivételek azonban tág határok között mozogtak. Sok hátsó ajtót hagytak nyitva. A munkások egy részét már eleve kivették a rendelet hatálya alól. Azokat, akik az ipartelepek, a helyiségek, a gépek és berendezési tárgyak karbantartását végezték napi 8 óra helyett napi 9 óráig, napi 9 óra helyett napi 10 óráig dolgoztathatták. Gépészek és kazánfűtők rendes munkaidejét napi 10 órában állapították meg, amelyet két órával meghosszabbíthattak. Ezeknél a túlmunka csak a napi 10 órai munkaidő betöltése után kezdődött. Kapusok, őrk, tűzoltók és más hasonló foglalkozásúak munkaidejét nem szabályozták. A rendeletben a munkáltatóknak lehetőséget biztosítottak arra, hogy a munkaidőt egy évben 4 hónapon át napi 10 órára felemelhessék, ha „az illető vállalatban rendkívüli munkatorlódás áll be és a főlhalmozott munka elvégzése céljából a napi munkaidőnek a meghosszabbítása mulhatatlanul szükséges.” A munkáltatók kérésére az első fokú iparhatóság megengedhette, hogy rendkívüli munkatorlódás esetén egy naptári évben legfeljebb 30 napon át 10 órát dolgoztathasson. A kereskedelmi miniszter az érdekeltségek meghallgatása után a napi 10 órás munkanapot további 90 napra engedélyezhette. A 8 órán túli munkaidőt 25 százalékkal magasabban kellett díjazni. A rendelet a munkaközi szünetet napi 8 óránál fél, és 8 órán túli munkánál háromnegyed, illetve egy órában szabályozta. A rendelet nem mondta ki, hogy a munkaidő leszállításával a munkabér nem csökkenthető. Ez a rendelet is tartalmazott büntető rendelkezéseket. A rendelet szerint büntetik azt a munkáltatót, aki hosszabb időn át dolgoztat, aki a túlmunkát nem díjazza, aki szünetet nem enged, aki elbocsátja, vagy elbocsátással fenyegeti azt a munkavállalót, aki a törvényes munkaidőnél hosszabb, vagy a törvényes szünetnél rövidebbet nem fogad el. A büntetés pénzbüntetés, ha azonban a munkáltató visszaesik, 15 napig terjedhető elzárással büntethető.

A kiadott két rendelet azonban csak az asztalosiparra vonatkozott „miután az asztalosiparban merült fel a legtöbb panasz a munkavállalók munkajérének túlságos kihasználása miatt és arra is, hogy a munkaidő tekintetében létrejött megállapodásokat nem tartották be”.¹³¹

A munkásság körében a minimális munkabérekre és a munkaidő szabályozására vonatkozó rendeletek csalódást okoztak. Mindenekelőtt azért, mert a rendeletek a miniszter kényétől-kedvétől tették függővé, hogy melyik iparágban rendeljék el a minimális munkabéreket és a munkaidő szabályozását és a végrehajtást semmiféle határidőhöz nem kötötték és mert a rendelet végrehajtásának nem voltak olyan szankciói, amelyek a rendelet kijátszását megakadályozhatták volna. Ezenkívül azért is, mert a rendelkezés még csak nem is az egész faiparra, hanem csak az épület-, bútorasztalos- és mintakészítő iparra vonatkozott. A szervezett munkásság képviselőit meg sem hallgatták a rendelet kiadása előtt, ugyanakkor azonban a GYOSZ vezetőinek módjuk volt arra, hogy közvetlenül a rendelet meg-

¹³¹ Függetlenség 1935. július 31.

jelenése előtt a maguk felfogását keresztülvigyék. A „Népszava” és a szociáldemokrata párti képviselők állítása szerint az eredeti rendelettervezetben benne volt a textilipar és a szabóipar is, mint két olyan iparág, ahol szintén vég nélküli volt a munkaidő. Itt nyilvánvalóan a textilipari tőkések keze játszott közre akkor, amikor már a kész rendelettervezetből a textilipart és az azzal összefüggő szabóipart kihagyták.¹³²

Mindazonáltal a rendelet haladást jelentett azzal a konok állásponttal szemben, hogy a munkaidő és a munkabér, a munkás és munkáltatók viszonya a két fél közötti szabad egyezkedés tárgya. A munkások előtt világos volt, hogy ezekből a holt rendeletekből csak annyi fog megvalósulni, amennyi erőt mögéje a szervezett munkásság állítani tud. A munkás és munkaadó viszonya állami szabályozása elvének elfogadása és a rendelet kiadása lehetőséget biztosított a munkásságnak, hogy ha kemény és keserves harc árán is, de helyzetén javítson és ezt a lehetőséget a munkásságnak igénybe kellett venni és a továbbiakban élt is ezzel a lehetőséggel.

A sztrájkharcokban, a munkásság helyzetének javításáért folytatott küzdelemben a kommunisták mindenkor kezdeményezően léptek fel, az első sorokban harcoltak. Ha ezekben a megmozdulásokban a munkásság eredményeket ért el, ebben igen jelentős szerepe volt a kommunisták munkájának. Ugyanakkor a Kommunisták Magyarországi Pártján belül a minimális bérek megállapításának kérdésében bizonyos szektáriánus nézetek merültek fel, különösen az építőipari sztrájk idején. A MÉMOSZ ellenzék kezdetben ellenezte, hogy a szakszervezeti vezetőség részt vegyen a minimális bérek megállapító bizottságban. A kommunisták egy része a minimális munkabérmegállapító bizottságok bojkottja mellett tört lándzsát. Sokan nem látták, hogy a munkásság nagy része bizonyos eredmények elérésének lehetőségét látja a rendeletben és ezeknek az eredményeknek az eléréséért a munkásság kész is küzdeni. A kommunistáknak az volt a feladatuk, hogy ezt a harcot szervezzék, s a harc folyamán újabb eredményeket érjenek el. A 48 órás munkahét és a bérminimum rendeletekből a munkásságnak el kellett fogadni mindazt, ami helyzetének javulását eredményezhette (nagyobb bér, kisebb munkaidő), ugyanakkor visszatartani minden olyan rendelkezést, ami helyzetének rosszabbodását, jogainak feladását és szervezeteinek szétrombolását jelentette volna. Küzdeni kellett azért is, hogy a bizottságokban olyanokat jelöljenek és nevezzenek ki, akikben a munkásság megbízik. A bizottság tárgyalásai titkosak voltak, tehát a munkások csak a végeredményről értesülhettek. El kellett érni azt, hogy a munkások megbízottai a tárgyalás minden mozzanatáról tegyenek jelentést a munkásoknak, illetve a bizalmi testületnek, és hogy csak azoknak hozzájárulásával fogadjanak el a munkásságra kötelező megállapodásokat. Rá kellett mutatni arra is, hogy a minimális munkabérek kiharcolásánál nincs megállás és ki kell verekedni olyan kollektív szerződéseket is, amelyek a szakszervezetek ellenőrzése mellett elismert bizalmi testületek által biztosítják, hogy a minimális bérek ne legyenek mindjárt átlagos, vagy maximális bérek is.¹³³

A rendeletek megjelenésekor a kormány és a kormányajtó nagy reklámmal azt igyekezett bizonygatni, hogy ezek a kormány szociális gondoskodásának újabb bizonyítékául szolgálnak, és amelyek a munkássággal kapcsolatban az első reformintézkedései a kormánynak. A „Függetlenség” szembeállítja a világháború előtti „liberális korszak” munkáspolitikáját — amely a munkáskérdést egyszerű rendőri

¹³² Népszava 1935. augusztus 1. Propper Sándor parlamenti hozzászólása a 33-as bizottság jelentéséhez. Képviselőházi Napló III. köt. 320. old. 1935. október 17.

¹³³ Harc a szakszervezetek védelméért. Sarló és Kalapács 1935. november 1. PI. Baloldal li Összesítő 1935. október 11, 1936. február 21.

kérdésként kezelte —, a „népies nemzeti politikával”, amely a munkáskérdést intézményesen és kifejezetten szociális kérdésként kezeli. Ez a kérdés elvi része — írja. A gyakorlati vonatkozásában vizsgálva — fejti ki továbbá — a 48 órás munkahét és a legkisebb munkabér megvalósításának következményeit, a helyzet az, hogy a rendelkezés folytán a munkanélküliség apadása, a munkásosztály fizikai kihasználásának és testi elhasználódásának csökkenése, s a fogyasztás emelkedése várható, ami közvetve arra az iparágra is visszahat, amely ma talán még veszélyeket lát, akár a legkisebb munkabér, akár a 8 órás munkaidő bevezetésében. Végül a politikai szempont: „A magyar munkástársadalom e rendelkezésből láthatja, hogy legégetőbb szociális igényeit nem az osztályharc, nem a nemzetközi alapon való szervezkedés, nem a más társadalmi osztályokkal szemben érzett gyűlölet harci lendületével valósíthatja meg... E szociális igényeket általában az egész munkáskérdést a nemzeti erőforrások fokozása révén a jogos követelések honorálása által a harmónia biztosításával lehet csak megoldani...”¹³⁴

Kevéssel a rendeleték megjelenése után Bornemisza miniszter „A munkabér és a munkaidő szabályozása új fogyasztótábort jelent” címen cikket írt a „Nemzeti Munka” című lapban. A cikket elsősorban a tőkések megnyugtatóására írta. Ebben kifejtette, hogy a munkaidő és a munkabér szabályozásának kérdése nemcsak munkásvédelmi, hanem nemzetgazdasági szempontból is fontosak, és a kormánynak egyik legfontosabb törekvése, hogy ezekben a kérdésekben megnyugtató megoldást találjon. Rámutatott, hogy minél rövidebb a munkaidő, annál több munkást kell az üzemben a termelés mellett foglalkoztatni, s ez természetesen vagy a munkás jövedelmének csökkenésére, vagy pedig a termelés megdrágítására vezet. A sokat vitatott kérdésben — írta — a magyar kormány a középúton kíván haladni és olyan megoldást keres, amely egyfelől a munkaerő védelmét szolgálja, másfelől azonban nem ró elviselhetetlen terheket sem a termelő erőre, sem a fogyasztóra. Ha csökkentik a munkanélküliek táborát, akkor az ipar ezáltal új fogyasztókat nyer. Így tehát az a többletköltség, ami a termelésben előáll a nagyobb fogyasztás révén ismét megtérül a forgalom növekedésével. Szerinte ezeknek a kérdéseknek törvényhozási úton való rendezése nálunk nem volt megvalósítható, de a világháborút követő sorozatos gazdasági válságok, különösen egyes iparágakban szükségessé tették ezeknek a kérdéseknek kielégítő megoldását a *termelés zavartalanlansága érdekében*. Itt ismét hivatkozott az asztalosipar helyzetére, ahol meg kellett tenni az első lépést, de a szükséghez képest a többi iparágakkal is foglalkozni kell. Ugyanakkor rögtön alá is húzta, hogy a gazdasági kérdések szabályozásánál mindig figyelemmel kell lenni arra, hogy intézkedésekhez *csak a legvégső szükség esetén szabad nyúlni*, ezért ezeknek a kérdéseknek a rendezése csak fokozatosan *lépésről-lépésre* történhetik és csak ott, ahol *multhatatlanul szükség van* és elsősorban ott kell az intézkedést megtenni, ahol mind a munkaadó, mind pedig a munkások óhajtják a rendezést. Végül mint döntő érvet felhozta, hogy a szabályozással „a nemzeti termelés egyik pusztító betegségét a sztrájkokat és kizárásokat tesszük feleslegessé, amivel igen sok gazdasági és erkölcsi értéket mentünk meg”.¹³⁵

A 48 órás munkahétről és a minimális munkabérekről elfogadott rendeleteket a kormányajtó és a miniszter is felhasználta, hogy újabb támadást intézzzen a szociáldemokrata párt és a szervezett munkások ellen. Még a 33-as bizottság ülése után,

¹³⁴ Függetlenség 1935. június 28. Bornemisza szerint a rendeletek azt a célt szolgálták, hogy a magyar munkás sohasem szaladjon „téveszmék” után. Függetlenség 1935. augusztus 27.

¹³⁵ Nemzeti Munka 1935. szeptember 24. A rendeletek ismertetésénél a Függetlenség is azt húzta alá, hogy „ez a rendelkezés minden sztrájkot feleslegessé tesz.” Függetlenség 1935. július 31.

amely a rendelettervezeteket elfogadta nyilatkozott Bornemisza miniszter. Nyilatkozatát a „Függetlenség” is kommentálta, rámutatva, hogy a minimális munkabér és a 48 órás munkaidő szerepelt a kormány tervében és ezzel szemben a szociáldemokraták, azt kívánták elhitetni, hogy az ő akcióik eredménye ez a kormányzati intézkedés. Különösen Budapest környékén sztrájkra tüzelik a munkásságot, hogy azután arra hivatkozhassanak, a sztrájkakciók eredményezték azt, hogy a kormány döntő elhatározásra jutott ezen szociális kérdések megoldása tekintetében. Ezzel szemben — mint láttuk — a rendelkezések az asztalossztrájk nyomán és az építőmunkás sztrájk következtében láttak napvilágot. Bornemisza a lapnak adott nyilatkozatában rámutatott: a kérdések megoldásához feltétlenül arra van szükség, hogy a munka mindenütt a legnyugodtabb mederbe haladjon, mert mindenhol bevezetik a rendelkezéseket, ahol annak szüksége mutatkozik, *de semmi esetre sem vezetnek be ott, ahol sztrájkkal próbálják a termelés rendjének nyugalmaát megzavarni*. Most már megvan a rendelkezés és a gazdasági élet követelményeinek figyelembevételével megvalósítják a 48 órás munkaidőt és megállapítják a minimális munkabért mindazokban az iparágakban, ahol erre szükség van és ahol megvan a kellő nyugalom ahhoz, hogy ezeket az intézkedéseket megtehessek. A sztrájkok csak nehezítik a rendelkezések keresztülvitelét. A munkásság hiába próbál erőszakos módon fellépni, ezzel éppen az ellenkezőjét éri el, mint amit akar. Szerinte a kormányban megvan a jó szándék, hogy a munkásság rovására mutatkozó összes visszasságokat megszüntesse. Ez azonban — hangsúlyozta ismét — csak nyugodt atmoszférában lehetséges és *feltétlenül szükség van arra, hogy a termelés és a gazdasági élet folytonossága biztosítva legyen*. Szuccesszive indulhat meg tehát a munka azokban az iparágakban, ahol indokolt a 48 órás munka bevezetése és a legkisebb munkabérmegállapítás. A kormány tehát — húzta alá — nem egy generális intézkedést akar keresztülvinni, hanem a szociális követelményeknek úgy kíván eleget tenni, hogy a gazdasági élet rendjének megóvása is ott lebeg a szeme előtt. Végül ismételt hangsúlyozta, hogy a munkásság saját érdeke ellen vét, ha sztrájkokkal lép fel.¹³⁶

Mindebből megérthette a munkásság, hogy a fő szempont a termelés és a gazdasági élet folytonossága, tehát a tőkések érdeke és hogy a 8 órás munkanap és a minimális munkabér bevezetése csak lassan fog előre haladni. Ugyan a miniszter és a kormánylapok is azt bizonygatták, a sztrájkok csak akadályozni fogják a rendeletek életbe léptetését, a munkások előtt azonban világosan állt, hogy a további intézkedéseket is csak a munkások erejével, együttes fellépésével lehet kiharcolni.

Hogyan fogadták a burzsoázia tagjai, illetve érdekképviselői, azoknak vezetői a 48 órás munkahét és a minimális munkabér elvét, illetve megvalósulni kezdő gyakorlatát?

Knob Sándor az 1936/37-es iparügyi tárca költségvetésének előadója mondotta el, hogy amikor a képviselőház 1928 és 1929-ben megszavazta a társadalombiztosítás intézményeire vonatkozó reformjavaslatokat, amikor megteremtették Magyarországon az öregségi és rokkantsági biztosítás intézményeit, általában az volt a vélemény (nyilván a burzsoázia köreiből), hogy az ipari szociálpolitika terén ezután már hosszú éveken keresztül alig történhetik valami, mert nem lesz meg a mód azoknak

¹³⁶ Függetlenség 1935. június 27. Később is a rendeletekkel kapcsolatban állandóan támadták az SZDP-t, így Bornemisza egyik beszédében azt fejtegette, hogy a kormányzat a legkisebb béreket megállapító bizottságokban a szociáldemokrata képviselőknek „tárgyilagosan, sőt túlzott lojalitással” helyet adott és ezt úgy állítják be, mintha a bizottság felállítása és működése is az SZDP követelésének az eredménye volna. Ez azonban — fenyegetőzött — csak arra vezet, hogy a bizottságok munkájából kihagyja a szervezetek képviselőit, akik politikailag akarják helyzetüket kihasználni. Függetlenség 1936. június 5.

a terheknek a növelésére, amelyek elkerülhetetlenek minden ilyen természetű kezdeményezés és elhatározás nyomán. „Meg kell őszintén mondanom — folytatta —, hogy a gazdasági élet bizonyos köreiben, elsősorban természetesen az ipari körökben aggályoskodással és nem kis nyugtalansággal fogadták a kormánynak ezt az elhatározását.” (ti. a 8 órás munkanap és a minimális bérmegállapító rendeletet.) Szerinte — és ő ezt nyilván jól tudta — az ipari körök három szempontból ellenezték ezeknek a problémáknak a felvetését. Az egyik az volt, hogy ezeknek az intézkedéseknek keresztülvitele alig lesz lehetséges az ipari cikkek drágulása nélkül, ami egyrészt nem kívánatos valutáris okokból, másrészt az ország gazdasági helyzetében az agrár-ollóval kapcsolatos panaszok miatt (mindig szerettek az agrártőke érdekeire is hivatkozni, amikor saját érdeküket védték). A másik szempont, amely ilyen akadályt juttatott kifejezésre az volt, hogy ennek a változásnak a keresztülvitele nem képzelhető el egyes iparágakban új beruházások nélkül, márpedig olyan tőkeszegény országban, mint Magyarország, egy olyan országban, amely külföldi tőkére a közeljövőben aligha számíthat, bizonyos mértékig a rendelkezésre álló tőkék nem egészen helyes felhasználását jelentené ilyen investáció kikényszerítése. A harmadik szempont pedig az volt, hogy a minimális bérek rögzítésével veszélyeztetik a termelés alkalmazkodásának azt a rugalmasságát, amely bizonyos körülmények között igen értékes, rendkívül nagy szolgáltatásokat tud tenni, mert lehetővé tesz átcsoportosításokat (magyarul bérleszállításokat), amelyek egyébként nem lennének lehetségesek.¹³⁷

A „Magyar Közgazdaság” munkaadói körökben érdeklődött az új rendelkezések várható hatása felől és a következőket írta: Az iparvállalatok tulajdonképpen tisztában voltak azzal, hogy ezek a rendelkezések napvilágot látnak, de mégis az időpont meglepetésszerűen jött. Ez is bizonyítja, hogy a rendeleteket az asztalosipari és elsősorban a nagy építőipari sztrájk miatt, annak leszerelése érdekében adták ki. Egyébként a lap azt írta az új rendelkezések egyik várható következményeként, hogy rövidesen véget ér majd az építőipari sztrájk. A munkaadók remélik, hogy a kormány a heti 48 órai munkaidő szabályozásánál a *legliberálisabban* fogja kezelni azt a rendeletben is kifejezésre juttatott álláspontot, amely a munkaidő meghatározásánál a szükséges kivételeket minden esetben alkalmazza.¹³⁸

A GYOSZ lapja arról írt, hogy a munkaidő nemzetközi szabályozása és a legalacsonyabb munkabérek megállapításának kérdése az utolsó években a genfi munkaügyi konferencia tanácskozásainak egyik legfontosabb problémáját jelentette és ezekről a kérdésekről nálunk is viták folytak, s ezeknek során kialakult a gyáriparnak az az álláspontja, hogy Magyarország számára leghelyesebb volna várakozó álláspontot elfoglalni, s a kérdések külföldi rendezését megvárni.¹³⁹ Akkor írta ezt, amikor Európa legtöbb országában ezeket a kérdéseket már régebben megoldották, rendezték.

Chorin Ferenc, a GYOSZ elnöke szintén ellenezte a szociális rendelkezéseket. Azt írta ugyan, hogy át kell hatva lenni a szociálpolitikai irányba való haladás szükségességétől. Ugyanakkor azonban rögtön hozzátette: „*De ügyelnünk kell arra*

¹³⁷ Képviselőházi Napló VIII. köt. 430—431. old. 1936. június 3.

¹³⁸ Magyar Közgazdaság 1935. augusztus 1.

¹³⁹ Magyar Gyáripár 1935. július—augusztus. A Magyar Gyáripár megtámadta Szendy Károly Budapest polgármesterét, aki a közgyűlés határozata értelmében feliratban kérte a kormánytól a 40 órás munkahét megállapítását. Magyar Gyáripár 1935. november. 1935. végén a főváros területén a munkaképes munkanélküliek száma meghaladta a 60 000-et. A polgármester felterjesztésében hangsúlyozta, hogy ha a kormány a legsürgősebben nem intézkedik, úgy a főváros nem tud megküzdeni az egyre növekvő nyomorral. Népszava 1935. november 16.

is, nehogy túlzott szociálpolitikai alkotások versenyképtelenné tegyék iparunkat.” A 48 órás munkahét megvalósítása ipari szempontból általában helyeselheto — írta —, de az eszme megvalósításánál a legmesszebbmenő módon figyelembe kell venni az egyes iparágak különleges viszonyait. Azt is megmondta, hogy az egész kérdést hogyan kell megoldani a kormánynak: „Sok államban, ahol ilyen törvényt hoztak, amikor a végrehajtásra került a sor a reform vagy egészen elsikkadt, vagy pedig olyan módon valósult meg, hogy ezt az ottani ipar meg sem sínylette.” Majd így folytatta: „Sokat hallunk szociálpolitikai tervekről, de nyugodjunk bele abba a megváltozhatatlan ténybe, hogy *ma egyáltalán nincs itt az ideje messzemenő szociálpolitikai reformok megvalósításának.*” Ezután arról írt, hogy a legnagyobb hiba az ipartól olyan áldozatokat követelni, amely a rentabilitás rovására megy, mert ez az ipari vállalkozáshoz való kedvet lelohasztja, szerinte végeredményben ez még a munkásság érdekeit sem szolgálja. Mindezt megállapítva rámutatott, hogy mi az egészséges szociálpolitika: az utolsó száz esztendő alatt szociálpolitikai tekintetben óriási haladtunk úgy a munkaidő, mint a munkafeltételek tekintetében. Ez a nagy változás a technika fejlődésével kapcsolatos. „Ezt támasztja alá az egészséges szociálpolitika, amelynek legfőbb rendeltetése *az ipari munka folytonosságának biztosítása.*” Végül még a kövekezőket írta: Ügyelni kell a bennünket környező államok szociálpolitikai és gazdasági tevékenységére is. Idevágó intézkedéseket sohasem szabad szem elől téveszteni, ha csak nem akarjuk megkockáztatni a gazdasági élet versenyképességét. „Meggyőződésem szerint kormányzatunk illetékes tényezői a múltban ezek után az elvek után indultak és bizonyára a jövőben is minden elhatározásuknál, minden kezdésüknel figyelemmel lesznek arra, hogy minden egyéb szempontot alá kell rendelni a termelés folytonossága biztosításának.”¹⁴⁰

Kallós Imre, a Cárpathia igazgatója is cikket írt, s ebben rámutatott, hogy bár közel másfél évtizede kidolgozta a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal a 48 órás munkahét alapelveit, a mostani napirendre tűzése nálunk nem mondható időszerűnek. Persze érezte az ellentmondást a nálunk rendezetlen munkaidő és aközött, hogy nemzetközi méretekben már a 40 órás munkahét bevezetéséről tárgyaltak és ezért arra hivatkozott, hogy Anglia és Németország még ez ideig nem ratifikálta a 48 órás munkahétről szóló egyezménytervezetet.¹⁴¹ De Németországban és Angliában ratifikálás nélkül is a gyakorlatban már régebben megvalósult a 48 órás munkahét. Szerinte lehet, hogy a rendelkezés új munkaalkalmakat jelent, de hogy a gazdasági élet előnyeit is szolgálja az erősen vitás. Sőt még a munkásságnak sem érdeke, mert a heti pár óra munkaidő redukció a jövedelem csökkenését is magával hozza, mivel az egyébként is sok nehézséggel küzdő ipari termelés a lecsökkenő üzemidő következtében nem képes változatlanul ugyanazon munkabérterheket viselni, tehát csak a meglevő munkabér fog az újonnan munkába lépőkkel megsaporodott munkavállalók között megoszlan. Végül kifejtette, hogy a 48 órás munkahét gondolata nagy szociális elvet jelent, amelyet gyáripari oldalról is elismernek, de mostani megvalósítása éppen közérdekű volta miatt nagy meggondolást igényel és olyan átmeneti időszakra van szükség, amely alatt a problémákat csak fokozatos intézkedéssel lehet megvalósítani.¹⁴²

Fenyő Miksa pedig a kesztyűt visszadobta a nagybirtokosoknak, a mezőgazdasági tőkéseknek amikor arról írt: „vajon nem gondolják-e, hogy mielőtt az ipari

¹⁴⁰ Chorin Ferenc: Szociálpolitikai szempontok. Honi Ipar 1935. november 7.

¹⁴¹ Erre hivatkozott Knob Sándor is, a kereskedelmi minisztériumi tárca költségvetésének előadója. Képviselőházi Napló II. köt. 107. old. 1935. május 28.

¹⁴² Kallós Imre: 48 órás munkahét a textiliparban. Magyar Közgazdaság 1934. november-21.

termelés terén a szociális alkotásokban tovább mennek, előbb a mezőgazdasági termelés szociális problémái rendezendőik: a mezőgazdasági munkásság betegség- és balesetbiztosítása, rokkantsági és öregségi ellátása.”¹⁴³

A rendeletek megjelenése után a „Honi Iparban” aláírás nélkül egy cikk jelent meg, amely tükrözte a burzsoázia nagy részének állásfoglalását. Ezek a rendeletek — írta a cikk — talán haladást jelentenek szociális tekintetben, azonban bizonyos, hogy velük újabb hatalmas lépést tettek az állami intervencionizmus útján, és ez újabb súlyos belenyúlás a magángazdaságba, a munkaadó rendelkező szabadságának újabb korlátozása, számvetésének újabb bizonytalansági koefficienssel való megnehezítése. Mindez szerinte akkora gazdasági kárt okozhat, amely mellett eltörpülhet a reformmal esetleg együttjáró szociális haszon. Elismerte, hogy az állami beavatkozás a gazdasági életbe korszellem. Majd így folytatta: „Igaztalan volna tagadni, hogy a rendeletek szerkesztői bizonyára tudatában a rájuk nehezedő felelősségnek lemondtak a „snajdig” módon való elintézés babérjairól és tőlük telhető vigyázattal igyekeztek nehéz feladatuknak megfelelni.” A cikk szerint a két rendelet között különbséget kell tenni. A munkaidő korlátozása tárgyában kiadott rendelet inkább parciális jelentőségű (ti. csak az asztalosiparra vonatkozik és a cikk szerint egyelőre a ruhakonfekció iparban van tervbe véve) és nemzetközi megkötöttségünk és speciális munkapiaci viszonyaink folytán bizonyos tekintetben érthető is. Csak — vetette fel a problémát — az a kérdés mennyiben szolgál majd tágabb értelemben precedensül. De egészen más elbírálás alá esik a minimális munkabérek megállapítására vonatkozó rendelet. Itt az összes szálak a kereskedelmi minisztérium kezéből futnak széjjel és az ő kezébe futnak vissza, így a legnagyobb tárgyilagosságra való törekvés mellett is elkerülhetetlen, hogy a miniszteri döntésbe gazdasági megfontolások mellett egyéb irányító szempontok is vegyüljenek. Egyébként is tette fel a kérdést, hogyan lehet például 8000 munkást kényszeríteni, hogy fogadják el a megállapított minimális béreket, illetve, hogy többet ne követeljenek. Az egyetlen szankció itt a brachium, az erőszak lenne, amely mint a fizikai munka biztosítója, eddig még sohasem vált be. A minimális munkabérekéről szóló rendelkezés — állapította meg — kétségtelenül az építőipari sztrájk következtében látott napvilágot. Ha ez így van, ez arra fogja ösztönözni az illető iparág munkavállalóit, hogy elsőként ők kérjék ki a bérmegállapító bizottság segítségét. A nagyobb munkabér pedig itt felborítana minden kalkulációt. Szerinte a minimális munkabérmegállapítás gyakorlata külföldön sem vált be. Itt hivatkozott Angliára, ahol a legszélesebben valósult meg a minimális bérrendszer kiépítése, ahol ez a bérrendszer megmerevedésére, a gazdasági rugalmasság megszűnésére, ezáltal a versenyképesség csökkenésére és végeredményben a munkanélküliség növekedésére vezetett.

Ezután „érveket” sorakoztat fel amellet, hogy a munkásságnak sem érdeke a minimális munkabérmegállapítás. „A közgazdaságtan tudománya mindig tisztában volt azzal, hogy a munkabérek autoratív megállapítása a munkásság egyetemének szempontjából nem jár előnnyel. Azok a munkabértöbbletek, amelyet a minimális munkabér révén valamelyik munkáscsoport elér végeredményben ugyancsak a munkások fizetik meg.” Vajon miért? Erre vonatkozólag a szerző három érvet sorakoztatott fel. Először azok, akik eddig olyan üzemben dolgoztak, amelyek gazdái a felémelt munkabérek mellett már nem találván meg számításaikat üzemeiket megszüntetik. Másodszor azok, akiknek munkaalkalmát közvetve érinti a bérminimum alá tartozó szakmák béremelése. Ha pl. az építőiparban nagyobb béreket fizetnek, ennek következtében megdrágul az építkezés, kevesebb házat építenek, ami végül az építő

¹⁴³ Honi Ipar 1936. január 9.

anyaggyárakban vezet nagyobb munkanélküliségre. Harmadszor, ha a munkabér nagyobb hányadot von el a munka eredményéből, csökken a beruházásokra jutó haszon, ami a munka produktivitásának fokozását teszi lehetetlenné, úgy, hogy a népszaporulat nem juthat munkához.¹⁴⁴ Ezek a tetszetős érvek valójában azonban csak álérvek, áligazságok, amelyeket az élet már csak azért sem igazolt és igazol, mert a munkabérek a költségekben csak kisebbségként szerepelnek és néhány százalékos emelkedésük csak módosít, de alapvetően nem hat ki a termelésre. Végül a cikk a következőkkel zárul: „Kíváncsiak vagyunk ezek után, mire megy kormányunk a mostani rendeletekkel, amelyeket sine ira beletörődéssel kell fogadnunk. Abban a reményben, hogy világszerte egyszer mégiscsak kinyílnak az ablakok és a beáradó friss levegő mégiscsak lábrasegíti a betegen fekvő gazdasági szervezeteket, amikor a gazdasági élet politikátlanítása végre valósággá válik.”¹⁴⁵

Voltak az ipari burzsoázia köreiben olyanok is — ha kevesebben is —, akik jobban megértették az idők szavát, s helyeselték, legalábbis az adott viszonyok között a kormányzat szociális törekvéseit. Szurday Róbert országgyűlési képviselő, a Magyar Munkaadók Központjának elnöke hozzászólást írt a „Honi Ipar” előzőkben ismertetett cikkéhez. Kifejtette, hogy egyetért a cikknek azzal az elvi állásfoglalásával, amit az etatizmusról írt és hogy ő is a gazdasági élet szabadságának a híve. De sajnos más az elmélet és más a gyakorlat. A két rendelet az etatizmus továbbterjedését jelenti, de ezt a folyamatot természetesnek kell találni. De amikor a rendkívüli viszonyok megszűnnek a rendkívüli intézkedéseknek is el kell majd tűnniök a süllyesztőben, és hogy erre már megalkotásukkor is tekintettel kell lenni, ami annyit jelent, hogy ezen a téren a „szükségesnél egy lépéssel sem szabad továbbmennünk.” Megállapította, hogy a kormányzat nem ment túl messze és egyébként az ipar fejlődésének általában is a munkaidő fokozatos csökkenésének célját kell szolgálnia. „Talán — írta — kissé drasztikus hasonlat kínálkozik tollam hegyére: ha az automobilizmus korában a ló is mind könnyebb és könnyebb munkát végez kézenfekvő, hogy a technika fejlődése az emberre sem hozhat kisebb eredményt.” Mindezeket szem előtt tartva a kapitalizmus sem zárkózhatik el a rövidebb munkaidő bevezetése előtt, aminek az lesz a haszna, hogy a napi 8 órai munka mellett testileg és lelkileg pihentebb munkásállomány végezhet termelő munkát, olyan munkás, amely erejének konzerválása folytán jobban és kvalitásosabban dolgozik. Ehhez ő is hozzátette még, hogy természetesen helytelen volna merev sémákat alkalmazni a munkaidő kérdésében, és ez a reform csak ott vihető és viendő keresztül, ahol a munka technikája a konjunktúra, a kalkuláció megengedi, hogy a munkásság több műszakban dolgozhassék. Ilyen esetekben a vállalkozó csökkent munkaidő mellett is legalább úgy, sőt jobban gyümölcsöztetheti majd tőkéjét mint azelőtt. Nézete szerint a „tisztességes” munkaadóra nézve a tisztességes munkabér adása nemcsak szociális kötelesség, hanem egyben védelem a tisztességtelen verseny ellen. Különösen ott szorulnak a munkások védelemre, ahol nem csoportosan állnak szemben a munkaadóval. A munkaadótársadalmat teljesen megnyugtatja, hogy a minimális munkabérek megállapítására csak akkor kerül sor, ha valamelyik iparágban rendkívül kicsik a munkabérek és megnyugvást kelthet az az intézkedés is, hogy a bértmegállapításnál tekintettel kell lenni az illető iparág gazdasági helyzetének versenyképességére. Mindez érthetővé

¹⁴⁴ A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara 1935. évről szóló jelentése is elsősorban a minimális munkabérek megállapítása ellen lép fel, amelyet az adott viszonyok között nem tekint jogosultnak. A munkaidő törvényes szabályozását nem ellenzi, persze hozzátéve, hogy nem szabad megváltoztatni annak, hogy a munkaidő szabályozása révén „a termelési viszonyok befolyásoltassanak.” Idézi: Népszava 1935. július 19.

¹⁴⁵ Munkabérminimum—munkaidőmaximum. Honi Ipar 1935. augusztus 7.

teszi szerinte, hogy a Munkaadók Központja nem helyezkedett szembe a rendelettel. Végezetül a következőket írta: „Hasznos és termékeny ez a két rendelet, mert igen sok esetben felesleges sztrájkoknak veszi elejét és csökkenteni fogja a bérharcokban elpazarolt munkaórákat. Gouverner c'est prévoir. Ennek a bölcs kormányzati elvnek egyik alkalmazott példája éppen a munkafeltételekről szóló két magyar rendelet”.¹⁴⁶

Az ismertetett megnyilatkozásokból jól láthatjuk, hogy a burzsoázia és képviselői általában elismerve a „szociális gondolat” fontosságát, nagyrésztük a gyakorlatban ellene volt a 8 órás munkanap és különösen a minimális munkabérek megállapításának. A „szociális teherrel” szemben mindig a „termelés érdekeire” hivatkoztak. A rentabilitás volt az a bűvös szó, az a varázsigé, amellyel a szociális védelemnek az ördögét el akarták űzni. Szerintük a szociálpolitikának egy célja van: a termelés folytonosságának biztosítása. A burzsoázia elutasító álláspontja ebben a kérdésben általában is tükrözte a Gömbös-kormánnyal szembeni elégedetlenségét.

A RENDELETEK VÉGREHAJTÁSÁNAK MEGKEZDÉSE

A továbbiakban nézzük meg, hogy a Gömbös-kormány idején 1936 októberéig mi történt a 48 órás munkaidő és a minimális munkabérek megállapításáról szóló rendeletek végrehajtása érdekében. Megállapították a bérminimumot az asztalosiparban (1936 május), és az építőiparban (kőműves és ács) országosan, a kárposztosiparban a budapesti kamara területén (1936 május), a borbély- és fodráziparban Budapesten (1936 február), a mészáros- és hentesiparban Budapesten és a vidék egy részén (1936 július). Megállapították a bérminimumot, de még nem hagyták jóvá: a központi fűtészerező-, vízvezeték-szerelő- és bádigosiparban, a tűzfűtőknél, a kesztyűsöknél és a cipőiparban már egy év óta húzódtott a megállapítás. Megjelent a rendelet a bizottságok felállításáról, de a bizottságokat még nem nevezték ki: a bányaiiparban 6 hónap óta, a szíjgyártók, bőröndösök és bőrdíszműveseknél 6 hónap, a cukrászoknál 4 hónap, a sütőknél 8 hónap, a ládakészítő-, furnír-, fűrés-, kocsi gyártó-, faesztalgályos-, szobrász- és kefekötőiparban 8 hónap, a kalaposoknál 7 hónap, a juta-, kender- és leniparban foglalkoztatottaknál 6 hónap, a szegedi és debreceni könyvkötőknél 4 hónap, a vendéglátóiparnál egy év, a bútort- és szénszállító iparban foglalkoztatottaknál 2 hónap óta. Kinevezték a bérminimum bizottságot, de még nem hívták össze: a parkettkészítő- és rakodóiparban 3 hónap, a szövő-, fonó-, paszományos- és selyemfonó iparban 4 hónap, a szabóiparban egy év, a kötő-szővő iparban 5 hónap óta.

Megállapították a munkaidőt az asztalosiparban, a kárposztosiparban, a könyvnyomda- és grafikus iparban (1936 május), a cipőiparban (1936 augusztus), mind-

¹⁴⁶ Szurday Róbert: Munkabérminimum—munkaidőmaximum. Hozzászólás a Honi Ipar augusztus 7-i cikkéhez. Honi Ipar 1935. szept. 1. Ugyanezeket a gondolatokat fejte ki Szurday Róbert a Magyar Munkaadók Központjának 1935. évi közgyűlésén. Magyar Közgazdaság 1935. október 31. Ugyancsak ő mondotta a parlamentbe az iparügyi minisztérium költségvetésének tárgyalásakor a következőket: „Azt mondom itt ezen a helyen, saját tapasztalatomból, azoknak a munkaadóknak, akik félénken húzódnak a 8 órai munkaidő bevezetése elől, azokban a vállalatokban, amelyeket szerencsém van vezetni — több nagyobb vállalatot vezetek — már három évvel ezelőtt bevezettük a 8 órai munkaidőt és az egyszerűen bevált, bevált nemcsak a munkásnak, hanem a munkaadónak is, mert aki 8 órán át pihen és 8 órán át üdül, az egészen más munkát fejt ki. Tehát már sacro egoismo-ból is amellett vagyok, hogy minél gyorsabban vezessük már be végre a 8 órai munkaidőt, azokat pedig akik ettől húzódoznak, kényszeríteni kell erre.” Képviselőházi Napló VIII. köt. 449. old. 1936. június 4.

ezen iparágakban országosan. A munkaidő megállapítását kérték a sütők egy év, a molnárok egy év, a bányászok 6 hónap, a szíjgyártók, bőröndösök és bőrdíszművesek 6 hónap, a kesztyűsök egy év, a szegedi és debreceni könyvkötők 4 hónap, a szabók egy év, a vendéglátóipar egy év óta. Intézkedés azonban nem történt.

A kinevezett bizottságok száma 1936 végén 42 volt, s a miniszter 21 határozatot erősített meg.¹⁴⁷

Tehát, mint látjuk, másfél év alatt több szakmában bevezették a 8 órás munkanapot és a minimális béreket. Ezek elsősorban kis és középüzemeket foglalkoztató szakmákat érintették és az építőipartól eltekintve nem voltak nagy létszámúak. Hozzá tartozik az igazsághoz az is, hogy *csak gazdasági harcokkal, sztrájkokkal, hetekig tartó küldöttségjárással lehetett a kormányzatot kényszeríteni, hogy egy-egy lépést tegyen előre ebben a kérdésben.* Úgy látszott, a kormány szociálpolitikai bölcsessége olyan orvosságnak tartotta a 8 órás munkanapot és a minimális béreket, amelyből minden 3 hónapban, vagy fél évben egy szakmára valót lehet adagolni.

Az asztalosiparban kezdték a rendeletet a gyakorlatban bevezetni és 10 hónap kellett ahhoz, hogy az egész országra kiterjedően az asztalosmunkások munkaidejét és munkabérét rendezzék. Miután a bizottságok meghozták a határozatokat, még hosszú idő telt el a jóváhagyásig, arra hivatkozva, hogy az iparügyi minisztériumban nincs megfelelő személyzet a munkaügyek intézésére.¹⁴⁸

Mint láttuk, az asztalos munkások és az építőmunkások sztrájkokkal vívták ki a 8 órás munkanapot és a minimális béreket, illetve az építőipari munkások csak a minimális bérek megállapítását. De sztrájkokkal vívták ki a cipőipari munkások is a 8 órás munkaidőt. A minimális munkabérek megállapítása itt is soká húzódott, mire az újpesti, majd a budapesti cipésmunkások is sztrájkba léptek. A munkások követelték a minimális munkabérek és a 8 órai munkaidő egyidejű bevezetését.¹⁴⁹ Azonban csak a 8 órai munka bevezetését rendelték el, mivel ezáltal sok helyen a munkások munkaideje 4–6 órával lerövidült és sok munkaadó a béreket nem volt hajlandó emelni a munkások keresete lényegesen csökkent. A munkások, elsősorban a vidéki munkások sztrájkba léptek, s béremelést sikerült kiharcolniuk.¹⁵⁰ A legkisebb bérek azért nem léptek életbe a 8 órás munkaidővel párhuzamosan, mert a munkáltatók egy része ezt fellebbezéssel megakadályozta, illetve az iparügyi minisztérium a rendelettervezetet nem hagyta jóvá, hanem visszaküldte azt a bizottságnak.¹⁵¹

Éles harcokat vívtak a textilipari munkások is, a 8 órás munkanapért és a minimális bérek megállapításáért. Ezt a mozgalmat a későbbiekben még részletebben ismertetjük.

A kormányzat azt hitte, hogy a rendeletek megjelenésével elejét veszi a bérmozgalmaknak, de tévedett. A munkásosztály harci szándéka csak megnövekedett. A rendeletek kihasználásával új bérmozgalmak egész hulláma indult el. Soha nem volt még annyi bérmozgalom, mint ebben az időben. Megmozdult a vidék munkás-

¹⁴⁷ Magyarország Évkönyve 1935. 220–221. old. Magyarország Évkönyve 1936. 229–230. old. Az iparügyi miniszter előterjesztése a minisztertanácsához a szociálpolitikánk korszerű feladatai tárgyában. OL. Kozma Miklós iratai. Adatgyűjtemény 1936. III. Peyer Károly beszéde a szakszervezetek választmányi ülésén. Népszava 1936. szeptember 17.

¹⁴⁸ Népszava 1936. május 5.

¹⁴⁹ Népszava 1936. március 18, 19, 20, 25, 27. Függetlenség 1936. március 19, 22, 25. A rendőrség az újpesti cipéssztrájkba is beavatkozott, több sztrájkoló munkást letartóztatott, Függetlenség 1936. március 19.

¹⁵⁰ 1936 augusztusában sztrájkoltak a szegedi és az orosházi bőripari munkások. PI. Baloldali Összesítő 1936. augusztus 21.

¹⁵¹ Népszava 1936. augusztus 14, augusztus 30.

sága is és felvetette a kérdést, hogy a vidék még jobban kizsákmányolt munkássága miatt nem, illetve miért ilyen nehezen kapja meg a 8 órás munkanapot és a minimális béreket. Egyik szakmában a másik után indult meg a mozgalom, a harci készülődés: „követeljük, — ha kell sztrájkokkal is — a 48 órás munkaidőnek és a minimális munkabéreknek kiterjesztését a mi szakmánkra is!” Ahol pedig megállapították a minimális béreket, követelték annak betartását, illetve újra harcba indultak a túl alacsonyan megállapított minimális bérek felemeléséért. A munkásság követelte, hogy a legrövidebb időn belül minden iparágra terjesszék ki a 48 órás munkaidőt és a megfelelő minimális béreket. Biztosítsák a munkásság szabad gyülekezési és egyesülési jogát, amely egyúttal legfontosabb biztosítéka is a rendeletek betartásának.

A kormányzat már csak azért sem sietett, mert csak „kísérletképpen” vezette be az asztalos-, kőműves- és ácsiparban a minimális munkabéreket és az asztalosiparban a heti 48 órás munkaidőt. Igaz — a miniszter állítása szerint — „a kísérlet igen jól bevált.”¹⁵²

Ennek ellenére a folytatás egyelőre elmaradt. Propper Sándor 1935 novemberében interpellációt intézett az iparügyi miniszterhez a 48 órás munkahétre és a minimális munkabérekre vonatkozó miniszteri rendeletek végrehajtása és kiterjesztése tárgyában. Ebben rámutatott, hogy az iparügyi minisztériumban az akták egész tömege hever, amelyekben a különböző szakmák, az iparos, a munkás, a munkaadó érdekképviseltek egyidejűleg kérték a minimális munkabér megállapítását, de ez ideig ebben a kérdésben nem történt semmi.¹⁵³

A miniszter nem sietett a válasszal, csak három hónap múlva válaszolt írásban. Ebben rámutatott, hogy az elhatározott intézkedéseket csak akkor lehet alkalmazni, ha azok végrehajtását a gazdasági előfeltételek lehetővé teszik. Elhamarkodott, kellőleg elő nem készített szabályozás a termelésben zavart okozhat, ami a munkásság foglalkoztatására is kihat. A kormány felfogása szerint a munkaidő, a legkisebb munkabérek szabályozása terén a munkavállalói, a termelői és fogyasztói érdekek megvizsgálása után fokról-fokra kell előrehaladni. Miután az asztalosiparban a 48 órás munkahét bevezetése az egész országra kiterjedő hatállyal megtörtént, a további intézkedések megtétele előtt kíváncsiaknak látszott a kiadott rendelet hatásának a gazdasági élet szempontjából való figyelemmel kísérése, mert úttörő intézkedésekről volt szó, s így a munkavállalók szempontjából sem közömbös, hogy annak eredményei milyen gazdasági következményeket vonnak maguk után. Az asztalosiparban szerzett tapasztalatok azt mutatták, hogy a munkanélküliség szempontjából az eredmény teljesen megnyugtató. Ennek a rendeletnek a kibocsátása után az is megállapítható volt, hogy a rendelet egyes intézkedései nem minden tekintetben kielégítőek és azokon bizonyos változtatásokat kell tenni, mert a munka, ill. a termelés zavartalanságának biztosítása azt szükségessé teszi. Már ezeknek a szempontoknak, továbbá az ipari vállalatokban alkalmazott személyzet munkaidejéről szóló törvénytervezetnek¹⁵⁴ figyelembevételével készül a kárpitosiparra vonatkozóan a 48 órás munkahét bevezetéséről szóló rendelettervezet. A kárpitosiparra kibocsátandó rendelet fog mintául szolgálni azokra az iparágakra vonatkozólag a munkaidő rendezésére, amelyben erre közeli szükség van.

Szerinte téves az interpelláló képviselőnek az az állítása, hogy a 48 órás munkahét bevezetését a munkaadó és munkás-érdekképviseltek több iparágban egyér-

¹⁵² Bornemisza Géza iparügyi miniszter nyilatkozata. Függelenség 1936. december 25.

¹⁵³ Képviselőházi Napló IV. köt. 147. old. 135. november 20.

¹⁵⁴ Bornemisza már 1935 végén kész törvénytervezetről beszélt. Függelenség 1935. december 25.

telmően kérték A kormány elhatározását — mutatott rá —, mindenesetre megkönnyíti, ha az érdekelt munkavállalók és munkaadók a munkaidő szabályozásának kérdésében egyetértenek. A munkaadók és munkavállalók megegyezése azonban nem kötheti feltétlenül a kormányzatot, mert a kormány elhatározása az összes gazdasági tényezők beható mérlegelésétől függ. Bejelentette azt is, hogy a 48 órás munkaidő bevezetéséről törvényjavaslat készül, melyet reméli hogy a jövő évben az országgyűlés elé terjeszthet.

Ezután elmondotta, hogy mi történt a rendeletek gyakorlati megvalósítása érdekében. Majd arról beszélt, hogy igaza van a képviselőnek abban, hogy az akták egész tömege érkezik a minisztériumba. Ugyanis minden egyes intézkedést — gondos előkészítésnek kell megelőznie, mert az 52 000/1935 K.M. sz. rendelet köteletségévé teszi ezt. Az érdekelt munkaadók és munkavállalók képviselőinek, illetőleg gazdasági egyesületeinek meghallgatása és megfelelő tájékozódás után lehet eldönteni, hogy a legkisebb munkabéreket mely iparágakra, illetőleg az egyes iparágak minő részeire és esetleg milyen területi hatállyal kell megállapítani. Nemcsak a minisztériumtól függ tehát, hogy az előkészítés mikor történhetik meg, hanem elsősorban magától az érdekeltségektől is, mert az ügyek előkészítését, illetőleg az érdemi döntést késlelteti, ha a jelentések elkésve, vagy ismételt sürgetés ellenére is hiányosan érkeznek hozzá.¹⁵⁵ Itt nyilván a burzsoázia érdekképviselőiről volt szó, amelyek késleltették, illetve szabotálták a rendeletek megjelenését.

Propper válaszában rámutatott, hogy a miniszteri válaszból hiányzott a legjobban kizsákmányolt iparágak megemlítése, mint a textilipar, a vegyészeti ipar, a szeszgyártás, a malomipar, az élelmezési ipar és az asztalosiparon kívül a faipar többi része. Itt, mutatott rá, nyilván a kartellek ellenállásáról van szó.¹⁵⁶

Bornemisza 1936 szeptemberében a kaposvári iparoskongresszuson elmondott beszédében szintén ígérte, hogy a minimális munkabérek és a maximális munkaidő életbeléptetésével megkezdett szociális intézkedéseket a jövőben teljes erővel folytatni és kiépíteni kívánja, de hangsúlyozta, hogy a legerélyesebben szembe fog fordulni minden olyan természetű munkabeszűntetéssel, amely általában politikai célzattal, akár esetleg gazdasági okokból, de a gazdasági okoknak politikai szándékkal való kihasználásával történik. Helytelen úton járnak azok — mondotta —, akik az iparügyi minisztérium szociális érzésétől áthatott reformpolitikáját idő előtti kérdések felvetésével diszkreditálják. Megjegyezte, hogy kijelentései elsősorban a munkások felé szólnak. Az iparügyi miniszternek tehát újra és újra két kívánsága volt: ne sztrájkoljanak a munkások és ne sürgessék őt. De akkor mit csináljanak? A miniszter ezt is megmondotta: Várjanak türelemmel a sorukra. És még ezt a munkásság érdekének állította be. „Ne sürgessenek engem, mert az a célunk, hogy az ipari termelés stabilitásának fenntartásával hozzuk létre ezeket a szociális alkotásokat, nem pedig politikai nyomás alatt, amelynek az a szomorú következménye lehet, hogy a munkásság veszíti el kenyerét. Ha — tette hozzá — elmúlhattak évtizedek a munkabérek és a munkaidő rendezése nélkül, nyugodtan várhatnak néhány hónapot.”¹⁵⁷

Mint láttuk az iparügyi minisztérium nem is hagyta nagyon sürgetni magát. Ennek volt az eredménye, hogy *1937 elejéig az ipari munkásság 15 százalékának szabályozták a legkisebb munkabérét, 25 százalékának a rendezése folyamatban*

¹⁵⁵ Képviselőházi Napló 1936. január 22. V. köt. 44—45. old.

¹⁵⁶ Képviselőházi Napló V. köt. 45. old. 1936. január 22. Propper a válaszádkor 10 perc meghosszabbítást kért és jellemző hogy a képviselőház többsége ezt nem adta meg.

¹⁵⁷ Függelenség 1936. szeptember 10. Népszava 1936. szeptember 10.

volt (elsősorban a textilipari munkásságé) és 60 százalékánál még az előkészítő munkát sem kezdték meg. A *maximális munkaidőről szóló rendeletet* az ipari munkásság 18 százalékára terjesztették ki, 9 százalékának szabályozás alatt állott és még 73 százalékánál volt rendezetlen.¹⁵⁸

Hosszú hónapok, sőt évek harcai kellettek ahhoz, hogy a rendeletet egy-egy szakmára, illetve iparágra alkalmazzák. Ebben jelentős szerepe volt az érdekelt szakmák burzsoáziájának is, akik szintén mindent elkövettek, hogy húzzák, halasz- szák az időt. Szinte minden szakmában, iparágban így volt ez, de *különösen erős volt a burzsoázia ellenállása a textilipar területén*. 1935—1936-ban a 8 órás munka- napot, illetve a minimális munkabéreket egyes és általában kisebb létszámú kis- és középüzemeket foglalkoztató ipari csoportokra állapították meg. A gyáripár területén a problémák rendezése először a textiliparban merült fel, ahol e tekintetben a legsúlyosabb volt a helyzet. Mint láttuk a rendelettervezet tárgyalásakor a 33-as bizottságban Bornemisza célzott is a textiliparra, ahol rendkívül sok a visszasság a munkaidő és a munkabér tekintetében.

A textilipar az első világháború után gyors fejlődésnek indult Magyarországon és 1935—36-ban, mintegy 55—60 000 embert, elsősorban nőket foglalkoztatott. Az ipar nemzetközi versenyképességét és növekvő profitját az állami kedvezmények és támogatás mellett mindenekelőtt a hosszú munkaidővel és az alacsony munka- bérekkel biztosította. A legtöbb textilgyárban a heti munkaidő általában 55—60 órát tett ki, tehát napi több mint 9 órát, ill. 10 órát. De nem volt ritka a heti 60, 65, 70 óra sem.¹⁵⁹ Ha a textiliparban bevezették volna a 8 órás munkaidőt, a számí- tások azt mutatták, hogy ez újabb 12—14 000 munkásnak jelentett volna munkát. A hosszú munkaidő mellett is a kereset nagyon alacsony volt. Így pl. a pesterzsé- beti Breuer gyárban az akkordbérek annyira alacsonyak voltak, hogy a munkások nagy része 5, 8, 10 pengőt keresett hetenként 70 órai munkaidő alatt.¹⁶⁰ A Magyar Kender-, Len- és Jutagyár pesterzsébeti telepén 55 órás munkaidővel a női dolgozók legtöbbszörének heti 10—11 pengő volt a keresete, a 15—16 pengős keresetek már ritkák voltak.¹⁶¹

Amikor felmerült a 8 órás munkanap problémája a „Honi Ipar” sietett leszö- gezni, hogy az adott körülmények között a textiliparban megvalósíthatatlan a 8 órás munkanap.¹⁶²

A munkások kérésére 1935 szeptemberében a Textilipari Munkások és Mun- kásnők Szövetsége Központi Vezetősége hivatkozva a túl hosszú munkaidőre, az aránytalanul alacsony és rendezetlen munkabérekre, kérte a heti 48 órás munkaidő és a minimális munkabérek bevezetését.¹⁶³ A munkások nem csak kérték a ren- deletek kiterjesztését a textiliparra, hanem harcba is indultak a rövidebb munka- időért, a nagyobb órabérekért, a jobb bánásmódért, az emberibb munkakörülmé- nyekért és a Bedeaux-rendszer ellen. 1935 utolsó hónapjaiban és 1936 első hónap- jaiban sorra sztrájkoltak a textilgyárak munkásai.

A pesterzsébeti Breuer gyárban 1935 szeptemberében, amikor a gyár vezetősége az akkordbérek 15 százalékkal le akarta szállítani, a munkások sztrájkba léptek. Egy napi sztrájk után a gyár vezetősége visszavonta a bércsökkentést, mire

¹⁵⁸ Az adatok Petneházy Antal államtitkár a mérnökpolitikai társaságban tartott előadásá- ból. Népszava 1937. február 4.

¹⁵⁹ A Munka Világa 1936. július 30., Népszava 1935. szeptember 12.

¹⁶⁰ Népszava 1935. október 5.

¹⁶¹ Népszava 1935. október 11.

¹⁶² Honi Ipar 1935. június 15.

¹⁶³ Népszava 1935. szeptember 12.

a munka ismét megindult. Egy hónappal később a munkások újra harcba indultak 25 százalékos munkabéremelésért és a 12 órás munkaidő rövidítéséért. A gyár vezetősége a kérés teljesítését megtagadta, mire a munkások október 2-án ismét beszüntették a munkát. A gyár vezetősége csak félórával volt hajlandó a munkaidőt csökkenteni. A munkások képviselői az iparügyi minisztériumot kérték fel, hogy az egyeztető tárgyalásokat minél előbb indítsák meg. Hosszas tárgyalás után a munkások 1—20 százalékos béremelést értek el. Azonkívül ígéretet kaptak arra is, hogy a 8 órás munkaidőt a legrövidebb idő alatt bevezetik.¹⁶⁴

Ez a sztrájk egymagában is igazolta, hogy a textiliparban feltétlenül szükség lett volna a 48 órás munkahét és a minimális munkabér törvényes megállapítására. De a sztrájk nem állt egyedül. Novemberben sztrájkba léptek a Hazai Fésűsfonó munkásai is a bércsökkentés ellen.¹⁶⁵ Ugyancsak novemberben a Properper textilgyár 600 szövőmunkása is beszüntette a munkát a Bedeaux-rendszer bevezetésének kísérlete miatt.¹⁶⁶

A Magyar Kender-, Len- és Jutagyár pesterzsébeti telepének vezetősége négy Bedeaux mérnököt alkalmazott, akiknek „áldásos” tevékenységük következménye az lett, hogy a gyár csaknem 100 munkást bocsátott el, mire a gyár 700 munkása október 9-én sztrájkba lépett. A munkások követelései a következők voltak: Állítsák vissza a régi rendszert, szüntessék meg a Bedeaux-rendszert; az elbocsátott munkásnőket vegyék vissza; bánjanak emberségesen a munkásnőkkel. A két fél között a békéltető tárgyalásokat Diószeghy József miniszteri tanácsos vezette, amely ideiglenes megállapodással végződött. Ebben a gyárvezetőség emberséges bánásmód biztosítását, mosdóhelyiségek, öltözők felállítását, a műhelyek tisztaságát ígérte. Ezenkívül, hogy visszaveszik az elbocsátott munkásnőket, áttérnek majd a 8 órás munkanapra, és arra törekszenek, hogy az átszervezéssel kapcsolatban bérvesztésig egyetlen munkást sem érjen.¹⁶⁷

Ez volt az ígéret, de mi történt a valóságban? Az új munkabértáblázatban az igazgatóság a béremelés helyett úgy az akkord munkáknál, mint az órabéreknel 30 százalékos csökkentést rendelt el. Másnap november 22-én, amikor a munkások megjelentek a jutagyárban azt látták, hogy a gyárat a rendőrség valósággal megszállta.¹⁶⁸ A főbizalmi és egy bizalmi elbocsátottak. Erre a gyár 600 munkása újra beszüntette a munkát. Békéltető tárgyalások folytak ugyan, de az iparügyi minisztérium a munkások érdekében nem lépett közbe, sőt mint láttuk, a rendőrség a gyárost segítette. Az igazgatóság terrorral próbálta megfélemlíteni a munkásokat, sztrájktörőket toborzott, akiket autóval szállított a gyárba. Végül a sztrájk 8 hét után, miután a munkások kimerültek „megegyezéssel” ért véget. A textilszakszervezet kérésére Hammer Géza, az iparügyi minisztérium munkásügyi osztályának vezetője tolmácsolta a gyárigazgatóságnak a munkások kívánságait. Az igazgatóság fenntartotta a munkásoknak tett előző ajánlatát, amelyet ugyan megelőzően sem tartott be. Ismét megígérte, hogy a munka felvétele után olyan technikai és egyéb segítséget nyújt, amelyek lehetővé teszik a munka elvégzését. Ezt később majd bizottság vizsgálja meg. Megígérte azt is, hogy az összes sztrájkolókat visszaveszik.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Népszava 1935. október 5, 10, 11.

¹⁶⁵ Népszava 1935. november 10, 12.

¹⁶⁶ Népszava 1935. november 23.

¹⁶⁷ Népszava 1935. október 10, 11, 15.

¹⁶⁸ A textilmunkások évi közgyűlése is tiltakozott az ellen, hogy amíg „a kormány nem törődött a textilmunkásság megdöbbentő bér és munkaügyi viszonyaival, a rendőrség minden eszközzel igyekezett a munkásság küzdelmeit lehetetlenné tenni.” Népszava 1936. február 25.

¹⁶⁹ Népszava 1935. november 22, 23, 27, december 1, 8, 17, 21. 1936. január 9, 15.

1936 január végén a kispesti Propper-textilgyár 1000 munkása lépett sztrájkba, amiért egy bizalmi elbocsátottak, aki a munkásoknak az 57 órán túli munkáért járó túlorapótlék kifizetését kérte. Az iparügyi minisztérium a békéltető tárgyalás összehívását nem vállalta, mert „a gyár vezetősége szerint a munkások dolgoznak, de egyesek terrorizálják őket.” Később pedig azt válaszolták, hogy csak a munka felvétele után lehetséges a tárgyalás.¹⁷⁰

Márciusban, áprilisban a budakalászi textil munkások több hetes sztrájkja irányította ismét rá a figyelmet azokra a tarthatatlan állapotokra, amelyek a textiliparban uralkodtak.¹⁷¹

A textilgyárak tulajdonosai azonban ellenálltak a 48 órás munkahét és a minimális munkabér bevezetésének, s miután ezt meggátolni nem tudták arra törekedtek, hogy azt minél később vezessék be a textiliparban. Amikor elterjedt annak a híre, hogy az iparügyi minisztériumban elkészült a textiliparra vonatkozóan a munkaidő szabályozás részletes tervezete, a „Honi Ipar” sietett leszögezni, hogy elvileg ugyan egyetért a kormány szociális elgondolásával, de mindazonáltal a gyáriparnak az a véleménye, hogy a munkaidőszabályozás merev sablonszerű végrehajtása könnyen az élet által kiformált helyzet felborításához vezethet. Ezután arról írt, hogy a legtöbb gyáripari ágban a 48 órás munkahét már tulajdonképpen megvan. A gazdasági helyzet e téren előtte járt a szociális törvényhozásnak, majd így folytatta: egészen különleges e tekintetben a textilipar helyzete. Ennek kétharmadrésze 54—56, vagy még több órát dolgozik. Ennek szerinte különleges okai vannak, mégpedig a nagyarányú fejlődés, kereskedelem politikai és devizális helyzetünk. Új szakmányok és gyárak beállítása nem látszik valószínűnek, mivel a nyersanyagbehozatal a valutáris gondokat növelné és ezenkívül a textiliparban nincs munkanélküliség. Az adott munkarend megbolygatásáról csakis a gazdasági helyzet alapos megváltoztatása esetén lehetne szó, addig azonban a textilipar különleges viszonyait figyelembe vevő átmeneti intézkedések volnának szükségesek.¹⁷²

Vajon mennyi volna ez az átmeneti időszak? A „Textil Ipari Újság” 1935 karácsonyi száma interjút közölt Bornemisza iparügyi miniszterrel a textiliparban bevezetendő 48 órás munkahét és a minimális munkabér megállapítása kérdésében. Ezzel kapcsolatban a „Honi Ipar” megjegyezte, hogy a miniszternek a minimális munkabérre vonatkozó felhívása az iparban teljes visszhangra talált, mert helytelen, hogy egyes vállalatok konkurrenciális szempontból kisebb munkabérrel dolgoztatnak, mint versenytársaik. Ugyanakkor a 48 órás munkahét kérdése máról-holnapra nem oldható meg, ez a „legjobb akarat mellett is” egy 4—5 éves átmeneti időt igényel ha feltételezzük, hogy ez alatt az idő alatt az abnormális gazdasági viszonyok lassanként mégiscsak javulni fognak.¹⁷³ Tehát a textilipar urai meglehetősen hosszú „átmeneti” időt igényeltek, de még ezt is csak fenntartásokkal. Ugyanez a lap később arról írt, hogy „a textiliparban a minimális munkabérek

¹⁷⁰ Népszava 1936. január 29, február 5, 9.

¹⁷¹ Népszava 1936. április 26. A sztrájkoló munkásoknak a pomázi főszolgabíró még értekezletet sem engedélyezett.

¹⁷² Honi Ipar 1935. november 7. Kallós Imre a Carpáthia igazgatója is ellenezte a 48 órás munkahetet a textiliparban. Ő a méhez értékesítésre hivatkozott, ami miatt nem várható, hogy az olyan ipari üzemek, amelyek eddig egy műszakban dolgoztak, azok majd ezután kettő, és amelyek ezideig két műszakban dolgoztak, ezután három műszakra fognak berendezkedni. Magyar Közgazdaság 1935. november 21.

¹⁷³ Honi Ipar 1936. január 9.

megállapítása ezidőszereint nem aktuális.¹⁷⁴ Most már nemcsak a 8 órás munkanapot, hanem a minimális bérek megvalósítását is ellenetzte.

A textilmunkások mozgalma miatt az iparügyi minisztériumnak azonban tenni kellett valamit. Elhatározták, hogy megalakítják a minimális munkabérek megállapító bizottságokat, de a bizottságok kinevezése egyre késett, s ez is hozzájárult ahhoz, hogy egymást érték a textilipari sztrájkok. Az iparügyi minisztérium azzal a céllal, hogy a munkásokat megnyugtassa, illetve a sztrájkolókat leszerelje, 1936. július 1-én nyilatkozatot adott ki: Egyes napilapok kifogásolták, hogy az iparügyi minisztérium késlekedik a minimális munkabérek megállapítására hivatott bizottságok kinevezésével. Ezzel kapcsolatban illetékes helyen kijelentik, hogy nem a minisztérium, hanem az illetékesek késlekednek, mert még mindig nem jelölték meg a minimális munkabérek megállapító bizottság tagjait. A kötő- és kötőszövő iparban a bizottság már megalakult és a legkisebb munkabérek megállapítására megkezdődtek az érdemleges tárgyalások.¹⁷⁵ Legközelebb kinevezik a pamutipar legkisebb béreit megállapító bizottságot és fokozatosan sor kerül a textilipar többi ágazataira is. Előkészítés alatt áll ezekben az iparágakban a 48 órás heti munkaidő bevezetésére vonatkozó rendelkezés is.¹⁷⁶ Végül csak augusztusban került sor a textiliparban működő 5 bizottság (kötő- és szövőipar, pamut-, selyem- és paszományos ipar, gyapjúipar, selyemfonó-, cernázó- és műselyemipar) kinevezésére.¹⁷⁷ Ez is mutatta, hogy a tőkéseknek a rendelet fogyatékoságát kihasználva — amely nem mondta ki, hogy az érdekeltségek a jelöléseket milyen határidőre kötelesek megtenni — módjuk volt a jelöléseket elamerikázni és így hónapokig késleltetni a bizottságok munkájának megkezdését.

A „Magyar Közgazdaság” 1936 szeptember végén arról írt, hogy az utóbbi időben a munkások oldaláról ismételten felszólalások hangzottak el, amelyek kíváncsún tartják a 48 órás munkahétnak a textiliparban való sürgős bevezetését. A textilipar, amely ezelőtt egy évvel tárgyalta ezt a kérdést „megfelelő” átmeneti időt kért a 8 órás munkaidő bevezetésére. A textilipar egy évvel ezelőtti állásfoglalása óta a lap szerint két egészen új momentum merült fel, minek folytán a 8 órás munkaidő bevezetésének megvalósítása a textiliparban még időszereültlenebbé vált. Az egyik, hogy a textilipar nyersanyagellátását egyre nagyobb mértékben az ipar saját exportjára kívánja bázisozni. A másik, hogy a minisztérium belátható időn belül szabályozni kívánja a minimális munkabérek kérdését is. Ha már ez a két kérdés napirendre került, akkor azokat vagy egyszerre kell rendezni, vagy előre biztosítani kell a 8 órás munkaidő bevezetéséhez szükséges hosszabb átmeneti időt. Mindehhez még hozzáfűzte, ebben a kérdésben novum még az, hogy a minisztérium a 48 órás munkahét szabályozását nem törvényben, hanem rendeleti úton kívánja keresztül vinni. (Igaz, hogy eddig is rendeleti úton vezették be, de ez nem érintette egy-egy iparág egészét, hanem ezen belül bizonyos szakmákat.) Ez látszólag kedvezőbb, mert kevésbé megmerevedett helyzetet teremt és alkalmat nyújt arra, hogy az esetleges hibákat kijavítsák. Valójában azonban a rendeleti úton való szabályozás még veszélyesebb, mert gyakorlatilag minden további módosítás

¹⁷⁴ Honi Ipar 1936. április 2. Ezt azzal kapcsolatban írta, hogy az iparügyi minisztérium megalakította azokat a szakértő bizottságokat, amelyek e kérdést „amikor napirendre kerül” le-tárgyalják.

¹⁷⁵ A Munka Világa 1936. július 30-i száma szerint a kötő-szövőipari bérmegállapító bizottságban már hetek óta tárgyalták, de a munkaadók képviselői, különösen a 8 órás munkaidő bevezetése ellen tiltakoztak.

¹⁷⁶ Függetlenség 1936. július 1.

¹⁷⁷ Népszava 1936. augusztus 1, Függetlenség 1936. augusztus 22.

csak a túlzott szociális követelések irányában történhetik. Már csak ebből a szempontból is a kérdésnek igen alapos tárgyalására van szükség, nem szólva arról, hogy a 48 órás munkahétnek a textiliparban való rendezése prejudikál a többi gyáripari ágazatokra is. Igyekszik tehát a gyáripar többi ágazatának képviselőit is megmozgatni a 8 órás munkanap bevezetése ellen. Az utóbbiakból kifolyólag végül annak a reményének adott kifejezést, hogy a minisztérium valószínűleg nem csak a textiliparnak enged megfelelő időt a kérdés alapos letárgyalására, hanem módot fog keresni arra is, hogy ennek a nagyfontosságú problémának a megoldásánál a többi gyáripari ágazatokat is meghallgassa.¹⁷⁸

Közben a textilmunkások több helyen újra és újra sztrájkoltak. Így 1936 szeptemberében a békéscsabai Rokka-kötszövőgyár 400 munkása és a Csepeli Posztógyár munkásai hagyták abba a munkát.¹⁷⁹

A kormánynak messzebb kell néznie és látnia, mint egyes iparágak tulajdonosainak, a tőkések egyes képviselőinek. A kormánynak az uralkodó osztályok egészének érdekeit kellett figyelembe venni, ez pedig *megkövetelte, hogy a textiliparban rendezzék a munkaidőt és a munkabéreket, nem utolsó sorban éppen a sorozatos textilipari sztrájkok miatt.* A „Honi Ipar” 1936. november 19-i száma arról adott hírt, hogy a textiliparra vonatkozóan a 48 órás munkahét bevezetését megvalósító rendelet teljesen elő van készítve úgy, hogy 1937. január 1-el való életbe léptetésének nincs semmi akadálya. A későbbiekből kitűnik azonban, hogy mégis van akadálya, mégpedig a minimális munkabérek megállapítása miatt, ugyanis itt még „sok igen nehéz probléma vár megoldásra”. Éppen ezért lehetséges, hogy az előkészítő munkák még hosszabb időt vesznek igénybe és ezért a 48 órás munkahét bevezetésére is csak néhány heti késedelemmel kerülhet sor.

1936 december elején az iparügyi minisztériumban tárgyalások folytak a textilgyárak vezetőivel a 48 órás munkahétről. A tárgyalások során az a helyzet alakult ki, hogy a munkaadók és a kormány között „nagyjában már nem áll fenn semmi véleményeltérés” csupán a nyomóiparnak voltak különleges kívánságai. A textilipar 48 órás munkahetére vonatkozó rendelettervezet ügyében a közeljövőben ankétot tartanak az iparügyi minisztériumban és csak a teljes megegyezés után kerül majd sor a tervezet végleges megalkotására.¹⁸⁰ A „Magyar Közgazdaság” arról írt, hogy a tervek szerint 1937 júliusáig tető alá kerülnek a textiliparra vonatkozó összes munkabér és a munkaidő rendelkezések.¹⁸¹

Végül is a munkaidőnek a textiliparban való megállapítása tárgyában a rendelet a Budapesti Közlöny 1937. január 13-i számában jelent meg. (500/1937. Ip. M. sz. rendelet) A rendelet azonban nem lépett azonnal életbe, mert még a minimális munkabérekben nem tudtak megegyezni. A januárban kiadott rendelet hatályba lépésének napjául 1937. május 10-ét állapította meg. A műszaki okokból félbe nem szakítható munkák még ezután is egyelőre egy féleven át napi 10, illetőleg heti 60 órán át végezhetők. Ezen kívül — írta a „Magyar Közgazdaság”, — a rendelet megjelenése és hatályba lépése között azért teremtettek egy bizonyos átmenetet, hogy ez idő alatt a textilipar megtehesse a szükséges előkészületeket és intézkedéseket

¹⁷⁸ Magyar Közgazdaság 1936. szeptember 24.

¹⁷⁹ Népszava 1936. szeptember 4, 6. A Textilmunkások Szövetségének országos titkárát, aki a békéltető tárgyalásokra érkezett Békéscsabára és a helyi csoport elnökét is, a rendőrhatalóság 5–5 évre kitiltotta a város területéről.

¹⁸⁰ Magyar Közgazdaság. 1936. december 10.

¹⁸¹ Magyar Közgazdaság 1936. december 17.

az irányba, hogy ezt az átmenetet a textilipari termelés kontinuitásának megszakítása nélkül történhessék meg.¹⁸²

Halla Aurél iparügyi államtitkár nyilatkozott a rendelet megjelenésekor. Rámutatott, hogy a textiliparban a 48 órás munkaidő bevezetése az egész ipar szempontjából fontos és nagy horderejű esemény, annál is inkább, mert megszakítás nélkül folynak a tárgyalások a többi ipari szakmákban bevezetendő heti 48 órai munkahét ügyében. Elmondta még azt is, hogy ebben a kérdésben sokáig bizonyos véleményeltérések mutatkoztak, de ma már az ipari körök közös megegyezéssel fogadják a szakmákba bevezetett 48 órás heti munkaidőt.¹⁸³

A textiliparban a minimális bérmegállapítás még hosszú ideig elhúzódott. A bizottságok a munkát még 1936 júniusában megkezdték, de csak 1937 április elején fejezték be. A bizottságban a tőkések és a munkások képviselői a legmerekvebben álltak szembe, végül is többségi határozatot hoztak. A Textilgyárosok Egyesületének elnöki tanácsa elhatározta, hogy a bizottság által megállapított munkabéreket — korrekció végett — megfellebbezik az iparügyi minisztériumban.¹⁸⁴

Végre a minimális bérekről a rendelet a „Budapesti Közlöny” 1937 május 21-i számában jelent meg és június 10-én lépett életbe. A béreket négy ágazatban hagyták jóvá, de még a kötszövő ipari béreket és az akkordbéreket csak később, június 20-án hagyta jóvá a miniszter.¹⁸⁵

A bérek megállapításának hosszú elhúzódása az „iparnak is sok bonyodalmat okozott. A bizonytalan helyzet egész sereg textilgyárban a munkások nyugtalanságára, sőt komoly sztrájkmozgalmára vezetett.”¹⁸⁶ A munkások magasabb munkabérek fizetését követelték, a vállalatok azonban erre nem voltak hajlandók, arra hivatkozván, hogy addig, amíg a miniszteri rendelet nem lép életbe „maguk sem tudják mi a teendőjük”, „és mielőtt a rendelet megjelenik azt az első perctől fogva be fogják tartani.” Ez a munkásságot természetesen nem elégitette ki. A munkásság szervezetei „felhasználták ezt az egészen kitűnő alkalmat arra, hogy a munkásság körében a legszélsőségesebb agitációt fejtsék ki. A bürokrácia a szociáldemokrata

¹⁸² Magyar Közgazdaság 1937. január 14. Erről írt a Függetlenség 1937. január 13-i száma is. A textilgyárosok tehát hosszú időt kaptak arra, hogy úgy rendezzék be üzemüket, hogy a munkások 48 óra alatt sem termeljenek kevesebbet, mint azelőtt 56—60—62 óra alatt. Malasits Géza mondotta el a parlamentben, hogy neki egy textilgyári műszaki igazgató jelentette ki, hogy jöhet a miniszter a munkaidő megrövidítésével, leszállíthatja azt akár 40 órára, erre el vannak készülve és nem fognak akkor sem kevesebb molinót termelni a gépekkel, mint azelőtt. Malasits Géza parlamenti felszólalása. Képviselőházi Napló XII. kötet 441. old. 1937. április 30.

¹⁸³ Magyar Közgazdaság 1937. január 14.

¹⁸⁴ Magyar Közgazdaság 1937. április 22. A vidéki földbirtokosság is meglehetősen erős hajszát indított a bizottság munkája ellen; az ő érvük az volt, hogy nem szabad a textilgyárakban olyan béreket megengedni, mint amilyeneket a bizottság megállapított, mert akkor vidéken a mezőgazdasági napszám felszökik. Malasits Géza parlamenti felszólalása. Képviselőházi Napló XII. kötet. 412. old. 1937. április 30.

¹⁸⁵ Bornemisza szerint a kötszövő munkások bérrendezése azért késett, mert neki vigyázn kell arra, hogy a budapesti és vidéki gyárak között a munkabérrendezés tekintetében megfelelő diszparitás álljon elő, mert különben lehetetlenné teszik a vidéki gyárak fennmaradását. Ebben az iparágban éppen a bizottságban képviselt budapesti gyáripari érdekeltségek részéről mindent elkövettek ennek a diszparitásnak nem kellő mértékben való diszparitására. (A differenciát 7%-ban állapították meg Budapest és vidék között). Ezt ő kevésnek tartotta és ez volt az egyedüli indoka annak, hogy ennek a bizottságnak a határozatát nem hagyta jóvá és rögtön kiküldött egy egyeztető bizottságot, hogy ezt az anomáliát megszüntessék. Bornemisza Géza parlamenti beszéde. Képviselőházi Napló. XIII. kötet. 474—475. old. 1937. május 22. A miniszter a vidéki textilipari munkabéreket a bizottság határozatánál alacsonyabban szabta meg. Népszava 1937. május 4.

¹⁸⁶ Minimális munkabérek a textiliparban. Honi Ipar 1937. június 24.

izgatás javára dolgozott, amit talán jó lenne fontolóra venni az elintézés tempójának megszabásánál.”¹⁸⁷

A „Honi Ipar” azt állította, hogy a szakértők szerint a minimális munkabér a textiliparban a bérszínvonalak legalábbis 10—15 százalékos emelkedését fogják előidézni.¹⁸⁸ Később ugyancsak a „Honi Ipar” arról írt, hogy a munkaidő korlátozása megdrágította a termelést. Mivel a textiliparban nincs munkanélküliség, az iparügyi minisztérium megengedte a túlórázást, illetve a rendeletben adott lehetőség alapján a munkaidő átmeneti meghosszabbítását, de ezt 25 százalékkal magasabban kell díjazni. Így aztán félt, hogy a konjunktúra romlás további fokozódása mellett a gyárak több munkást lesznek kénytelenek elbocsátani, mint amennyit a munkaidő korlátozása miatt felvettek. „Akkor majd a munkásság is belátja, hogy a szociálpolitika sem fenéig tejfel.”¹⁸⁹

A tőkések igyekeztek áremeléssel ellensúlyozni a rendeletek rájuk hátrányos hatását. A „Magyar Gyáripar” arról írt, hogy a rendeletnek mindenekelőtt a munkabérek drágulása folytán kétségtelen árdragító hatása lesz. Ugyanakkor elismerte, hogy a minisztérium a rendelet megalkotásánál, annak szociálpolitikai célkitűzésein kívül a legmesszebbmenőkig igyekezett a gyakorlati élet követelményeit is figyelembe venni.¹⁹⁰

Miután a kormány kiadta a 8 órás munkanapról és a minimális munkabérekéről szóló rendeleteket, *gondoskodni kellett volna annak végrehajtásáról és ellenőrzéséről*. Természetesen itt nem lehetett mentség az, amit a minisztérium mint kifogást felhozott, hogy a minisztériumnak ehhez nincs elég személyzete. Gondoskodni kellett volna a megfelelő ellenőrző szervek felállításáról. A munkásság és a szakszervezetek ilyen irányú kérelemmel fordultak a minisztériumhoz, de az még nem is válaszolt.¹⁹¹ Eddig, ha a kormány kiadott egy rendeletet, akkor mindig megfelelő apparátust létesített, amely azt végrehajtotta, illetve annak végrehajtását ellenőrizte. Most azonban amikor a munkásság érdekéről volt szó, ez elmaradt, bár természetesen semmiféle ellenőrzés nem pótolhatta azt az ellenőrzést amit a munkásságnak magának kellett elvégeznie.

Az állami beavatkozás „a dolgozó tömegek javára” ilyen körülmények között jórészt csak látszateredményeket produkálhatott anélkül, hogy a lényegen változtatott volna. A dolgozó tömegek javára csak akkor jelenthet az állami beavatkozás valóságos eredményeket, ha a dolgozó tömegek részt vehetnek az állami akarat kialakításában, ha szavuk van a törvényhozásban, ha szabadon közreműködhetnek az állami élet intézésében. Demokrácia nélkül, a dolgozó tömegek szabadsága nélkül és a közdolgokban való jogos részvétel nélkül az állami beavatkozás elsősorban a burzsoázia érdekeit szolgálja, ezt talán legjobban és magyar vonatkozásban legközvetlenebbül a legkisebb munkabérekéről és a munkaidő szabályozásáról szóló

¹⁸⁷ Minimális munkabérek a textiliparban. Honi Ipar 1937. június 24.

¹⁸⁸ Honi Ipar 1937. május 15.

¹⁸⁹ A nyolcórás munkaidő a textiliparban. Honi Ipar 1937. október 16.

¹⁹⁰ Magyar Gyáripar 1937. január. Knob Sándor mondotta a parlamentben: „Lojálisan el kell ismerni, hogy a kormányzat... nagy óvatossággal és megfontoltsággal nyúlt ezekhez a kérdésekhez”. Képviselőházi Napló VIII. kötet. 430. old. 1936. június 3. A Nemzeti Munka arról írt, hogy a 48 órás munkahét és a legkisebb munkabér megállapítása alig 1—2%-kal emeli a bútórok előállításí árát. Ezzel szemben „megdöbbentő” áremelkedésről hallanak hírt. A bútórgyárak 20—30%-kal emelték fel a bútórok árát, azzal az indoklással, hogy a munkabér emelkedése mellett a nyersanyagdrágulás is közrejátszott az áremelkedés okai sorában. De a lap szerint ez utóbbi nem igaz. Nemzeti Munka 1935. november 12.

¹⁹¹ Peyer Károly beszéde a szakszervezetek választmányi ülésén. Népszava 1936. szeptember 17

kormányrendeletek mutatták. Talán nem is annyira a rendeletek maguk, amelyeknek születésük idején elsősorban bizonyos politikai demonstrációs jellegük volt, mint inkább a végrehajtásuk.

Az ellenőrzés szükségességét nemcsak a munkások és szervezeteik vetették fel, hanem a munkaadók egy része is. Füredy László, az Asztalosmesterek Országos Szövetségének igazgatója arról nyilatkozott, hogy a rendeletek hatásának kedvező alakulása sokkal messzebbmenő lehetne, ha végrehajtás tekintetében nem mutatkoznának olyan hiányosságok, amilyenekkel nap-nap után lehet találkozni. Az ország számos vidékén még a hatóságok sem vettek tudomást a kormányintézkedésekről, egyes helyeken helytelenül magyarázták azokat és ami a legnagyobb baj, az intézményes ellenőrzés egyáltalán nincs kiépítve. Rámutatott, hogy e tekintetben további hathatós intézkedésekre van szükség.¹⁹²

A csendőrség jelentése a belügyminisztériumhoz pedig arról írt, hogy a szociáldemokrata párt befolyása vidéken terjed, s ezzel együtt jár a kommunista agitáció is. Ezért szerinte sürgős lenne egyrészt gyakran ellenőrizni, hogy az iparügyi minisztérium által megállapított minimális munkabéreket a munkaadók tényleg betartják-e, másrészt, hogy a munkásság munka-, kereseti- és jóléti viszonyait elsősorban a hatóságok kísérik figyelemmel, tőlük induljon ki idejekorán az orvoslás, hogy a munkások ne essenek a szociáldemokrata párt karjaiba. Ezt indokolta azzal a ténnyel is, hogy az utóbbi időben a vidéki sztrájkok jórésze 30–40%-os béremeléssel végződött, mert a munkások eddig túl alacsony béreket kaptak.¹⁹³

Mindezek mutatják, hogy a tőkéseknek és a kormánynak is érdeke lett volna az ellenőrzés megszervezése, a rendeletek végrehajtásának biztosítása. A minisztériumban is felmerült a rendeletek betartásának intézményes ellenőrzése. Ebben az időben azonban ez nem valósult meg. A „Magyar Közgazdaság” arról tudósított, hogy a szakemberek véleménye szerint a megoldás módja az volna, hogy vagy maguk az érdekeltek, tehát a munkások gondoskodjanak a rendeletek betartásáról, vagy pedig érdektelen, „felülálló” állami szervek. A lap szerint az első megoldás lehetetlen, mert nem képzelhető el, hogy ilyen fontos kérdés ellenőrzését az érdekeltekre bízzák, mert ez állandó súrlódást jelentene. Másik megoldási módot már alkalmasabbnak véli a megvalósításra. Szó lehetne arról, hogy az iparfelügyelők kapjanak megbízatást. De mivel túl vannak terhelve az iparfelügyelői kart ki kellene bővíteni.¹⁹⁴ Mások szerint új szervet kellene létesíteni. Szóba került az is, hogy az iparügyi minisztérium illetékes osztálya maga gondoskodjék a rendelkezések végrehajtásáról és ellenőrzéséről. Végül felvetette, hogy tulajdonképpen

¹⁹² Függetlenség 1936. augusztus 23. Peyer Károly is arról beszélt, hogy a fővárosban is, de különösen vidéken a közigazgatási hatóság ellenszenvvel viseltetik a rendeletekkel szemben. Népszava 1936. szeptember 17.

¹⁹³ M. kir. csendőrség nyomozó osztályparancsnoksága jelentése 1936. október 8. PI. BM. VIII. Res. 1936-7-11.926. A csendőrség egy későbbi jelentésében kéri a minimális munkabérek megállapítását, illetve betartását, mert enélkül a munkásság arra hivatkozik, hogy a tőkések azok, akik nem tartják be a törvényeket. Ha a rendeleteket betartanák, akkor a munkások mozgalmát a törvény ürügyén le lehetne törni. M. Kir. csendőrség nyomozó osztályparancsnoksága jelentése a magyarországi szociáldemokrata párt vidéki szervezkedésének felderítéséről. 1936. dec. 16. PI. BM. VII. Res. 1937-7-5.340.

¹⁹⁴ Az iparfelügyelet létszáma csekély volt. Az 1934-es kimutatás szerint az egész létszám 53 főt tett ki: ebből 4 kezelő, 10 díjnok, 1 altiszt, 1 irodasegédtsz. A műszaki munkákra maradt összesen 37 fő. 1934-ben 20 027 üzem tartozott az iparfelügyelet alá. Ebben az évben a nyilvánított telepek 64,6%-át tudták csak megvizsgálni. Egy-egy iparfelügyelőre 340 telepvizsgálat esett. Propper Sándor parlamenti beszéde. Képviselőházi Napló XIII. köt. 440. old. 1936. június 4.

kérdéses az is, hogy vajon szükséges-e egyáltalán külön ellenőrizni a munkabér és a munkaidő rendelkezések betartását.¹⁹⁵

A végrehajtási utasításnak volt ugyan egy általános rendelkezése, amely a különböző hatóságokhoz szőlt, ezek többsége azonban nem vett tudomást a rendelkezésekről, illetve az ebből adódó feladatokról. Propper Sándor egyik interpellációjában mondogta el, hogy az érdekképviseltek, a munkás és munkaadó szervezetek terjedelmes beadvánnyal fordultak a budapesti főkapitányság vezetőjéhez, Ferenczy főkapitányhoz és kérték, hogy vegyen tudomást a rendeletek létezéséről és megfelelő jogsegélyt adjon azok ellen, akik a rendeletet nem tartják be. A főkapitány nem is válaszolt, mire elment hozzá egy sürgetés és a munkaadók és munkásképviseletek vezetői meg akartak jelenni nála, de nem fogadta őket, ezután egy sürgető pótírással fordultak hozzá, sürgetvén a rendeletek tudomásulvételét és valami napiparancs-féle kiadását, hogy a hatósági közegek segítségül legyenek a különböző képviseleteknek a rendeletek végrehajtásánál. A főkapitány azonban semmit sem tett ebben a kérdésben, nem volt hajlandó tudomásul venni, hogy ezek a rendeletek megjelentek.¹⁹⁶ Gondolhatjuk, hogy ha ez volt a helyzet a fővárosban, akkor még sokkal rosszabb volt vidéken, a vidéki hatóságok magatartása a rendeletekkel kapcsolatban.¹⁹⁷

A rendeleteket csak ott lehetett betartatni, ahol a munkásság szervezett ereje ehhez megfelelő volt. A munkásszervezetek mozgási szabadságának korlátozása azzal a következménnyel járt, hogy a rendeleteket nem, illetve csak hézagosan hajtották végre az összes kibúvók kihasználásával. Az ellenőrzés lehetősége a munkásszervezetek kezében volt, azzal, hogy az állam ezeknek tevékenységét különösen vidéken akadályozta, korlátozta, lehetetlenné tette a hatékony ellenőrzést.

A munkáltatók igyekeztek a rendeleteket kijátszani, illetve nem betartani. Hiába kötelezte pl. a munkaadókat a rendelet arra, hogy a munkabéreket feltüntető hirdetményt feltűnő helyen függeszték ki, hogy a munkások a munkabérekről tájékoztatva legyenek, ezt a rendelkezést a munkaadók nagy része nem tartotta be, de nem tartották be a megállapított legkisebb munkabéreket és nem adtak elszámolást a munkabérekről, holott erre a rendelet kötelezte őket. Ha a munkások tudták is a legkisebb béreket, mivel elszámolási jegyzéket nem kaptak, nem tudtak feljelentéssel élni, illetve hiábavaló volt a feljelentés, nem tudtak bizonyítani.

A rendelet megszegőit kezdetben még viszonylag szigorúban büntették. Az első két ítélet a 48 órás munkahét megszegése miatt 1935 augusztus végén hangzott el: Két budapesti asztalosmestert ítélték el, mert a napi 9 órai munkaidőt is túllépték és nem fizették a 25%-os túlórapótlékot. Az egyiket 100 pengőre, vagy 20 napi elzárásra, a másikat 70 pengőre, vagy 14 napi elzárásra büntették.¹⁹⁸ Szeptemberben a munkaidőrendelet be nem tartása miatt egy újpesti asztalosmestert

¹⁹⁵ Magyar Közgazdaság 1936. december 17.

¹⁹⁶ Képviselőházi Napló IV. köt. 147. old. 1935. november 20. Ugyancsak a képviselőházban Malasits Géza beszélt el a következő esetet: Egy szakma munkássága panaszt emelt Budapest főkapitányhelyettesénél azért, mert a munkáltató a 8 óráról és a minimális munkabérekről szóló rendeleteket nem tartotta be. A főkapitányhelyettes a munkásság képviselői előtt kijelentette: én tehetetlen vagyok ebben a kérdésben, a munkáltatókat a szervezethez erejével kényszerítsék, hogy ezeket a rendeleteket tartsák be. Képviselőházi Napló VIII. köt. 481—482. old. 1936. június 4.

¹⁹⁷ Megtörtént olyan eset is, hogy egy vidéki városban, ahol a munkások panaszt tettek, mert nem tartották be a rendeletet, a szolgabíró behívta a munkásokat és őket fenyegette meg büntetéssel, ha nem vonják vissza a panaszt. Propper Sándor parlamenti felszólalása. Képviselőházi Napló VIII. köt. 440. old. 1936. június 4.

¹⁹⁸ Népszava 1935. augusztus 31.

100 pengőre, vagy 10 napi elzárásra, egy pesti bútorgyár-tulajdonost 200 pengőre, vagy 20 napi elzárásra, egy pesti asztalosmestert 100 pengőre, vagy 10 napi elzárásra, egy másikat 30 pengőre, vagy 3 napi elzárásra büntették.¹⁹⁹

A „Népszava” 1935. október 20-i száma arról tudósított, hogy az egyik budapesti famegmunkáló üzemtulajdonost a Famunkások Szövetsége több ízben figyelmeztetett a rendelet betartására, de a munkáltató kijelentette, hogy neki nem parancsol senki, ő annyit dolgoztat, amennyit akar. A Famunkások Szövetsége feljelentése nyomán 200 pengőre, vagy 20 napi elzárásra ítélték. Az ítéletből: „súlyosbító körülmény, hogy a terhelt a végzett munkáért a rendes munkabért legalább 25 százalékkal meghaladó munkabérrel nem díjazta, hanem ezzel szemben alkalmazottait napi 10—11 órán át dolgoztatta és ezért aránylag igen csekély hetibért adott.” A tulajdonos úgy látszik nem fizetett rá, mert ezután is tovább dolgoztatott.

A Magyar Építőmunkások Szövetsége is többször fordult panasszal az iparügyi minisztériumhoz a rendeletek be nem tartása miatt, amiatt, hogy legtöbb helyen a túlórákat nem fizették, hatósági ellenőrzés nem volt, és ha a munkás panaszkodott, akkor nem alkalmazták. Az egyik felterjesztés 65 várost és nagyobb helységet sorolt fel, ahol nem tartották be megfelelően a rendeleteket. „Szegedről is elmondhatjuk, hogy a munkáltatók hasonlóan az ország többi városában levő munkáltatókhoz, mert közülük is sokan nem tartják be a heti 48 órás munkaidőt és nem fizetik meg a megállapított órabékeket. Túlórákra százalékot nem fizetnek, aki panasszal fordul a munkáltatóhoz és kéri az elmaradt órabékkülönbözetet és túlórai százalékot, azt mellőzik a munkánál. Az ellenőrzésnek itt is mutatkozik a hiánya.”²⁰⁰

Egy másik 1936. augusztus 11-én kelt felterjesztés arról szólt, hogy az építőmunkás szakszervezethez beérkezett panaszok alapján 88 esetben fizettek egyes munkaadók a megállapított munkabérnél kevesebbet. Ezek közül több volt olyan, ahol 10—16 söt esetenként 24 filléres óránkénti bércsonkítás érte a munkásokat. Volt több olyan munkás is, akinél a bércsökkentés összege a 100 pengőt is meghaladta. A végösszeg, amelynél a 88 esetben megkárosították a munkásokat 3252,72 pengőt tett ki. A „Szakszervezeti Értesítő” 1937 májusi száma arról tudósított, hogy 1936-ban az építőmunkások 134 munkabérpanaszt továbbítottak az illetékes hatóságokhoz, de abból mindössze csak 34 esetben hoztak ítéletet és a büntetés összege 895 pengőt tett ki, holott a minimális munkabérek be nem tartása következtében a munkásokat mintegy 18—19 ezer pengő károsodás érte. Ezek az esetek azonban csak a kisebb részét jelentették a károsult munkásoknak, mert jóval nagyobbik része attól való félelmében, hogy elbocsátják a munkából nem mert szólni, vagy feljelentést tenni.

Rámutatott még a felterjesztés arra, hogy a legkisebb béreket tartalmazó kimutatás a munkahelyek 45 százalékán nincs, vagy nem látható helyen van. A túlórára járó százalékot a munkaadók 70 százaléka nem fizeti. Írásos fizetési kimutatást pedig a munkaadók 85 százaléka nem ad. 16 olyan esetről van tudomásuk, amikor a munkásokat azért, mert a megállapított legkisebb béreket kérték a munkából elbocsátották.²⁰¹

Egy szeptemberben kelt beadvány 5 oldalon sorolja fel a panaszokat és azt, hogy rendőrbírák enyhén ítélnék, 1—2 pengőre büntetik csak a rendeletet megszegő munkaadókat, sokat felmentenek, vagy egyáltalán nem is tárgyalják le az

¹⁹⁹ Népszava 1935. szeptember 29.

²⁰⁰ PI. Ész. I. 1935/16.

²⁰¹ PI. Ész. I. 1936/24.

ügyet.²⁰² Ezek az enyhe büntetések természetesen nem szorították a munkaadókat a rendeletek betartására.

A rendelet kijátszására, illetve arra, ha az ügy a bíróságra kerül, fedve legyenek a legkülönbözőbb módszereket alkalmazták. Így pl. Balatonkenesén a mesterek munkásaikkal egy nyilatkozatot íratnak alá, amelyben azok elismerték, hogy a megállapított 54 fillér órabért megkapták, ugyanakkor csak 35—40 fillért fizettek óránként. Ezt a nyilatkozatot azért íratják alá a mesterek a munkásokkal, hogy ha per esetére kerülne a dolog, bizonyíték legyen a kezükben, hogy ők rendesen megfizették a megállapított béreket.²⁰³

Az építőmunkás szövetség az országos vezetőség 1936 március 22-én tartott ülésének határozata alapján emlékirattal fordult Bornemisza iparügyi miniszterhez. Ebben többek között kérték, hogy intézkedjenek az 52000/1935 KM sz. rendelet végrehajtási utasításának előkészítésére nézve, mivel a rendelet végrehajtása körül bizonytalanságok és nehézségek tapasztalhatók. Rámutatott, hogy a rendőri büntetőbírák ugyanis panasz esetén kiróják ugyan a büntetéseket a bepanaszolt munkaadókra, de a munkabér-különbözetet nem ítélik meg a munkásoknak, a panaszos munkásokat a munkaügyi bíróságokhoz utasítják. A munkaügyi bíróságok viszont meglehetősen túlterheltek és a panaszos munkások jogos igényének kielégítése csak hosszabb idő után várható. Ugyanakkor az ipartestületi békéltető bizottságoknál tett panasz sem vezet eredményre, ezeknek a határozatai ugyanis nem jogérvényesek. A munkaadók ily módon tulajdonképpen kivonhatják magukat a rendelet hatálya alól, mert a legrosszabb esetben 10—20 pengő bírsággal szabadulnak, de a munkabérkülönbözet megítélése körül fennforgó nehézségek következtében ez nem ösztönzi őket arra, hogy a bérmegállapító bizottság határozatait betartsák. További nehézség abban áll, hogy a munkás éppen a súlyos munkanélküliség következtében ritkán mert felszólalni a munkaadónál jogos igénye érvényesítése érdekében, félvén attól, hogy elveszíti kenyerét. E tekintetben a helyzet különösen súlyos vidéken. Helyes volna — mutatott rá az emlékirat —, ha végrehajtási utasítás lehetővé tenné, hogy az érdekelt munkásszervezetek rendőri büntetőbíróságoknál a munkások nevében panaszt emelhessenek.²⁰⁴

Az iparügyi minisztérium tehát jól tudhatta, hogy a rendeletek megtartása körül sok a visszásság, ennek ellenére egyelőre semmit sem tett ennek megakadályozása, a valódi ellenőrzés megszervezése érdekében. Így azután a munkásság kénytelen volt a sztrájk fegyveréhez nyúlni, azért, hogy az életfenntartásához szükséges minimális béreket kiharcolja, de sokszor azért is, hogy még az eléggé alacsonyan megszabott minimális béreket megkaphassa.

*

A sztrájkok erőszakos letörése, fenyegetések, bizonyos szociális, gazdasági engedmények, vagy ezek ígéretése, frázisok, ködös szövegek a munkásság felé; ez jellemezte a Gömbös-kormány munkáspolitikáját. A kormány erőfeszítéseivel az eredmény nem hogy arányban nem állott, hanem ellenkezőjét jelentette annak, amit a Gömbös-kormány várt. Az ígéretéseknek, a szociális rendelkezéseknek az

²⁰² Uo. Egy másik felterjesztés név szerint is felsorol több építőmestert, akik nem tartották meg a rendeleteket és akiket igen enyhén büntettek meg. Egyiket 20 Pengőre, vagy 2 napi elzárásra, egy másikat 5 Pengőre, vagy 1 napi elzárásra, egy harmadikat 2 Pengőre vagy 1 napi elzárásra. PI. Ész. I. 1936/18.

²⁰³ PJ. Vsz. I. 1936/17.

²⁰⁴ PI. Ész. I. 1936/8.

lett volna a céljuk, hogy az osztályharcot elaltassák, az eredménye pedig az volt, hogy kiváltották a harcot ott is, ahol eddig a hamu alatt szunnyadozott a harci szándék. A kormány le akarta szerelni a bérmozgalmakat és a rendeletek kihasználásával új bérmozgalmak egész hulláma indult el. Gömbös a heti 48 órás munkaidőről és a minimális munkabérek megállapításáról szóló rendeleteket a munkáskamarák szálláscsinálójául szánta, a munkásság aktivitása azonban megfordította a fegyvert a fasizmus ellen. Az uralkodó osztályok ellenállása is arra készítette Gömböst, hogy céljai felé óvatosabban közeledjen.

Mindez nem jelentette azt, hogy Gömbös teljes egészében lemondott volna terveiről, a nyílt fasiszta diktatúra megvalósításáról, a munkáskérdés „megoldásáról”. Csak az 1935-ös év végétől körültekintőbben, óvatosabban kívánt céljai felé haladni. A 48 órás munkaidőnek, a minimális munkabéreknek egyes iparágakba való bevezetése párosulva a munkásszervezetek, a sztrájkok elnyomásával és egy „nemzeti” irányú kormánypárti munkásszervezet, a Nemzeti Munkaközpont megalakítása és szervezése lettek volna hivatva fokozatosan előkészíteni a munkáskamarák megvalósítását. De ami nem sikerült 1933 és 1935 között, az még kevésbé sikerülhetett 1936-ban, amikor a gazdasági viszonyok még jobbak lettek, az uralkodó osztály ellenzéki részének ellenállása még nagyobb és a munkásosztály harca is heves.

A Gömbös-kormány által folytatott munkásellenes politika — ha bizonyos módosításokkal — a következő években is folytatódott. A legális munkásszervezetek megsemmisítésére irányuló törekvés újra és újra felszínre került, de a munkásság ellenállása miatt nem sikerült realizálni. Folytatódott az ipari szociálpolitika is. 1937-ben törvényt fogadtak el a 8 órás munkanapról, a minimális munkabérekről és a fizetett szabadságról. Az intézkedések gyakorlati megvalósítását azonban évekig elhúzták, több szakmában még 1939-ig sem valósult meg a 8 órás munkanap és a minimális munkabér megállapítása. 1938-ban a nagyüzemi munkásság részére a családi pótlék fizetésének bevezetéséről szóló törvényt fogadta el a parlament. Mindezeknek elsőrendű célja volt a munkásság harcosszellemének leszerelése, a belső „szociális béke” biztosítása, a rendszer fenntartása, a revízió, a háború érdekében. A bevezetett szociálpolitikai intézkedések a háborúra való készülődés gazdasági konjunktúráját teremtő talaján némileg javítottak a munkásság, elsősorban az eddig legrosszabbul fizetett munkásság helyzetén, de ennek ellenére a magyar munkásosztály anyagi, szociális viszonyai ezekben az években is elmaradtak voltak, még az 1920-as évek átlagos színvonalát sem érték el.